

MURATÁJ

irodalom
művészet
társadalom
tudomány
kritika

'16 1-2

Írott szóval a megmaradásért...

Sok szeretettel a 60 éves Bence Lajosnak

Muratáj

Irodalmi, művelődési, társadalomtudományi és kritikai folyóirat

magyar nemzetiségi művelődési intézet
zavod za kulturo madžarske narodnosti

Lendva
2016

Szeretettel Lajosnak

Fotó: Spitzer F.

Szavak, igék, lelkek őrzője

Lajosnak és másoknak is

*Mindenféle áradat zaklat mostanában, száz éve
evé, falva mindenféle százával esendő lelket, szerzeményt,
mindenféle veszendő teremtményt, írott, mondott terményt.
Ezt nézi itt, ni, a táj bús arcú falva, kéménykalapos háza,
nézi az ugar, megtébolyult elme lángészt mímelve.*

5

*Zavarodott, sírást színlelő arcon lecsorduló cseppekből,
vágott erekből fröccsenő, kiöklendett áradás sodorja,
a még maradás leckéje és a megmaradás parancsa közt
kanyargó, vonagló parttalan medrében a szót, mossa el azt,
most lassú sodrás, néha bűzös köd, pára, ár újra és újra.*

*Újra mossa, hígítja, mi itt termett újra és újra,
parttalan létét, tetemét, temetetlen igéjét, a szót.
Amely ma oly sokszor velejében romlott és ()aszott.
Egykoron pap művelte, múzsa ihlette, ha elhalt, csitult,
százévente porából termette a szó magát újra.*

*Ma fölötte korpusz tar árnyéka, elette a kor pusztá,
szürke kopozottja, hogy majd az ágyéka, az ágyéka
szürke iszappal bélelje azt a feneketlen étvágyú,
mindenféle áradat bélpoklos fenegyerekeit,
akik mostanában az őrzőket fenyegetik itt. Itt. Itt.*

*Az őrző? Kinek az öntelt, hájagyú, bárgyú kalmárait és
megalkuvó betűvetőit ütné, verné szájba furkósbotja!
Kopozottja? Ki senkiházi, kinek elzavartak hűlt helye
az ünneplő gúnyája, ki bélpoklosok szülöttje és szülője!
Szónokol, éljenezi, tömjénezi magát, anyja lágyékát!*

*A kor hályog ülte pupillája merev, látása sekély.
Szavak, igék, lelkek őrzője, ne csüggedj! Kór: amnézia.
Mint hangos harkályt, a bős urakat fakukac-hasa hajtja,
ki magának szobrot emelni nem tud, másnak nem akarna;
de ne add fel őrző, hisz ó, tiéd lesz az igaz, végső szó!*

Mesternek, költőnek, embernek dicsérete

Bence Lajos *Szóval vágok rendet* című verseskötete
meltatásának napján, 60. születésnapjára előlegként

6

Akit szeretnek a műzsák, akit megihlet a szép és éltet az igaz, aki cirógatja a szavakat és akit szavak csábítanak el nap mint nap, aki másoknak csak ad, csak ad, és a fizetsége csupán az ebből adódó megnyugvás és az adott ajándék utáni fennkölt pillanat, Istenem, Ő is néha-néha megáll és visszapillant, hogy mily kannyargós, göcsörtös, meredek és hosszú volt az út, mely mögötte a horizonton is túlfut. Most mi is vele megállva és újabb vándor-mérföldkő rácsodálkozására hivatottan gyűltünk össze – Bence Lajos és a vers színe előtt.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Kedves Barátaim!

Az őrt állók tudják, milyen fárasztó és kimerítő vigyázni a lelkek nyugalma és biztonságára. Milyen nehéz ébernek maradni, milyen, mikor megrezzent a csörömpölve földet érő száraz falevél, mely akár egy elveszett hang, fonéma, diftongus, szó, tájszó is lehetne. Milyen, mikor elcsigázva, fáradtan és kedvetlenül is vigyázni kell minden kincse. Őrt állni az anyanyelv, a tiszta szó, a mindennapok felett – Igét őrizve. Őrt állni minden kincsünk felett. Őrt állni egy percig is. Nem könnyű, hát még immár hatvan éve!

Lajos, a mester, akit sokak mesterének mondhatunk, ilyen elszánt, gyakran úgy tűnik, szélmalomharcot vívó katonája Pannónia déli határvidékének. Aki konokul végzi, amit tennie kell; őrző, aki rettenthetetlenül és a legélesebb fegyverrel, az igaz szóval védi meg nemcsak képzelt, hanem való igazát, őseink jussát, néha saját pusztításunktól is. Barátai, költőtársai mondják neki: te még érthető verseket írsz! Keblén melengeti a szavakat, a mondanót, velük dédelgeti féltett megmaradás-reményeit. Ő az, aki térben és időben mindenkinél távolabbra lát, máshogy ért és más-

hogy érez, aki a széppel fekszik, a széppel álmodik és ébred. Ma Lajos születésnapjára verseskötetével együtt ünnepeljük a könyv és a vers győzelmét, melyeket már oly sokszor temettek (volna), de mely, íme, valami ősi áldás miatt most is, a könyvégetők bosszújára, a hamuvá lett könyvek emlékéből, a költő ereiben lüktető tintától és a szűz-fehér papírból, isteni szikrától, az építő gondolat, a szép iránti igény által éled újra. A szerző karakán magatartása, helytállása, habitusa mi mást, azt a terhet rója rá, hogy rendet csináljon kusza világunkban; mi mással, mint szóval, nem más-ként, mint szóval vágva rendet. Bence Lajos születésnapjára újabb versekkel lepte meg magát, melyeket a Szóval vágok rendet című könyv fog össze (Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 2016). Ennek avatásán hivatottak e sorok méltatni a szerzőt és az alkotását.

Kedves Lajos!

Versírásból nem lehet megélni, versírással nem szerezhető érdemrend, a borod sem lesz tüzesebb a verseidtől, de a verseid éltetnek, a verseid az olvasóknak, a dedikáltjainak a legmagasabb kitüntetés, és a borodtól, hát hiszem, a borodtól a verseid tüzesebbek lesznek! Ne hidd egy percig sem, hogy potya minden fáradság, hogy elhajlanak felőled a tekintetek, hogy átnéznek rajtunk, mert tudod, a távoli dinnyeföldről, a messzi folyók partjáról, a kiváltságosok fellegvárából parányi e távoli szőlőhegy, de ott terem az isteni ambrózia, a vers és a költő!

Bence Lajos köszöntésére

Amikor néhány hete megkaptam a felkérést, hogy osszak meg a kedves olvasóval néhány gondolatot Bence Lajosról, gondolkodás nélkül igent mondtam. Lehet, hogy az MMÖNK elnökétől sokan egy hivatalos, udvarias szöveget várnak, ehelyett (legalábbis szándékom szerint) egy személyes hangvételű vallomást írok le. Lajost lassan 30 éve ismertem meg, tanárom, majd osztályfőnököm volt, pontosabban sokkal több ennél. Mondhatom minden túlzás nélkül, hogy életem egyik meghatározó alakjává vált, s ha Ő nincs az életemben, akkor egészen biztosan másképp alakult volna minden. Az apám korai halála általi csapást a Sors néhány „pótapával” próbálta helyrerázní, nagybácsim és keresztapám mellett Lajost szoktam ezzel a címmel titulálni. S nem is az a lényeg, hogy az én életemet miként alakította vagy formálta jó irányba, hanem számomra az, hogy nem én vagyok az egyetlen ilyen személy. Lajos tanárként az osztályban mindig odafigyelt azokra a fiatalokra, akik korunk ellenére talán valamivel több érdeklődést, empátiát éreztünk közös magyar sorsunk iránt. S e megérzése ritkán hagyta cserben, hiszen azóta a magyarságunkhoz való kötődés az élet különböző színterein mindmáig visszaköszön a legtöbbször. Számomra ez az emberi tulajdonsága volt mindig a legtöbbször méltatott, hiszen önzetlenül, a hivatalos órákon túl szánt ránk időt, legjobb belátása szerint egyengette útjainkat, s ezért örök hálával tartozom neki.

Költői szerepvállalásáról nem kívánok különösebben írni, hiszen a művészetnek „csak” élvezője vagyok, nem (szak)értője, de azt merem állítani, hogy számomra Szűnyogh Sándorral egy szinten a legjobb muravidéki magyar költő.

Az idén felmerült bennem a gondolat, hogy kerek évfordulója alkalmából életműdíjat adományozzon neki a közösség. A nálam bölcsebbek rögtön megdorgáltak: no de hát még csak 60 éves, ilyen elismerést idősebb korban szoktak kiosztani. Nem vitatkozom ezzel a kijelentéssel, azt viszont határozottan kijelentem, hogy

Bence Lajos 60 éves koráig is annyit tett a muravidéki magyarságért, hogy hagyományok ide, szokások oda, az életműdíj már most is járna neki. Azt pedig szívből kívánom, s ha a Jóisten egészségben részesíti, hogy a következő évtizedekben is tovább gazdagítja sokoldalú tevékenységével a muravidéki és az egyetemes magyarságot.

A végén magánemberként: hálás vagyok gondviselésedért, a közösség vezetőjeként viszont köszönöm mindazt, amit a muravidéki magyarságért tettél. Kívánok Neked ehhez még sok erőt és egészséget!

Bence Lajos kacagása

10

1979 őszén – egy évnyi életre szóló élményt jelentő fizikai munka és csavargás után – visszatértem az egyetemre, a negyedik évfolyamra. Új évfolyamtársak vártak. Főként budapesti értelmiségi gyerekek, akik talán nem is voltak többségben, de rögtön érezni lehetett, hogy ők vannak otthon, nemcsak földrajzilag, hanem kulturálisan, hogy itt még a levegő is az övék. A vidékiek is hozzájuk idomultak. Tiszteltem, becsültem őket, igyekeztem tanulni is tőlük, de soha, egy pillanatra sem kerített hatalmába semmilyen kisebbségi érzés. A népi írók olvasása beoltott ez ellen, meg az egyetem előtti katonáskodás is, ahol jól megismerhettem leendő fővárosi társaim sajátos szubkultúráját. (Mert van ilyen, vannak közös vonások.)

Békességben-barátságban voltam mindannyiukkal – de mégis, mennyire más volt, amikor egyszer csak meghallottam Bence Lajos kacagását! Jégburkok pattantak szét tőle. Nem tudom már, talán Pomogáts Béla vagy Németh G. Béla órája előtt (a Bélában vagyok biztos) ismerkedtünk meg, ami nem volt nehéz feladat még a magamfajta zárkózottabb és nem éppen szószátyár léleknek sem. Hamar kiderült, a tájnyelvi ízeket őrző kiejtésünk is árulkodott róla, hogy lényegében földiek vagyunk, csak éppen én a Nyugat-Dunántúlnak a mai határokon belül rekedt fia, Lajos meg a hazától elszakított, de a nagyvilághoz azokban az időkben közelebb lévő, Európához szabadabban kapcsolódni képes délnyugat-dunántúli kisebbségi mikrovilág küldötte. Muravidéki magyar! Az első eleven muravidéki, akivel életemben találkoztam. Ráadásul falusi származék, mint én, s nálamnál is közelebb ahhoz a kisbirtokos földműves réteghez, melyhez – ma már csak az emlékéhez s itt hagyott kultúrájához – annyira ragaszkodtam-ragaszkodom magam is.

Az alkati derű talán születési adottság. De azóta kissé megismertem a Muravidéket, és Hamvas Bélával egyetértve mondhatom, hogy a napsütötte Dél géniuszát hordozza ez a vidék, s a földrajzilag északabbra honosakhoz képest alighanem békésebb-derűsebb, szelídebb, az élet csöndes élvezetére és kiegyezésre hajlamosabb

az itt lakó nép is, akár vend (szlovén), akár magyar az istenadta. Legföljebb utóbbi kedélybeli s létszámbeli alakulásán meg-megmutatkoznak az egész nemzetünket ért kiheverhetetlen történelmi szélütés nyomai és következményei...

Bence Lajossal az utóbbi évtizedekben nem sokszor találkoztam, s legföljebb írásaiból s egy-két nyilatkozatából látom, hogy azért az ő kedélyén is hagytak némi nyomot az eltelt évtizedek. Egy vele készült interjúban teljes joggal tárja fel csalódottságát, amiért a rendszerváltozás óta eltelt korszaknyi idő sem hozta egymáshoz sokkal közelebb a határok különböző oldalain élő magyarokat. Ez azonban nem változtat azon, hogy teljesíteni kell tovább a ránk váró feladatokat.

Bence nem keveset teljesített élete során. Tanárként, szerkesztőként, kutatóként, újságíróként, különböző közéleti feladatok vállálójaként. Szlovéniai magyar irodalomtörténete egyenesen hézagpótló, nélkülözhetetlen kézikönyv. *Népújság*-beli főszerkesztői és újságírói ténykedését úgy-ahogy követni tudtam Vas megyéből. Igazi népi-nemzeti értelmiségihez méltó, a történelmi magyarságban gondolkozó, másokat azonban sosem bántó vezércikkei a magyar sajtótörténetnek akkor is külön értékei, ha sejtésem szerint néha talán kérdéses is lehetett e markáns állásfoglalások megfelelő fogadtatása. De ez aligha múlt a cikkek íróján. Ha pedig egy más típusú, derűre hangoló tevékenységét akarnám felidézni, akkor megemlítem, hogy mintha a „Muravidéki Nótázók” elnevezésű kedvcsinálók félkaréjában is ott láttam volna több fotográfián az ő nagybajuszú ábrázattját...

Költői életműve talán másképp alakult volna, ha sokunkhoz, vidéki értelmiségiekhez hasonlóan a közösség szolgálatának sok-sok másféle feladata nem vonta volna el a szűkebb hivatás művelésétől; de így is rengeteg értéket találunk benne. Lírájának, lírai énjének karaktere és kötöttsége tipikusan korszerű és magyar: a világba vetett s egyre inkább magára maradó modern-posztmodern személyiség gondjai ugyanúgy lecsapódnak verseiben, mint a nemzeti-nemzetiségi közösség helyzetéről fölvetett, gyakran csak egy-egy jellemző vonást vagy észrevételt rögzítő lételeletek.

Ami pedig az ifjú Bence Lajos mélyről jövő, a teremtés derűjét közvetítő, a legcsekélyebb lehetőségre is felszakadó, s öblösen a fővárosi termek mennyezetét hasogató – és a vele beszélő lelkében

a szorongás nyirkos falát egy pillanat alatt leomlasztó – kacagását illeti, az, úgy gondolom, örök. Számomra mindenképpen. Mert a tisztaság felülemelkedik az időn, és megmarad.

De azért amíg itt vagyunk az időben ezeken a múltó földi tereken – addig is legyen sok alkalmad derülni, kacagni még, Lajos! Isten éltesen sokáig!

Gyűrődések

Derűs köszöntő a kancsók felett

Bence Lajos 60 éves

13

Talán sehol másutt nem láttam olyan gondosan ápolott hegy-oldalt, mint amilyen ősszel a Lendva-hegy, amikor a szőlőtőkék okkersárga és rozsdabarna díszekben bíborló termésüket kínálják az érkező idegennek, aki ha körülnéz, a hófehér kápolna falai láttán érezni fogja, hogy tényleg megérkezett valahová, s oly hatalmas erővel szállja meg az elragadtatás, hogy elégedett mosollyal tekint vissza a megtett útra is. Érthető, hogy régen a Lendva-vidéki dalnok is Óda a *hazatérőhöz* című versében így énekelt: „Boldog lehet, ki kerülökkel, / dűlőutak mentén, / kertek alatt végül / mégis hazatalál.” Édesedem című költeményében is honfoglalói áhítattal szedte versebe: „nem a tekintetem / hajolt meg, a föld / emelkedett az arcomhoz”. Milyen berzsenyies volt ez a megérkezés, ez a hazatalálás! Bence Lajos 2000-ben, a *Rá-olvasások* című verseskötetében a boldog otthonlét isteni ajándékairól énekelt; az ismerős tájban a lepkéket ébredéskor gyöngéden megérintik a szőlőhegyi fények, harangszó idején szabad folyása van az áldásnak, napnyugta után pedig rend és bizonyosság szikrázik a csillagokban. Borral, reménnyel dajkál a táj, s még a csigaház is elbujdosott szellőket rejteget. A Lendva-környéki Bence Lajos volt talán az egyetlen Kárpát-medencei magyar költő, akinek az ezredfordulón is volt boldog éneke. És mi, a vigaszt várók lelkes odafigyeléssel lestük a megszólalását.

Bence Lajosnak volt oka a megelégedésre: régen az asztalán volt már a szlovéniai magyarság irodalmi múltját összefoglaló Írott szóval a megmaradásért című történeti monográfiája (1994) – egyik alapműve az utódállamokba szóródott nemzetnek –, amely a tudósnak és az olvasónak egyaránt megmutatta azt a gazdag szellemi örökséget, mely magasba emelheti a muravidéki magyarságot. Szűnyogh Sándor egyik versének címétől kölcsö-

nözték a *Tavaszuárás nemzedék* elnevezést, s ennek az írástudó ifjak igyekeztek is megfelelni; nem volt olyan közösségépítő feladat, amelyet ne kaptak volna azonnal a vállukra. Iskolákat, tudományos műhelyeket teremtettek, a lendvai várban otthonra leltek a művészetek, lett színházuk és irodalmi folyóiratuk is. És nem volt olyan története a szlovéniai magyar életnek, amihez Bence Lajosnak ne lett volna köze.

A közelmúltban megjelent *Szóval vágok rendet* című verseskötetében már az összegzés nem leplezett szándékával szövi az énekét: „megtanulhattuk, hogy vannak vidékek, / hol a sárban is gyöngy leledzik: a Mura / a Kerka sötétlő vize aranyhomokot rejt. / S mennyi kincset, ekevasat, csoroszlyát, / kelta, római, longobárd, etruszk / emléket, vázát, kelyhet, / csobolyót, fazekat, üstöt, / tarsolyt és nyakéket”. E gazdag áradásban, az anyanyelv kódex-emlékű patinájának megvillanásában nem kevesebb, mint kétezer esztendő rejlik, minden titkával és ékességével. És úgy tűnik, Bence Lajos változatlanul derűs lovasa az életnek.

Vagy talán mégsem? Már köszönténém az ugyancsak idén 60 éves költőt, már mondanám: te legalább ne add fel, hiszen nem állítottunk még méltó emléket a kegyetlen időnek. Emlékezz, valaha a zsarnoki korok múltával te mondtad szeretett népedről: mi már egyszer kihaltunk, Isten áldása, hogy újjászülethettünk. Akkori megrendültségem ma is elevenen él a szívemben. A te munkád is benne van az újjászületésben, azzal, hogy reményt adtál a reményvesztetteknek, a kiválasztottak sorába léptél. Ezért oly különös a megütközésem, amikor új kötetedben olvasom: „mi is kiszáradt / kutakká lettünk, [...] nincs miért loholni úton / útfélen, nincs már, / ki csapásoktól féljen, / teljes a bizalomvesztés” (*Reménytelen Ül*). Mintha megecetesedett bort emelnék a számhoz. Ne adjátok föl a magasságot, ti nemzedék nélküli egyívásúak, idézném emlékezetedbe atyai jóbarátod, a költő Szúnyogh Sándor üzenetét. Ő nem fogja elhinni neked, hogy „huzatos hely, vad hordák / tanyája voltál Halicanum”.

Nekem tényleg a felszabadultságot adta a Lendva-vidék, minden bűbajos varázslatával együtt. Bár valamikor egy országban éltünk, nekünk, bácskai magyar ifjaknak nem vezettek járható utak sem a Mura irányába, sem a Drávaszögbe. Mintha szigorú hivatalok óvtak volna bennünket a találkozástól, az egymásra

találástól. Tanáraink a kirándulásainkat is többnyire Dél-Szerbiába vagy Macedóniába szervezték, megcsodálhattuk az Ohridi-tó csillogó vizeit fölötte az esti párákat és beleszagolhattunk a szerb kolostorok középkori levegőjébe. A Lendva-vidékről a most ugyan-csak 60 éves Népújságot kellett megrendelnem, hogy hírt kapjak a szlovéniai magyarokról. S a Naptárt, melyben először olvastam az írók között Bence Lajos nevét, aki akkor még társaival együtt a jugoszláviai magyar irodalomhoz tartozott. Kedves Lajos, most hová tartozunk, Te meg én, meg a velünk tartó reménykedők? „Mivé szelídülhet a kín, / mivé nemesül a pusztulás?” – kérdezed egyik versedben, s kérdezem én is veled. Legalább most áruld el, amikor a hatvanadik nyár érlelte bölcsességed kancsóban és rímekben meghozza termését. Legyen rajtad a Gondviselő szeme! A Jóisten éltesse!

*Bence Lajos 60. születésnapjára,
nem éppen örömből, de örülve Neked*

„Sine ira et studio!”

/Tacitus: Annales – I.1./

16

Drága Lajos!

Köszönöm a Jóistennek, hogy vagy!

Az ünnep, az legyen ünnep, még ha nem is akarod. Én a hatvanból csak tizenötöt mondhatok magaménak belőled (életed negyede!), de így is kegyes a sors. Láttalak szárnyalni és zuhanni, örülni és elkeseredni. Megannyi impresszió, együttérzés. Ha hatvan, akkor öröm és vigalom. Kellene, hogy az legyen. De manapság csak kevés van ebből jó a Muravidéken, Halicanumban. Eszik egymást, mint férgek az „értelmiség”, kicsinyes, privát érdekek kerülnek előtérbe nagy nemzeti, lélek- és testépítő gondolatok helyett. Pedig hányszor, de hányszor kiáltottál már?! Nem hittem, mikor azt mondtad, hogy ez egyre rosszabb lesz.

Csak lógunk a mindenség köldökzsinórján, és nem tudjuk, mikor szakad el. Remélem, minél később!

Villon szavaival élve:

„Szomjan halok a forrás vize mellett;

Tűzben égek és mégis vacogok...

Befogad és kitaszít a világ.”

Vagy Hobóval:

„Vesztesnek született,

Rájött elég hamar,

Nem kellett senkinek,

Honnan jött? Mit akar?

*Bélyeg alatt nőtt fel,
Kihívta a sorsa,
Rálépett, ahogy kell
A rock and roll útra.*

*Halj meg és nagy leszel!
Ez a város nem bír el.
Halj meg és nagy leszel!*

*A törpék leköpnék,
A patkányok marnak,
Mindennapi műsor,
Ne menj a falnak!*

*Valahol fáj nagyon,
A szíved beleszakad,
Üvöltsd ki, ne nyomd el!
Ne sajnáld magad!*

*Halj meg és nagy leszel!
Ez a város nem bír el.
Halj meg és nagy leszel!*

*Bűnös ez a város,
Az égtől sem fél,
Mint egy rock and roll-gitáros,
Olyan gyorsan él.*

*Játszod a rock and rollt,
A szíved összetöröd,
Nem figyel rád senki,
Egy kölyök jól kiröhög.*

*Halj meg és nagy leszel!
Ez a város nem bír el.
Halj meg és nagy leszel!*

*Ez az osztály nem bír el.
Halj meg és nagy leszel!
Ez a világ nem bír el!”*

18

Még nem halhatsz meg, nem keseredhetsz meg, nem adhatod fel, még rengeteg a feladat. Te csak álljál továbbra is néped és nemzedet előtt élő kérdő-felkiáltójelként!

Tudom, nem elég a bor, a mámor, hogy zsibbadtan viseljük el a napi lélekölő harcokat, hogy felálljunk, és újra és újra szembe-nézzünk a leselkedő ármánnyal. Így kell ennek lennie? Szomorú ez a 60.? Á, dehogy!

A tornyok ledőlnek, a kiskirály-fiókváteszek elsüllyednek, de a gondolat, a vers, a dal, a lélek marad.

Gondolj csak arra, hogy mi minden jószág történt Veled, velünk. A Muravidéki Nótázók mint zászló a szélben, Bence Lajossal az élen, amúgy kart karba öltve, menetelve egyre magasabbra, egyre jobbá téve a muravidéki népdalkincs ápolását, megőrzését. Sok kaland, fellépés, multság, cd-k és elismerések. Baráti, már-már családi összetartás, véd- és dacszövetség minden körülményben. Kit érdekelnek a testi és lelki bajok, amikor a dal gyógyít, és a Nótázók még mindig együtt vannak! Vers, Család, Nótázók, Isten, Bor! Ezekre mindig számíthatsz!

NAGYPAPA (sic!) vagy, Peti is örömforrás. De még mekkora! Sokat mesélsz unokás örömeidről, ilyenkor újra huncutul, kurucosan csillog az a bencei szem, mozog a legendás bajusz. Ebből még sokat! És még sok dalt, örömet a Nótázókkal, boldogságot a családdal. Élvezd a szőlőhegy adományait, legyenek napjaid könnyedek, élvezetesekek. Írjál még sok verset, mutass irányt nekünk. Koccint-sunk még sok-sok pohárnyi isteni nedűt a finom lendvai nektárja-idből, vagy csak ülünk csendben egymás mellett és merengjünk a létező világ esendőségén. Csorogjon a vágott zsír, roppanjon a friss pereg, rotyogjon a bogrács, szóljon a bordal, a katonanóta minél többször! Lenyeljük mi még a tüzet is, nemhogy a bort!

Lehet, hogy Hamvasnak igaza van?

„Végül is ketten maradnak, Isten és a bor”

Nem baj, legyen úgy, de előtte még egy újabb hatvanast!

ISTEN ÉLTESSEN, DRÁGA BARÁTOM!

*Boldog, mert a fia sikeres, és „hogy a sírós,
nyafogós csecsemőből áldott jó ember lett”*

Bence Lajos köszöntése az édesanyja visszaemlékezésén alapuló írással

Bence Lajos, a költő

19

Bence Lajos tevékenysége, érdeklődési köre rendkívül szerte-ágazó, ezért az általa művelt teendőket hosszan lehetne sorolni. Ahhoz azonban aligha férhet kétség, hogy az irodalommal összefüggő alkotói, szervezői és kutatói tevékenység a szíve csücske. Mindenekelőtt a költészete a kimagasló, amellyel Kárpát-medencei viszonylatban is rangos helyet vívott ki magának. Irodalomtörténeti tudományos munkája keretében a muravidéki magyar irodalom szakszerű kritikai elemzésével és összegzésével, valamint annak népszerűsítésével úgyszintén úttörő munkát végzett. Hasonló a teljesítménye szerkesztői, újságírói és fordítói téren is. Az oktatás iránti érdeklődése és a tágabban értelmezett kultúrához való kötődése is átlagon felüli. A népzeneire összpontosító hagyományőrzés keretében, talán sokak számára meglepetésként, Lajos úgyszintén aktív szerepet vállalt, mint a több rangos kitüntetésben részesített Muravidéki Nótázók népdalcsoport oszlopos tagja. Azok számára talán kevésbé meglepő zenei vonzódása, akiknek tudomása van Bence Lajos korábbi, fiatal korában tanúsított aktív szerepéről és érdeklődéséről, amely akkoriban ugyan más műfajban, a rock- és popzene iránti érdeklődésében nyilvánult meg. Azt is bizonyára kevesen tudják, hogy a nyolcvanas években Bence Lajos komoly tervei között szerepelt egy muravidéki jellegű népzenei együttes létrehozása. Nem rajta múlt, hogy erre mégsem került sor. Az utóbbi három évtizedben a nemzetiségi politikának is közvetlen szereplője. Szinte valamennyi mandátumban egyik oszlopos tagja a magyar közösség érdekvédelmi szervezetének. A felsorolt, szellemi jellegű alkotói feladat mellett Lajos még egy területen meghatározó

egyénisége szűkebb pátriájának; ismert szőlősgazda és a borászat szerelmese. Emellett gondos családapa és kedves barát, rendkívül széles ismeretségi körrel.

A dióhéjban rögzített, korántsem teljes tevékenységi-érdeklődési jellemzők alapján arra lehet következtetni, hogy Bence Lajos baráti és ismeretségi köréhez nagyon sok ember tartozik. Ez így is van! Tapintatlan próbálkozás lenne azonban néhány személyt kiemelni szűkebb baráti köréből, ami Budapeستől Bácskái és Zalaegerszegtől Nagykanizsáig több síkon nyilvánul meg. Egy személyt mégis szükséges megemlíteni, mert Bence Lajos személyiségére és munkásságára nagy hatással volt. A költő és kultúra-szervező Szúnyogh Sándorról van szó, sokunk Sanyijáról, aki sajnos közel két évtizede nincs már közöttünk. Lajos művészeti és általános emberi ízlésvilágára Szúnyogh rendkívüli hatással volt, amit abból is felismerhetünk, hogy nagyon ritkán szólal meg Bence úgy irodalmi, kulturális vagy egyéb szellemi értékeinkről, hogy Sándor érdemeit, fontos szakmai és szervezői szerepét ne említené. Többen kapcsolatban voltunk egykor Szúnyogh-gal és úgyszintén nagyon fontosnak ítéljük meg munkásságát a Muravidék szellemi életében. Bence Lajosnál azonban mindnyájunknál erőteljesebben érződik a Szúnyogh iránti kötődés, akit ő valamennyire a mestereként is tisztel. E „viszony” Lajos részéről jóval több, mint rokonszenves gesztus az alkotótárs és a nagyszerű cimbora iránt.

A hetési családi háttér

Arra sajnos nincs lehetőségünk, bár izgalmas és nagy érdeklődésre számot tartó szempont lehetne, hogy Szúnyoghot, a barátot és alkotót megkérdezzük a kiemelkedő irodalmi pályát magáénak tudó, immár 60 esztendőes Bence Lajosról. Arra azonban volt lehetőség, hogy Bence Lajosról olyan valakivel beszélgessünk, aki a fiatal éveit és a jellemének fontos vonásait mindenkinél jobban ismeri. A Lajoshoz ma is rendkívül közel álló, szerető édesanyáról, a kedves édesapa nemrég bekövetkezett halála óta is a göntérházi „ősi fészekben” élő Bence Józsefnéről, leánykori nevén László Terézről van szó. Vele beszélgettünk abból az alkalomból, hogy szeretett fia ebben az esztendőben éppen 60 esztendőes.

Teréz asszony szerint a Bence és a László családokat illetően egyaránt tősgyökeres göntérházi családról beszélhetünk. Bence Lajos jellemformálásában, emberi és művészi látókörének kialakulásában a családnak, a szülőfalunak és a szűkebb hetési környezetnek fontos szerep jutott. És bizonyára annak is, hogy a neves muravidéki költő éppen 1956-ban született. Ezúttal azonban kanyarodjunk vissza a szülőkhöz, a családhoz.

Teréz gyermekkorra összefonódott a második világháború időszakával. Nagyon nehéz volt akkoriban a megélhetés, azonban szerencsére a László családot nagyobb tragédia nem érte a nagy viláégésben. A családjukban nyolcan voltak testvérek, akik közül ketten kiskorukban meghaltak. Az egyik idősebb nővére, aki Hídvégre ment férjhez, fiatalasszonyként távozott az élők sorából, azonban öten megérték az úgynevezett öregkort. Közülük négyen a szülőfaluban maradtak. Jelenleg (értsd: az interjú elkészítésekor) sajnos már csak egy nővére él Radamosban.

Amikor a háború idején a falu Magyarországhoz tartozott, Teréz még nagyon fiatal volt, és csak ritkán szokott a környékbeli falvakba elmenni. A gáborjánházi templomban voltak néhányszor, az ottani búcsúba is többször elmentek. Azon kívül még Zalasombatfára szoktak néha ellátogatni Teréz édesapjának testvéréhez, aki oda ment férjhez. Sajnos a határ visszaállta után a kapcsolat megszakadt, a rokonlátogatások elmaradtak. Pedig a nagynénje családjában öt gyerek született.

Később, amikor az elmergesedett magyar–jugoszláv viszony közepette hermetikusan lezárult a határ, a tehenek őrzése során Teréz is megtapasztalta a korabeli időszak ridegségét. A szigorú „granicárok” (határőrök), akik a hídvégi határőrlaktanyában voltak, még átnézni sem engedtek a határ másik oldalára. Teréz azt a történetet is felidézte, amit a férje, József mesélt el neki. Megtörtént, hogy amikor egy alkalommal kísétált a határ közelébe lévő mezőre a búza érését vizsgálni, a goromba határőr bekísérte a viszonylag távoli zsitkóci laktanyába, mivel otthon felejtette az igazolványát. Amikor meggyőződtek a kilétéről, szerencsére különösebb bonyodalmak nélkül hazaengedték. Az ilyen események rettegésben tartották a hetési embereket. Teréz arról is beszélt, hogy akkoriban sok ártatlan embert kémkedésre kényszerített a hírhedt UDBA (a jugoszláv titkosszolgálat), köztük anyósa testvérének a

fiát is. Feltehetően azért szemlélték ki Bence Györgyöt, mert az egyik Magyarországon élő testvére éjjelente illegálisan át szokott jönni hozzájuk, ami a titkosrendőrség tudomására jutott. Ezért a családot Kočevje környékére telepítették ki, majd Györgynek felajánlották, hogy hazaengedik, amennyiben kémkedik számukra. Szerencsétlen ember a zsarolás áldozata lett. Egy alkalommal a magyarországi oldalon elfogták és három évre börtönbe zárták. A családnak mindenét elkobozták, csak az üres ház maradt meg. Bence György a későbbiek során, amikor Magyarországon szabadult, visszament Kočevjébe dolgozni, ahol megismerkedett egy lánnyal, majd utána Ausztráliában telepedett le.

Nyűgös csecsemő – áldott jó gyerek

László Teréz 1954-ben ment férjhez Bence Józsefhez, és férjének a családjához költözött. Amikor két esztendővel később, 1956-ban megszületett Lajos fiuk, az édesapa úgy döntött, hogy nem lesz több gyermekük. Elhatározásukat befolyásolta, hogy Lajcsi csecsemőkorában mindig sírt. Egyéves koráig nagyon sok gond volt emiatt vele. Többször orvoshoz is elvitték a gyermeket, de semmi betegséget nem fedeztek fel nála. Teréz szerint gyermekük éjjel-nappal folyamatosan sírt, „nagyon rossz gyerek volt”. Hogy mi volt ennek az oka, azt máig sem tudja. Ő már annyira megszokta az adott helyzetet, hogy többször meg sem hallotta éjszaka a gyermek sírást. Olyankor az édesapa egész éjszaka a kezén hordta vagy kocsiban tologatta a kis Lajcsit, hogy valamennyire megnyugtassa. A gyerek első esztendeje, ami eléggé megviselte a szülőket, tehát Teréz szerint befolyásolta a családtervezést. Ettől függetlenül nagyon szerették csemetéjüket. Hat évtized távlatából Teréz elárulta, hogy utólag többször felvetődött benne, hogy mégis jó lett volna a családban még egy gyerek. Nem úgy történt.

Amennyire nyűgös csecsemő volt a Lajcsi gyerek, a későbbiek során annak az ellenkezőjévé érlelődött. Az édesanyja szerint áldott jó gyerek lett belőle, akit soha nem kellett se szidni, se megverni. Lajos kisgyermekkorától a közelben lakó Petkovics Ottóval együtt nevelkedett, aki azokban az években a legjobb barátja volt. A két fiú mindig együtt volt és az akkori játékokkal mulatták az időt.

A szomszédban volt egy férfi, aki különböző játékokat készített nekik. A legtöbb időt a családi udvaron töltötték, mivel Bence nagymama, édesapjának az anyja mindig otthon tartózkodott és szemmel tartotta őket. Óvoda akkor még nem működött a hetési falvakban, ezért Lajos az elemi iskola előtt csak ritkán mozdult ki falusi utcájuk környezetéből.

Akkoriban Göntérházán csak magyarul beszéltek, a gyerekek otthon nem tanulhattak meg szlovénul. Teréz szemérmesen megjegyezte, hogy ő sem tanult meg szlovénul. Ezért néha kellemetlen helyzetbe kerül, mert megszólják érte. Például a gyógyszerértárban már megesett vele, hogy emiatt rosszállóan viselkedtek vele. De akkor ő is feleltem a hangját, mert véleménye szerint a gyógyszerészeknek kellene ismerni a magyar nyelvet is. Szerencsére a szóváltás nem fajult el, mert érkezett valaki a személyzetből, akivel aztán magyar nyelven szót tudott érteni.

Gyermekekorában Lajost igencsak érdekelte a paraszti munka. Szívesen kiment szüleivel a mezőre és segített a könnyebb munkák elvégzésénél. Az állatokat is kedvelte. Gyakorta kaszált füvet, amikor már nagyobb legényecskévé cseperedett, és a szénatakarásnál is közreműködött. Elemista korában Lajos erdész szeretett volna lenni, mert nagyon szerette a természetet. Mivel akkoriban Szlovéniában csak a távoli Postojnában volt erdészeti szakközépiskola, a pályaválasztáskor mégsem vállalkozott erre. Annyira akkor még nem akart távol kerülni a családjától.

Iskolák, egyetem

Lajos fiatalkorában nagyon kedvelte apai nagynyját, Erzsébetet, akit Tári mamának hívott. Teréz nem emlékszik arra, hogyan keletkezett a sajátos megnevezés.¹ Kölcsönös volt a szeretet a nagynya és az unoka között. Tári mama mindenben Lajos

1 E sorok írója fantáziájának a szüleménye, hogy a szlovén „stara”, azaz öreg szóval függhetett netán össze a „névválasztás”, mivel a nagynya kifejezést szlovénul „stara mama” formában használják. Nem kizárt, hogy Lajos hallotta ezt valakitől, és – akár értette akkor annak a jelentését, akár nem – kislányként rögződött benne (eltekintve a szlovén nyelvben ismert nőnemű nyelvi alaktól, valamint az első betű elhagyásától...). Saját gyermekkoromból én is emlékszem hasonlóan furcsa szófordulatokra.

kedvében járt. Gyakorta azt főzött, amit Lajcsi a legjobban szeretett. A lekedveltebb ételei közé tartozott egyébként a dödölle, a káposzta- és répa-főzelék, valamint az úgynevezett savanyúleves. A későbbiek során is, egészen máig, Lajos az említett ételeket kedveli a legjobban. Teréz is gyakran kedveskedik neki ezekkel.

Tári mama elég hosszú életű volt. Akkor távozott az élők sorából, amikor Lajosnak már saját családja volt. Sokszor meglátogatták a László nagymamát is, Lajos anyai nagyanyját, aki úgyszintén nem lakott távol tőlük, de Lajosnak gyermekkorában Tári mama volt a mindene.

A hatvanas években Bence Ádám egykori családi házában, aki Lajos édesapjának a testvére volt, heti rendszerességgel vásárnaponként szentmisét rendeztek római katolikus szertartás szerint. A családfő, Bence Ádám akkorra ugyan már meghalt, de a felesége a ház egyik részét felajánlotta vallási szertartás céljára. Lajos a miséken rendszeresen ministrált Camplin Ivan plébános úrnak, aki akkoriban még a legtöbbször kerékpárral tette meg a Göntérháza és Dobronak közötti utat. Nagy hó esetén pedig, ami egykor gyakorta előfordult a mi vidékünkön is, gyalog jött el misézni a pap. A hatvanas években a göntérházi miséket még viszonylag sokan látogatták.

Lajos nagyon várta az első iskolai napot, majd utána is szeretett iskolába járni. Nagyon szorgalmas tanuló volt. Tanára szerint a legfelkészültebb volt az osztályban. Valamennyi tanítója dicsérte a szülői értekezleteken; Teréz emlékezete szerint arra nem volt példa, hogy az általános iskolában bármikor is pirongatásban részesült volna. Viccesen hozzáfűzte, hogy már a keresztelesekor, ami a dobronaki plébániatemplomban történt, Camplin plébános megjegyezte, hogy „ez okos gyerek lesz, mert szereti a sót”. A göntérházi Soós Zoltán volt a keresztapja, akinek a felesége Teréz leánykori barátnője volt.

Első osztályban és az alsó tagozat jelentős részében Varga Irén volt a tanítója. A későbbiek során, amikor bővült a szaktantárgyak száma, már több tanár tanította. Lajos főleg még a régi falusi iskola falai közt sajátította el a tudás alapjait. Csak elemi iskolai tanulmányainak a végén hagyta el az „ősi alma matert”, mivel időközben Göntérházán megépült az új iskola. Teréz arra is emlékezett, hogy amikor felsőbb osztályokban Varga József

tanította a fiukat, mindig azt mondta neki, hogy „te Lajos lesz”. Akkoriban ugyanis, „furcsa szokás szerint” a színmagyar nebulókat szlovénosan, konkrétan őt Ludviknak anyakönyvezték. Otthon, a családi környezetben mindig Lajcsinak szólították, ami máig megmaradt.

Lajos általános iskolás korában lehetséges szakmájaként, amint már utaltunk rá, az erdész pályát emlegette. Az irodalom iránti érdeklődés is érződött már akkor, mert a különböző vetélkedők, szavalóversenyek és nyelvi rendezvények állandó részvevője volt. A tanulás nem okozott neki gondot, aminek meg is volt az eredménye. A nyolc osztály során végig kitűnő tanuló volt. A falusi fiatalok társaságát úgyszintén szívesen kereste. Akkoriban még nagyon sok hozzá hasonló korú fiatal volt Göntérházán. Szülőfalujához mindig erősen kötődött, ami hathatott arra, hogy utána a lendvai fémipari szakközépiskolába iratkozott be. A viszonylagos közelség miatt hazulról járhatott a tanintézménybe, eleinte a rendszeres autóbusszjáráttal, majd – miután a szülők „mopedot”, azaz motorkerékpárt vásároltak neki – az akkoriban közkedvelt járművel tette meg a mintegy 7–8 kilométeres utat.

Lajos a középiskolában úgyszintén szorgalmas tanuló volt, ezért tanárai ott is kedvelték. Amikor az édesapja elment a szülői értekezletekre, rendszeresen dicsérték. Egyébként – amint Teréz asszony érdekességgként megjegyezte – középiskolai tanulmányai során az édesapa volt a szülői értekezletekre járó, míg korábban, az elemi iskola idején ő látta el ezt a – Lajos esetében – kellemes feladatot. Édesanyja emlékezete szerint Lajos felnőttkoráig nem szokott távolabbra utazni, kivételt csak az iskolai kirándulások jelentettek, amelyeken rendszeresen részt vett.

Amikor már úgy-ahogy közlekedni lehetett Magyarország felé és Lajos már nagyobbacska legénnyé cseperedett, motorkerékpárjával Lentibe is gyakorta elutazott. Olyankor rendszerint magyarországi élelmiszereket szokott vásárolni a család részére. A későbbiek során Teréz is többször ellátogatott Magyarországra, ellentétben a férjével, aki „talán csak kétszer járt a második világháború után a határ másik oldalán”. Ő leginkább otthon, a családi ház környezetében és a közeli mezőkön érezte jól magát.

Bence Lajos a lendvai fémipari szakközépiskola sikeres elvégzése után a maribori tanítóképzőbe iratkozott. Szülei nem szóltak

bele a döntésébe, azonban már kezdetben észlelték, hogy fiuk elégedetlen; Teréz szerint már az első hónapokban mást tapasztalt ott, mint amit szeretett volna a karrierje szempontjából. Fél év után ott is hagyta Maribort, majd a következő tanévtől Magyarországon folytatta tanulmányait. Az első évfolyamban a debreceni egyetem hallgatója volt. A hajdúsági „főváros” nagyon messzire van Hetéstől, ami a szülőket aggodalommal töltötte el. Teréz úgy emlékezett vissza Lajos azon döntésére, hogy tanulmányait a távoli városban folytatja, hogy „majdnem belezavarodott a távozásába”. Debrecenből a távolság miatt két-három alkalommal tudott csak hazalátogatni a tanév során, ezért a szüleinek különösképpen hiányzott. Akkoriban az utazás még körülményesebb volt, az utat vonattal tette meg. Másfél-két napot igényelt egy irányba az út, várótermekben eltöltött éjjelekkel. Szerencsére az első évfolyam után meghallgatást nyert a kérelme, és a következő tanévtől a tanulmányait a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen folytathatta. Egyetlen gyermekük távolsága az egyetemi évek alatt, még ha közelebb került is otthonához, állandó szorongást, hiányérzetet jelentett a szüleinek. Másrészt azonban örültek, hogy az anyaországban tanul, valamint hogy sikeresen tesz eleget a követelményeknek és a látóköre folyamatosan bővül.

Örök hűség a családi fészek iránt

Az egyetem befejezése után Lajos a lendvai középiskolában kapott tanári állást. Időközben családot alapított és elköltözött régi otthonából. Édesanyja szerint arról soha nem beszélgettek el mélyebben, hogy miért nem otthon, a családi fészekben telepedtek meg. Mindez nagyon gyorsan alakult. Bizonyára azért nem volt szülőként emiatt nagyobb hiányérzetük, mert Lajos szinte minden nap hazalátogatott. És a későbbiek során is így történik ez, egészen máig. Egyik legismertebb, és véleményem szerint legszebb versében, az Óda a hazatérőhöz című, Zala György szobrászművész tiszteletére írt költeményben Bence Lajos gyönyörűen fogalmazta meg a több évtizedig méltatlanul elfeledett szobrászóriás jelképes, „kerülőutak mentén, kertek alatt” történő hazatalálását. Hallgatván az édesanya tömör, azonban érzelmekkel teli jellemzését Lajosnak

a szülőkkel és a családi házzal ápolt kapcsolatáról, sokkal jobban megértettem, hogy az említett remekmű megalkotásánál honnan származhatott a szebbnél szebb jelzőket és szófordulatokat kiváltó ihlet. Mert a hiányérzetet, annak szerteágazó összefüggésrendszerét csakis akkor lehetséges ennyire szépen, nemesen kiművelni, ha valaki őszintén és aktívan megéli a családjá, hazája és szűkebb pátriája iránti szeretetet. Bence Lajosnak az ősi hetési családi házba soha nem kellett botorkálva visszatérni, új utakat keresni oda, mert attól annyira ő soha nem távolodott el, hogy megszakadt volna a művészi lelkére és irodalmi alkotómunkájára is ható kötelék.

A szülői házban Lajos mindig szívesen fogyasztotta/fogyasztja az édesanyja készítette ételeket, aminek Teréz nagyon örül. Rendszeresen megkérdezi tőle, hogy a következő napon mit főzzön, aztán következetesen „eleget tesz” fia kívánságának. Azt Lajos baráti köréhez tartozókként sokan jól tudjuk, hogy nagyon szereti édesanyja „konyháját”. A kocsonyát és a percet különösképpen kedveli. Teréz idős kora ellenére a kenyeret még ma is otthon süti. Baromfiudvart is tart még, így a hazai ízek most is honosak a göntérházi Bence-portán. Nagyon boldog amiatt is, hogy Lajos családjá, kedves neje és az unokák, valamint azok párjai és a déd-unoka is kedvelik az általa készített ételeket. Különösképpen a pereg a sláger, aminek készítését Lajos fiatalabbik lánya, Szeréna is elsajátította már.

Mivel Lajos életpályája során sokszínű elfoglaltságai miatt gyakran úton volt, Teréz mindig aggódott miatta. Ez a kellemetlen érzés ma is él benne, ezért mindig arra kéri a fiát, hogy amennyiben hosszabb útra indul, ne tájékoztassa őt a tervéről. Sokkal jobb, ha utólag szerez róla tudomást, hogy merre járt, mert akkor nem aggódik. Ahogy fogalmazott, Lajos az egyetlen fia, „senki mása nincsen”, ezért nagyon félti őt minden bajtól. Meghatódottan állította, hogy aggódó anyaként Lajos még mindig „a kisfia”, aki hiába tölti be immár a hatvanadik esztendejét, érzelmileg ma is úgy aggódik érte, mint kisgyermekkorában.

Teréz asszony arra is emlékezett, amikor Lajos autóvezetői jogosítvánnyal állított haza. Fiatalkorában, emlékezete szerint, nem érdeklődött túlságosan a technikai-műszaki dolgok iránt, az autókat is beleértve, azonban középiskolás korában változás állt be e tekintetben. Amikor már egyetemista volt, az édesapja

azt mondta neki egy alkalommal, hogy ha majd jogosítvánnyal rendelkezik, vásárolnak neki egy személygépkocsit. Utána nem beszéltek erről. Egyszer aztán Lajos azzal állított haza Budapestről, hogy ott sikeresen eleget tett a követelményeknek és megszerezte az úgynevezett hajtási engedélyt. A feltétel tehát teljesült, Bence József pedig állta a szavát, és vásároltak Lajosnak egy autót. Amint azt Teréz asszony mosolyogva megjegyezte, a későbbiek során is mindig hozzájárultak egy kis pénzzel Lajos autóvásárlásaihoz, hogy „ne legyen az embernek olyan érzése, hogy más autójában utazik, ha éppen valahová elszállítja a fia”.

Teréz nagyon hálás Lajosnak és a családjának, hogy mindig szívesen segítik őt, bármilyen gondja adódik. Nagyobb ünnepekkor rendszeresen eljönnek hozzá mindnyájan és együtt fogyasztják el az ebédet. Ez mindig nagy örömmel tölti el. Lajos ma is ellátja a „beszerző” szerepet, a boltból ő hoz édesanyjának rendszeresen minden szükséges portékát, élelmiszert. Neki, ahogy fogalmazott, még egy „Vegetát”, azaz ételízesítőt sem kellett hazavinni, azt mindig a fia végezte el.

Amikor a férjével még elbírták a nehéz mezőgazdasági teendőket, a nagyobb munkálatoknál, mint a burgonyaszedés, a kukoricatörés stb., Lajos – egyéb elfoglaltságai ellenére – rendszeresen segített. E tekintetben sem szakadt el a szüleitől, a hetési ősi fészektől. Teréz úgy gondolja, hogy a termőföldre, a szerény vagyomhoz – amely összesen 4,5 hektárra rúgott – Lajos még mindig erősen kötődik. Ez annak ellenére igaz, hogy a megművelésére nem vállalkozhat. A traktort, amelyet már néhány esztendeje nem használnak, most is rendben tartják, Lajos rendszeresen műszaki ellenőrzésre is elviszi.

Példaértékű apa-fia kapcsolat

Teréz elérzékenyülve mondta el, hogy nemrég elhunyt férjével mindig nagyon örültek Lajos szakmai és írói sikereinek. Kiadott könyveivel rendszeresen megajándékozta a szüleit, ami különleges örömmel töltötte el őket. Az édesapa volt Teréz szerint a szorgalmasabb olvasója Lajos műveinek, mert neki háziasszonyként folyamatosan tömérdek munkája akadt úgy a mezőn, mint a ház körül.

Természetesen ő is szívesen böngészte a fia írásait. Édesanyaként annak különösképpen örül, hogy a fia sikeres ember lett, és „hogy abból a sírós, nyafogós csecsemőből később egy áldott jó ember lett”. Lajost soha nem kellett megszidni, sem megfenyíteni, még kevésbé megverni, mert nem volt szükség rá. Édesanyaként és házastársaként egyaránt nagyon boldog, hogy a férje és a fia nagyon kötődtek egymáshoz.

Bence József, felesége vallomása szerint, végtelenül jó ember volt, aki a családját, különösképpen a fiukat nagyon szerette. A későbbiekben, amikor Lajos már családot alapított és már rég elkerült otthonról, az édesapja akkor is mindig nagyon várta őt haza. Amikor két-három napig nem látogatta meg őket, rendszerint az ablaknál állt és szemlélte az utcát, hogy érkezik-e már a fia. Amikor észrevette Lajos autóját, azonnal készítette számára a helyet az asztal mellett. Amíg fia az udvarról beért a házba, már a borosüveget is az asztalra helyezte. Szerettek egymással eszegetés és beszélgetés közben egy-két pohár bort elfogyasztani. Lajos legtöbbször a megszokott helyén ült a konyhaasztalnál. Teréz asszony szerint a két férfi, apa és fia mindig nagyon szépen, egymást tisztelve beszélgettek, miközben néha koccintottak a cserhegyi dülön termett szőlőből készült finom borral. Soha nem tapasztalta, hogy nehezteltek volna egymásra, hogy goromba szóval illetve volna egyik a másikat, ami úgyszintén végtelen elégedettséggel tölti el. Az élet során bizonyára akadt volna ok arra, hogy bármelyikük erősebben „odaszóljon” a másiknak, de annyira tisztelték és szerették egymást, hogy ilyesmire soha nem került sor.

Az írás alapját képező beszélgetés 2016. május 10-én készült Göntérházán.

Közel és távol

*Bence Lajos barátomnak abból az alkalomból,
hogy tagja lett a Szépkorúak Társaságának*

30

Valami szavakkal meg nem fogalmazható, egészen különleges érzés kerít hatalmába, amikor mikrobuszunk bekanyarodik Lendva első házai közé. Sűrű őszi köd ül a csodálatos muravidéki tájon, alig lehet látni valamit, ám én pontosan látom a Lendva-hegy városkáig lefutó, napfényben fürdő szőlőseit, a piros-fehérben pompázó várat, a Kárpát-medence egyik legszebb Szent István-szobrát, odafönn a Szentháromság-kápolnát, ahol Hadik Mihály alussza örök álmát, s tán még a törökverő lovának patkónyomát is a partoldalban... Tejfehér ködfüggönyön át is, behunyt szemmel is, otthonról is, itthonról is látom...

S ugyanez a különleges érzés telepedik rám másnap a lendvai új temetőben is, Szúnyogh Sándor költőbarátom sírjánál, amelyet úgy állunk körül mi Kárpát-medencei írók, könyvkiadók, újságírók, mintha szülőhelyünkön a legközelebbi hozzátartozónk sírjánál állnánk, holott több száz kilométert kellett megtennünk, több határon kellett átjárnunk ahhoz, hogy most itt állhassunk és Szúnyogh Sanyi mellett két kiváló festőbarátunkra, Gábor Zoltánra és Gálics Pistára is emlékezzünk...

S ha már itt állunk, s a félévszázados, nagyszerű teljesítményeket felmutató szlovéniai magyar irodalom előtt jöttünk el tisztelgni, nézzük csak, hogyan is írja, mondja, vinnyogja feledhetetlen barátunk, Szúnyogh Sándor ugyancsak feledhetetlen versében, a Halicanumi üzenetben:

„Halicanum szülöttei / kutyánál hűebb fiai vagyunk e földnek / bárhova visz is sorsunk / lábunkat törve is hazarontunk / bármilyen szél fúj, itt sosem fázunk / a holtakkal is / víg dalokat dudorászunk.”

S mit mond, ír, vinnyog szerénységemnek ajánlott nagy versében, a Mikor Pünkösöd és Trianon egy napra esett címűben a tanítvány, másik muravidéki költőbarátom, a Szúnyogh Sanyi sírjánál szorosan mellettem álló Bence Lajos:

„... az nem lehet, hogy / testvéreimet / elfelejtsem a Bácskában, Gömörben / és Csíkban, a háromszéki mezőkön, / Alsólendván, Felsőőrött vagy Őriszentpéteren.”

S hozzáteszi még:

„... ami összekötöttet / egykor, nem választhatja / széjjel a romboló önkény.”

S ugyanez a szavakkal meg nem fogalmazható, egészen különleges érzés kerít hatalmába, s úgy hiszem, a többieket is a lendvai Kancsal vendéglőben, boldogult úrfikorunk, nagy-nagy borozgatásaink és beszélgetéseink szinte változatlan színhelyén, ott az Alsólendva éjjel 1913 című legendás festmény alatt – természetesen ismét borozgatás közben –, amelyről mások mellett Domonkos Pista Svédországban élő költőbarátunk is emlékezetes karcolatot írt; amely festmény az évek, az évtizedek múlásával a rengeteg rárákódott dohányfüsttől, koromtól és egyéb szennytől mind sötétebb tónusú és borongósabb lett, akár az életünk. Hogyan is vall róla és rólunk a másik, a legfiatalabb költőbarát, Halász Albert:

„ültek alattad te város képe elegen / kocsmádban ürítették poharukat / soka bókásztak azóta sötétben / és a főstmény? pokolban? mennyben?”

Búcsúzásnál pedig a legendás festmény alatt, s fenn a hegyen Bence Lajos szintén legendás pincéjében is arra ürítjük poharunkat, hogy egyszer csak, mégpedig nemsokára ismét találkozunk, együtt leszünk. Máskülönben semmi értelme az egésznek...

S így vagyunk mi ezzel az egészen különleges érzéssel Széke-lyudvarhelyre meg Korondra érkezésünk pillanataiban is, ott a Patak utcában, vagy Páll Laji varázslatos műtermében, Páll Rózák fazekasműhelyében, vagy Kassán, a Nagyságos Fejedelem végső nyugvóhelyén és felvidéki barátaink körében, így Beregszászban és Munkácson, így Lezsák Sanyiéknál Lakitelken, vagy befogadó szép városunkban, Hódmezővásárhelyen...

Sosem fogok eljutni ezekre az általad szeretett helyekre, mondta nemrégiben egy jó ismerősöm, hiszen oly távol vannak: ötszáz meg ezer kilométereket kell vonatozni, buszozni vagy au-

tózni. Pedig hát oly közel. S hozzám is egyre közelebb ezek a több száz kilométerre élő barátaim, író- és festőtársaim, közelebb, mint azok a velem egy levegőt szívók, akiket akkor keríti hatalmába ez a fentebb már többször említett, szavakkal meg nem fogalmazható, egészen különleges érzés, amikor Belgrádba, Gazimesztánra, Berlinbe, Frankfurtba, a svájci tavakhoz, a kéklő Adriára, a saját kis elefántcsonttoronyukhoz vagy a jó ég tudja, hova érkeznek író- és sorstársakat keresni. Így is mondhatnám: hozzájuk már semmi közöm.

Bizony, Szúnyogh Sanyi barátom, bárhova visz is sorsunk, mi lábunkat törve is hazarontunk. S látod: a halottainkkal is vígdalokat dudorászunk.

Sárkány nyergében

*Tűzzel szúrt! kinek a vére foly, és merre? Kinek!?
Csak az éhszomjas földre, a Földre ömlik,
vagy fölfelé is lángol a Magasba?
Erre!... ha tudod a választ, miért vagy hát hallgató?*

33

*Szólj már, test! Meddig hidegen, vér?
Önzésedtől félsz, te forró szív, magadtól,
magány s magasságodtól?
A holnaptól?
Csak ne mondd... a mától!?, a tüzedtől, duzzadt folyódtól,
mely ha szabad – tengered nyergében borszívvvel kacagva kántál?*

*Derű! Hé, ne görcsölj, bő szív!
Szeress – vagy hallgass fehéren!
Maradj, maradj...
avagy gyere és sarkallj már, magos élet, sarkalld lábamat!
Hóó!
Húzd rá! Így!
Még egyszer! Hó, hahá!*

Megy a nap lefelé

34

Körmend, Rátót, Rönök, Kérésztúr – dörmög alattunk halkan az autó, nyeli-nyeli az aszfaltkígyót, utazunk Tányával Regédébe. Hosszú hétvége, lássuk Johannes Aquila kettészelt stájër-vënd városát: bolgárként, magyarként nem árt elnézëgetni, hogy nemcsak nekünk jutott ki a jóból, imitt-amott versailles-i hullarablók, kinevezett győztesek is megkapták a magukét. A nap már a nyugati dombok fölül süti Pannóniát, suhanó vasládánkban a Ti lemezëtök szól – zëng-zúg a murai nótázók hangja. Érdës-báronyos baritonok, dunántúli telt zöngék, nyílt e-k, ő-be hajló szóvégi ë-k rajzanak, ringatnak gyerekkorom Rába-menti nyarai felé. Szállunk térben-időben, avar, tót, magyar, némët faluneveken bölcsködünk, szinte mint diákkorunkban az egyetëmën. „*Rukkolnak a legényëk, a szép húszéves legényëk*” – s máris a budai Ménësi úton vagyunk, gyërtyázó májusi gesztënyék alatt, az Eötvös Kollégiumban. No, ha szépëk nem mind voltunk is, húszévesek igen, s berukkoltunk Budapestre, az ELTE élit kollégiumába.

Hogy is volt, Lali?

Gombocz, Kodály, Szabó Dezső, Horváth János, Szëkfű, Kérésztury alma matéria akkor még igyekëzett mëgfelelni az alapító (lám, Wlassics is zalai volt) szándékának; művelt és magyar középiskolai tanárokat akart képezni. Igazgató, ëgyetemi vezetők, diákbizottság csöndes összjátéka óvta a hely szellemét, s amint a népek barátságának jegyében idejüket töltő külföldi ösztöndíjasok közül igen kevesen kerülhettek ide, valamiképpen az is természetës volt, hogy a szomszéd országokból bölcsészkarra jövő magyarok szinte mindannyian az Athëni iskola alatti lépcsőt koptatták. Jó iskola volt ez mindannyiunknak. Annak a félvidéki szökének, aki nemësi ipszilonra végzödő magyar nevéhez rëklamálta (hiába) a hirdetötáblán általunk lëhagyott -ovát, annak a kassai fiúnak is, aki ezért lënacionalistázott (ma már persze ő is Magyarországon él), annak a losonci lánynak, aki március 15-ën zokogva szavalta a nagytársalgóban Utassy József Magyarország! című versét, s nekünk, „anyaországiaknak” is, akik készületlen családayaként (a

régi Collegiumban is így hívták a gólyáját pásztoroló fölsőévest) szembesültünk a fölszabdalt magyarság hol mulatságos, hol riasztó sokféleségével (manapság ezt nyilván a „szétfejlődés” eredményének neveznék, noha fejlődést nehéz lett volna fölfedezni benne). A határon túli magyarok külön kasztja voltak ti, jugoszláviaiak, s bár hál’ Istennek olyan kevés akadt köztetek, aki a jugóságra büszke lett volna (a borzalmas szót is csak a pesti szellemi alvilág használta), a zsebetekben lapuló világútlevél még a (majdnem) konvertibilis dínár szabadsága lengedezett körülöttek. Időbe telt, míg megértettük a nagy balkáni birodalom tartományaiból érkezők szembeötlő különbözőségét, azt, hogy a Párizsban összeeszkábált s Málta után darabokra szakadandó tákolmány részeinek más-más refleksi mozgatnak titüket. Bács megyei fiúk óvatosságában, drávaszögiek duhaj kedvében, mérsékelt bétűéhségében, kocsmás-természetes magyarságában családi háttérén, egyéni vérmérsékletén túl a titói pasálukok többféle módszere, a beolvadás eltérő állapota mutatkozott. Emlékszel-e, Lajos, mikor Tányával gyakoroltatok a cirill bétűket? Csáth Géza épp akkor jött divatba Pestén, az én szívem pedig Kosztolányi hangulatában kész volt megszakadni a *cirill betűs Szabadka* miatt, – nagyot néztem hát azon, hogy Ti ott a nyugati zugban az óbolgár ákombákom nélkül is fölnohettetek. Kölcsönös tájékozatlanságunk évek alatt csiszolódott össze, olvasmányaink Eötvös könyvtári magányában, Szörényi vagy éppen Kiss Ferenc tanár urak óráin, focizgatva-iszogatva, éjszakai beszélgetésekén – mindenkinek magánügye volt, melyikből hogyan részelt.

„Istenem, Istenem, hogy lesz az életem?”

Legtöbbünk még a vidéki ifjú világhódító öntudatlanságával lubickolt a főváros (Varsó, Krakó után akár a „keleti tömb” fővárosának is érezhettük) szabadságában, szellemi játékterében – évekbe telt, míg legjobb tanárainktól és az egyetem, akadémiai intézetek, szerkesztőségek határán laboráló marginálisoktól megtanultuk, hogy e tágasnak-barátságosnak érzett játéktér bizony csak játszóter, s a szabályok rég még vannak írva. Volt persze néhány, már otthonról pályára állított, szigorúan céltudatos társunk, s pár született Rastignac-unk is, de legtöbbünket a megélhetés még kevésbé

foglalkoztatta, mint az élet nagy kérdései, szerelém, tudomány, művészetek. Rád is így emlékszem: kirobbanó hahotáidat tán még most is visszhangozzák a hosszú folyosók, mintha gitárod is lett volna (játszottál is rajta?), tornatermi gyilkos focimeccseinkén ténem hajtottál, hanem csak játszottál, kék szeméd, szalmaszínű hajad pedig még férfias tornatanárnőnket is elbűvölte (válogatott kézilabdázó volt, s mint 1990 után hírlétt, az Eötvös Kollégium előtt női börtönben nevelőtiszt). Úgy emlékszem, ricsés kendőddel kissé az élet hercegeként közlekedtél a Bölcsészkar, az Eötvös Könyvtár és a május elsejei tabáni Locomotiv GT-koncertek Bërmuda-háromszögében, leginkább sietve, kék farmërban, s igën, mintha patkolt-kopogós cowboycsizmád is lett volna bizony, amit éléggé rosszallottunk. (Hasonlóval csak Baranya Aranya, még az önmagát kereső rábaközi besenyőfi büszkélkedhetett.) S hogy emlékezetem mégsem csalhat egészen, bizonyítja, hogy aransörényű gyakorlótanárnőnk, akihez Tányával együtt beajánlottalak hospitálni a Radnótiba, személyes megjelénésöd után gyorsan fordított egyet jól kieszelt haditervén: őt küldte az érétséégizőkhöz tanítani, téged még a hetedikésékhez osztott be – ma sëm tudom, vajon a bolgár „kistanár” szenvedett-ë többet az elkanászodott nagykamaszokkal, vagy a bogárhátú volkswagënöd érkezését ablakból-büféből vihogva leső, *szerelémre termëtt, karcsú, magas lányok* sárló serege.

„a zászlója piros-fehér-zöld”

S míg – inkább még magunkat, mint a föladatot – komolyan véve készülgettünk az életre, az bölcsen körénk rakta a dolgokat, s elkészített minket. Lám, az emlékezésben is egymás mellé úsznak az attribútumok: cowboycsizma, volkswagën. 1979-ben járunk, a ködös, bűdös budapesti őszben világítótoronyként lebëg a Collegium Gëllért-hëgyi épülete a Körtër morajló zűrzavara fölött, s az ablakon kibámulva hirtelen eldöntjük: meggyünk Aradra koszorúzni. Bár az oltyán susztërnek még nëm mënt el egészen az esze, de már szűk idők járnak, sűrűn jönnek a rossz hírek Erdélyből, rajta, lássuk hát, mi lës. Autótok csak nekték, jugóknak van (mëg a későbbi nagyon szabad és dëmokrata párt lëndő főkolomposának, de az egyrészt trabant, másrészt amúgy is titkolja, s néhány saroknyira rejtëgeti), tühát két külföldieknek járó rendszámmal

stigmatizált bogárral vágunk neki heten-nyolcan az útnak. A szándék persze nem marad titokban, így a környékét kora hajnalban fölveri Baranya Aranya velőtrázó üvöltése, ahogy belelép ajtó elé száműzött (mert frissen kent-subickolt) cowbolycsizmájába, közelebből a beléje helyezett egy pár nyers tojásba. (Alighanem a Somlaiként működő tohonya tudszoc szakos bosszulta még, hogy ezúttal lemaradt a jelentenivalóról.) Kevés ésszel kormányozzák a világot, mondja Tömörkény embere elismerően – s valóban, Pol Pot megye tájáról ránk telepített latrunk trabantos társával a Ménési út fölötti Somlói útra jár barátkozni a Collegium kertjéből kihalásított telken álló kádérházban lakó társukhoz, pedig hát őt legföljebb egy *rendszer* tépte-cibálta, tán csak nem kényszerből kellett oly korán *spiclinek* állnia.

Jókor reggel vagyunk Nagylakon, s bár összeszűkül a gyomorra várjuk a vizsgálatot, csodák csodája, semmi baj, „*delegație, delegație*”, s hajthatunk is tovább a kátrányfekete országúton (a bizánci hisztéria önellátó birodalmában még az út is más színű), meszelt szédérfák sorfala között. Aradon megvesszük a virágot, útbaigazítatjuk magunkat, s már ott is vagyunk a Maros-parti emlékműnél halkán beszélgetve várakozó néhány száz ember között. „*Mikor kezdődik?*” „*Kire várunk?*” „*Jönnek-e már?*” Sënki sëm tud semmit, a tömeg lassan gyarapszik, az eső még-mégered, a feszültség tapintható. Egyenruhás alig van, de sétálgató szakemberek azért oda-odaállnak néhány përcre az állandóbb csoportok mellé. Ázunk, várunk, nézzük a fölénk magasodó emlékoszlopot. Hirtelen dudálás, szapora román mondatok, *hájde, hájde*, a tömeg mozgolódni kezd: megérkezett a hivatalos küldöttség. Fekete autók, kézfogások, lassan hátraér a hír, hogy a magyar nagykövet jött még. Gyorsan elhelyezik a koszorút, aztán mintha szóba elegyédnének az elöl állókkal. A tömeg csak áll, mindenki vár valamire, egyszerre bátortalanul fölhangzik a Himnusz, mind többen énekélik. „*Bal sors akit régén tép*” – a nagykövet művelt embéreként nyilván tudja, hogy következik a bűnhődés is, mert szinte fejest ugrik autójába, s kíséretével együtt úgy távozik, mintha puskából lőtték volna ki. (Himnusza menekülő nagykövetét azóta sëm láttam.) Az utolsó sorok még erősebben zéngenek, a végső, megbékítő dallamív után süket csönd. Kisebb-nagyobb csoportokban sorjázunk föl a lépcsőn, lëtësszük a virágot, a halkán diskuráló

tömeg lassan eloszlik. Az arcok mintha közelebb volnának az éghöz, a tekintetek fényesebbek. Indulunk mi is. Már a hídon járunk, amikor egy középkorú házaspár mellénk lép, s halkan megkérdi, nem maradt-é a csokrunkra kötött nemzetiszínű szalagból, mert ők azt megvénnek. Megállunk – provokálnak? –, mielőtt végiggondolhatnánk, egyikünk – Të voltál-é? – előhúzza zsebéből az összehengergetett piros-fehér-zöld szövetsíkot, de a férfi rászól, hogy most tegye el, s meghív egy kávéra a Park Hotélba. Kik vagyunk, mik vagyunk; amikor kiderül, hogy hárman Jugoszláviából valók, a házaspár egymásra néz. Kortyolgatjuk a borzalmas kávé s a még szörnyűbb konyakot, aztán az asszony csöndes büszkeséggel belefog: egy lányuk van, nagyon jó gyerek, magyarnak nevelik. Ha majd románhoz akarna férjhez menni, inkább megölik. Hallgatunk, a *pártközpont és pályaudvar nászából született* foyer lassan megtelek keserű dohányfüsttel, búcsúzkodunk, indulunk. Magunkban emésztjük a döbbenetet – a hosszú visszaúton hol szemérmél, hol zuhog az eső, mossa-mossa a gyalázatot. A gyorsan elfüstölt nagykövet samészei közben valahol talán már formálgatják a jelentést:

„A koszorúzás időpontjában az emlékmű körül mintegy 500, túlnyomórészt idősebb ember tartózkodott. Az emlékmű már teljesen körbe volt rakva egyéni csokrokkal és égő gyertyákkal. Koszorúink elhelyezéséhez a megyei P. B. biztosított két embert. A koszorúzást követően a helyszínen beszélgetést kezdeményeztem Ignat és Groza elvtársakkal a megyei vezetők és az ő Békés megyei kapcsolatairól. A jelenlévő helyi lakosok egyre közelebb húzódtak. [...] Mikor az emlékműtől elindultunk a gépkocsik felé, a tömegből 15–20 ember elkezdte a magyar himnusz énekelni. Nem hallgattatták el őket, de mások nem kapcsolódtak be az éneklésbe. Rajnai nagykövet” Fogalmunk sincs persze, mekkora nehézfiúval sodort egy helyre az élet, mit sém tudunk még Rajnai hosszú életrajzáról, a vörös pártszolgálat, a hírszerzés, az 56 utáni embervadászat vértócsáiról, hogy Snagovból ő hozta haza Nagy Imréeket, hogy a kihallgatások atyamestéreként hogyan terelte volt elvtársait a tuniszi vérbíró elé –, igaz, ő sém sejti még, hogy moszkvai nagykövetként alig tíz év múltán majd neki kell végigasszisztálnia a szájsókos „örök és megbonthatatlan” barátság megbontását, hogy aztán – vajon mi elől vagy miért mozogva? – 1990 után előbb Izraelba, majd Amerikába túráztassa a rezidenciát. Föl, gyermekek, tanulásra.

Azután nekem előbb, Neked kicsit később véget ér a *féllegjárás*: diploma, munka, család, lakásszerzés, építkezés, gyerekek, sorakoznak a föladatak. Másfél évtized múltán futunk össze ismét a Magyarok Világszövetségének irodalmi találkozásán a keszthelyi Festetics-kastélyban, ahol Szíjártó István fölkérésére a szlovéniai magyar irodalomról beszélsz. Nekem az ötágú sípolástól mindig csöngött a fülem (*borzasztó vasárnapi népünk* szellemi lezüllésének tünete, hogy Illyés szomorú mētaforáját félbehallva fölkapja, s évtizedeken át süketen kongatja), de nekéd örülök: megembéresedett, napbarnított, mosolygós, magabiztos alakod, szabadjára engedett zalai tónusod még a jól válogatott társaságból is kiemel. Pár mondatot válthatunk csak, téged várnak az írók, engem a szófiai Magyar Tanszék, indulni kell. Aztán kéz-en-közön jönnek a köteteid, borod, pincéd, vendéglátásod jóhíre. A versekből – inkább a műveltség élménye, mint manír – ki-ki érzik Berzsenyi szava, ritmusa, a szülőföld ize-büze. Nēm *kerülőkkal, dülőutak mentén, kertek alatt*, inkább nyílgyenyesen találtál haza, s szemlátomást *találtál* is (ahogy erdélyi társunk mondotta volt) a szereppel. Újszülött ország igyekszik bizonyítani európaiságát, a gyorsan elillant *bratstvo in enotnost* helyén intézmények kiszellőztetése kezdődik, utak-módok nyílnak, szélēsēdnek. Tanítasz, írsz, szerkesztesz, szervezel, égeted mindkét végiről a *foklát*, gürcölsz a „*muravidéki magyar nemzeti közösség*” mindenéseként.

S telnek-múlnak az évek, verseidből mind több veszteség, fájdalom, harag bomlik elő. Nēm árt az óvatosság, leplezd magad – hangzott minden oldalról – sokan bérēlnek tollat, vagy kölcsönöznek a fogyatékosok, egyszóval élnek ezzel a hatalomtól nēm kis mértékben támogatott szolgáltatással: a küzdő kéz, működő szellem idillje agyagos sárba ragad (vagy göztorlatokba száll?). Megcsördül kezedben Nagy László Adyra tēstált ostora is: buta a nép, nēm kell „ennek” filozófia, sēm hittan, sēm asztronómia, okítani kár, tanítani nēm kell, nēm kell neki regény, csak regélés, mēg pia kell töménytelen, mēg sunka, mēg szesz, meg szalánna, mēg pina – az a kör, az a mérhetetlen lassan-lassan tōredék-zalai vadaskertté, vasgyűrűvé záródik körötted.

De hát Lajos: volt-ē az nagyobb valaha is?

Vagy csak egy játszótér mutatta játéktérnek magát? S (*Hogy*

reméltünk! s mint csalódánk!) elhinni is jó volt a csalást?

„direkció: kanizsai templom”

A szőlőhegyén fölmagasodva, körbenézve, nemcsak a *szalalënti vasútállomásig*, tiszta időben Kanizsa vidékéig is ellátni. Ha a lëháló nap fényében jól ügyelsz, arrafelé *mindig egyenlő, igazi ország* vár, s a méla *mëlanchoia* nehéz óráin is tudhatod: élëget tëttil már ahhoz, hogy örökös helyed lëgyën benne. Talán találkozhatunk!

Nyelvművelés, nyelvi kultúra kisebbségi és többségi szemmel – az ELDIA-kutatások tükrében

1.

A Maribori Magyar Tanszék nyelvészeti kutatócsoportjának az ELDIA FP7-es nemzetközi, interdiszciplináris tudományos projektben¹ – ahol hat ország nyolc intézményével együtt partnerként vett részt – a muravidéki magyar nyelv szociolingvisztikai szempontú vizsgálata volt az elsődleges feladata. Ehhez először egy kontextuselemzés készült el, amelyben a 2010-ig megjelent, a Muravidék nyelvével, nyelvhasználatával, a nyelvpolitika alakulásával kapcsolatos publikációk alapján körvonalazódott a konkrét nyelvi helyzet (Kolláth, Gasparics, Gróf, Horvat 2011). A „nagy” esettanulmány az ELDIA-team által a kisebbségi és a többségi adatközlők számára kidolgozott, egységes kérdőívek, valamint az egyéni és csoportos interjúk eredményei alapján állt össze. A hat témakörbe rendezhető kérdések között a *Nyelvi attitűdök és nyelvválasztás* kérdéskör egyik fontos szegmense a *Nyelvművelés és nyelvi helyesség* címet viselte. Az utóbbira vonatkozó öt kérdésből mai, Bence Lajos tanár urat kerek születésnapján köszöntő írásomban kettőre térek ki.

2.

A kisebbségi nyelvek és nyelvváltozatok megmaradásában, vitalitásuk növelésében nagyon fontos szerepe van a megfelelő szemléletű (intézményi) nyelvművelésnek és nyelvi tanácsadás-

1 Az ELDIA – European Language Diversity for All / Európai Nyelvi Diverzitás Mindenkinél – című projektről részletesen lásd <http://www.eldia-project.org>; Johanna Laakso, Anneli Sarhimaa, Sia Spiliopoulou Åkermark and Reetta Toivanen 2016; Kolláth 2012; Kolláth – Gróf 2013).

nak (Lanstyák 2008). A többnyelvűségi szemlélet² segíti a magyar beszélőközösség anyanyelvhasználatát, az egynyelvűségi³ viszont olyan nyelvi bizonytalanságot okoz(hat) a beszélőkben, aminek erőteljes nyelvvisszaszorulás lesz a következménye.

Mind a kisebbségi, mind a többségi adatközlők elmondták véleményüket a kérdőív 55. kérdésére adott válaszaikban arról, vannak-e olyan intézmények vagy személyek Szlovéniában, amelyek/akik a magyar nyelvet⁴ művelik (fejlesztik, támogatják és szabályozzák).

2.1

A kisebbségi válaszadók megnyugtató többsége *igennel* felelt (82,3%) a zárt végű kérdésrészre, csak 0,7%-uk szerint *nincsenek* ilyen intézmények és/vagy személyek. Elég magas viszont a *nem tudom*-mal válaszolók száma (17%).

A kérdés nyílt végű része arra kéri az adatközlőt, hogy nevezzen meg konkrétan intézményeket, személyeket, amelyeknek/akiknek ezen a téren fontos szerepük van. A legtöbb kisebbségi adatközlő szerint (27,8%) a kétnyelvű oktatás, illetve a kétnyelvű oktatásban részt vevő tanárok fejlesztik, támogatják, szabályozzák a magyar nyelvet Szlovéniában, konkrétan a kétnyelvű iskolák (17,3%), a Maribori Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke (4,9%), a kétnyelvű óvodák (3,8%), az óvónők, a tanítók és a tanárok (1,8%). A válaszadók 19,4%-a a következő intézményeket sorolta fel: MNMI

- 2 Minden nyelv és nyelvváltozat nyelvileg egyenlő rangú, társadalmi megítélésüket viszont több dolog összetevője alakítja. A kisebbségi magyar beszélőtől nem szabad elvárni, hogy az anyaországi magyar nyelvváltozatot beszélje minden nyelvhasználati szintén (Kontra 2006b). A nyelvjárásiasságokban, nyelvjárási archaizmusokban és kontaktusjelenségekben gazdag muravidéki kontaktusváltozat semmiképp sem helytelen forma, hanem a kétnyelvű beszélő anyanyelváltozata, amelyre iskolai tanulással épül(het) rá a helyi vagy a közmagyar standardváltozat. A nyelvek és nyelvváltozatok nem értékeikben, hanem helyzetükből fakadó lehetőségeikben különböznek egymástól (Kiss 2009: 10). A magyar vernakuláris anyanyelváltozat a Kárpát-medencei magyar beszélőközösségek identitásának alapja (Gereben 1998).
- 3 Minden nyelvhasználati szintén – kisebbségben és többségben, szórványban és diaszpórában egyaránt – a közmagyar írott standard normája a mérvadó, ennek megfelelően kell alakítani a nyelvhasználatot minden szintén. A helyes-helytelen dichotómiája alapján ítéli meg a nyelvi jelenségeket, és nem a helyénvalóságot tartja alapvető kritériumnak.
- 4 A kisebbségi adatközlők a szlovén nyelvművelésről, a többségiek az olaszról is mondtak véleményt.

(Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, a magyar nemzeti közösség kulturális csúcsszervezete – 7,8%), a magyar kultúregyesületek (7,1%), a nemzetiségi intézetek és hivatalok (4,6%), az MMÖNK (Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség, a politikai csúcsszervezet – 3,5%), a magyar önkormányzatok (1,8%), az MNTI (Magyar Nemzetiségi Tájékoztató Intézet – 0,7%), az LKMNÖK (Lendva Községi Magyar Nemzeti Öngazgatási Közösség – 0,7%), illetve a magyar kisebbségi intézmények vezetői (1%). A médiát is sokan (13,1%) említik: általában a médiát (2,5%), az MMR-t (Muravidéki Magyar Rádió – 5,7%), a Hidak Szerkesztőségét (3,5%), a Népújságot (1,4%). Előfordultak még a következő szervezetek: Muraszombati Baráti Kör (1,1%), Magyarország Ljubljana-i Nagykövetsége (0,7%), a lendvai Bánffy Könyvesbolt (0,7%). Néhányan fontosnak tartják a magyar nyelvű versenyeket (0,7%), a hitéletet (0,4%), a helybéli írók, költők munkásságát (1,8%). Konkrét személyeket is megneveztek a válaszadók: dr. Göncz László nemzetiségi parlamenti képviselő (3,2%), egy-egy esetben pedig László Hermína magyartanár, dr. Zágorec-Csuka Judit költő, dr. Varga József egyetemi tanár, költő, Srečko Zsuzsa, dr. Papp József könyvtáros és Pozsonc Mária volt parlamenti képviselő neve fordult elő.

2.2

A többségi adatközlők több mint fele (54,3%-a) nem tudja, vannak-e a magyar nyelvet művelő intézmények és személyek Szlovéniában, 5,3%-uk szerint nincsenek, 40,3%-uk szerint viszont vannak. Egyértelmű, hogy a kisebbségnek több információja lehet és van a kisebbségi magyar nyelv intézményes műveléséről, mint a többségnek.⁵ Ehhez képest magasnak mondható a kérdésre igennel válaszoló többségi adatközlők száma.

A legtöbben a kétnyelvű oktatási intézményeket, illetve az itt dolgozó személyeket említik a többségi mintában (14,5%): óvoda, (kétnyelvű) iskola, határ menti iskolák, nyelviskola, a Magyar Nyelvi Lektorátus Ljubljana-ban, a Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke, az ott dolgozó tanárok fordul elő. Megemlíti a maribori Doba Nyelviskolát is.

5 Különösen akkor, ha a többségi adatközlők az ország egész területéről toborzódtak, és nem csak a kétnyelvű Muravidékről.

Egyéb intézményeket nevez meg a válaszadók 8%-a: kisebbségi szervezeteket és egyesületeket (5,4%), magyar kultúregyesületeket (2,7%), magát a kisebbségi közösséget, a kétnyelvű terület közigazgatását, a Magyarok Hivatalát, a kétnyelvű területen működő különböző intézeteket, az LKMNÖK-t. A muravidéki magyar médiát az adatközlők 2,2%-a, a helyi előadókat, írókat, költőket 1,6%-uk említi.⁶

3.

A szó szoros értelmében izgalommal vártam a kisebbségi kérdőív 57. kérdésére adott válaszokat (Létezik a magyar nyelvnek egy tiszta/helyes változata?), egyrészt a Muravidéken erősen élő egynyelvűségi nyelvi ideológia miatt, másrészt azért, mert ebben a kérdésben látszik megfogalmazódni a nyelvi helyzet egyik legfontosabb mozzanata: az a tény, hogy a muravidéki magyar beszélő anyanyelve a helyi (kontaktus)nyelvjárás (nem nyelv tehát, hanem nyelvváltozat), s a közmagyar (vagy helyi) standardot az iskolai oktatás közvetíti a diákoknak (vö. Bartha 2007).

A válaszadók többsége (52,9%) *igennel* felelt a kérdésre, 9%-uk szerint *nincsen* ilyen. Nagyon magas a *nem tudom*-mal válaszolók száma (38,1%).

Ha megnézzük a kisebbségi adatközlők válaszait a négy független változó interakciójában (a kérdőív nyelve⁷, a nem, az életkor és az iskolai végzettség), akkor a következő – grafikonnal (és táblázattal) is ábrázolt – eredményeket kapjuk.⁸

3.1

A *nincs* és a *nem tudom* válaszokban a szlovén nyelvű kérdőívet szlovénul kitöltők vannak többségben. A *nincs* esetében nem számottevő a különbség (M: 8,38% – SZLN: 9,75%; különbség: 1,37%),

6 A magyar és az olasz nyelv művelésére vonatkozó ismeretekben nincsenek számottevő különbségek a többségi minta válaszaiban: a válaszadók többség szerint mindkét nyelvben vannak nyelvművelő személyek és intézmények Szlovéniában, a nyelvek fejlesztésének, fejlődésének nincsenek objektív akadályai.

7 A kisebbség számára két kérdőív készült ugyanazzal a tartalommal: az egyik magyarul, a másik szlovénul. Az adatközlő választására volt bízva, melyik nyelvű kérdőívet választja. A 294 adatközlő közül 166 fő a magyar (56,5%), 128 fő pedig (43,5%) a szlovén változatot töltötte ki.

8 A nyílt végű kérdésre adott válaszokat Gróf Annamária és Horvat Livija vitte be egy nagyon jól használható Excel-táblázatba.

a *nem tudom* már közel 10%-os eltérést mutat (M: 34,19% – SZLN: 43,08%; különbség: 8,89%) a két nyelvi csoport véleményében. A magyarul válaszolók több mint fele ismeri, esetleg saját bő-
rén tapasztalja a nyelv működését segítő, irá-
nyító intézmények, személyek tevékenységét (57,41%), a szlovénul

válaszolók közül 10,26%-kal kevesebb az igenlő vélemény (47,15%). Megállapítható tehát, hogy az első nyelv, a nyelvi dominancia kis mértékben ugyan, de befolyásolja az adott nyelvpolitikáról, nyelv-
alakításról való tudást, érdeklődést, ismeretet.

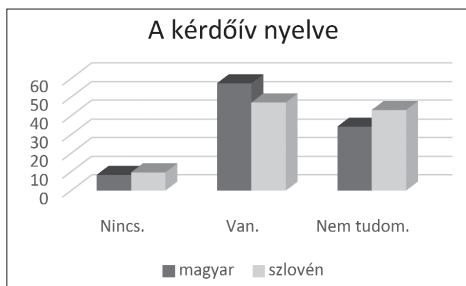
3.2

A nemek alapján a legkiegyensúlyozottabb a válaszok aránya, a különbségek minimálisak. Valamivel több férfi (52,94%) tud a magyar nyelvet művelő intézményekről és személyekről, mint ahány nő (52,29%,
a különbség 0,65%). A

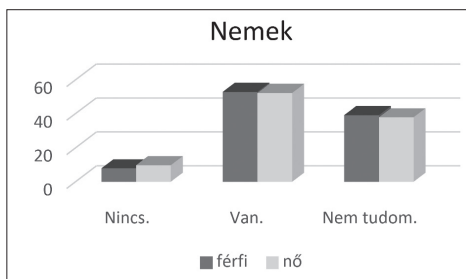
legnagyobb különbség (1,93%) a *nincs* válaszok között alakult ki a nők javára (nők: 9,77%, férfiak: 7,84%), a *nem tudom* megoldásokban megint a férfiak vezetnek (39,2%), a nők (37,93%) és a férfiak válaszai közti különbség 1,27%. Megállapítható, hogy a nemek mint független változó nem befolyásolja a kapott korpuszban a válaszok alakulását.

3.3

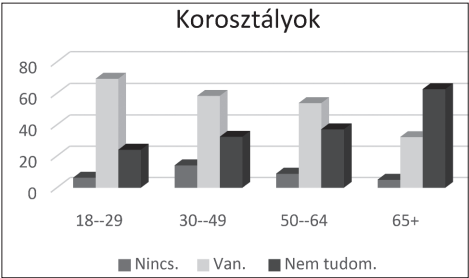
Az egyes korosztályok válaszaiban mutatkozik meg a legnagyobb szórás (1. táblázat + 3. grafikon). A fiatalok között és a két középkorosztályban a *van* válaszok vannak abszolút többségben

1. grafikon

2. grafikon

3. grafikon

közlők közel háromnegyed része szerint *van* a magyar nyelvnek egy tiszta, helyes változata. Talán ők vannak leginkább tisztában a korábban már említett, anyanyelvbeni kétkódú nyelvi valósággal.

(vastagon szedett értékek korosztályonként), a legidősebbek között viszont a *nem tudom* opció. A *nincs* válasz az első középgenerációban a legmagasabb (14,28%), a legidősebbek körében a legalacsonyabb (5,08%).

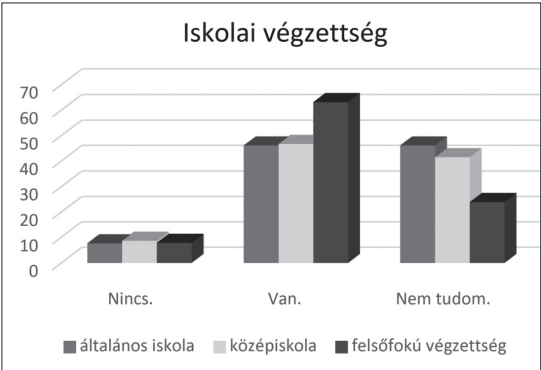
A harminc év alatti adat-

Korosztályok (%)	Nincs.	Van.	Nem tudom.
18-29	6,45	69,35	24,19
30-49	14,28	58,44	32,46
50-64	8,97	53,84	37,17
65+	5,08	32,20	62,71

1. táblázat

3.4

Az általános iskolát végzettek között a *van* és a *nem tudom* válaszok azonos számúak, a középiskolát végzettek körében több az igenlő válasz (a *van* és a *nem tudom* válaszok között 5,20% a

4. grafikon

különbség). A felsőfokú végzettséggel rendelkezők közel kétharmada válaszolt igennel, körülbelül 17%-kal nagyobb ez az arány a másik két végzettségű csoport eredményeihez viszonyítva (4.

Az adatközlők iskolai végzettsége (%)	Nincs.	Van.	Nem tudom.
általános iskola	7,69	46,15	46,15
középiskola	8,72	46,75	41,55
felsőfokú diploma	7,89	63,15	23,94

2. táblázat

grafikon). Megállapítható tehát a kapott válaszok alapján, hogy a fiatalok (30 év alattiak) és a diplomások igenlik meg legnagyobb arányban a magyar nyelv tiszta, helyes, eszményített változatának létezését. Az iskolai végzettség adatait a 4. grafikon is szemlélteti.

47

3.5

Az 57. kérdés nyílt végű része megint csak azt kéri az adatközlőtől, hogy *nevezze meg, hol, kik és milyen helyzetben beszélnek ezt a tiszta változatot*. A válaszadók 12,95%-a szerint az iskolákban, 9%-uk szerint a sajtóban, 6,5%-uk szerint Magyarországon, 6,1%-uk szerint a hivatalos szerveknél, intézményekben létezik a magyar nyelvnek tiszta változata. Ezen kívül még az egyetemeken (2,9%) használnak tiszta nyelvváltozatot, valamint az írók, költők, politikusok beszélnek szépen (1,1%). A mindennapokban is gyakran találkozunk azzal a véleménnyel, hogy a muravidéki nyelvváltozat nem egyenértékű a magyarországi standarddal, ezt a muravidéki beszélők szívesen állítják saját nyelvükről ismeretleneknek, főleg akkor, ha az illető magyarországi, és a közmagyar standardot beszéli⁹. Tegyük hozzá, hogy e vélemény kialakulásában és megerősödésében elég nagy szerepet játszott az elsősorban az anyaországból érkező magyar-magyar stigmatizáció.

4.

Az interjúk során a (kontaktus)nyelvjárási (vernakuláris nyelvváltozatú) és a szinte minden esetben az iskolában tanult köznyelvi nyelvhasználat viszonyának problematikája, az anyanyelvi kettős- vagy többesnyelvűség kérdése konkrétan is előkerült. A kulcspozíci-

9 A muravidéki magyar beszélők körében a vernakuláris anyanyelvváltozat tehát elsősorban rejtett presztízsű (Kiss 1995).

ót betöltő személyek elmondták, hogy „Nagy kárt tettek a magyar nyelvnek a Muravidéken azok, akik a nyelvjárást megbélyegezték” (AG2M 70521542).¹⁰ Többen úgy gondolják, hogy „az idősebbek tisztább nyelvet beszéltek, a fiatalok, akik kétnyelvű iskolába jártak, nem beszélnek olyan tisztán” (AG2F 70521108). A válaszok alapján elmondhatjuk, hogy a tisztaság/helyesség kategóriáján egyrészt esztétikai ítéletet értenek a válaszolók (Kontra szerk. 2012: 238–240), másrészt látnunk kell, hogy többségük nem fogadja el a különböző belső nyelvváltozatok nyelvileg azonos rangúságát. Teljesen egyetértünk a 2. korcsoportba tartozó nő adatközlővel: a közmagyar standardot kell az iskolának közvetítenie, de csak a vernakuláris nyelvváltozat alapján, annak megtartásával, semmiképpen sem annak stigmatizálásával, háttérbe állításával: additív módon, és nem szubtraktív formában.

10 Az egyes nyelvváltozatok sem egyenrangúak a muravidéki beszélőközösségben: a nyelvjárási változathoz még inkább pozitív, viszont a kontaktusossághoz negatív külső attitűd társul. A belső attitűdtartalmak összeolvadni látszanak a beszélők tudatában.

IRODALOM

- Bartha Csilla 2007. *A magyar nyelv megőrzésének lehetőségei és korlátai a Muravidéken egy szociolingvisztikai vizsgálat tükrében*. Kisebbségkutatás 2007/2. http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2007_02/cikk.php?id=1480
- Gereben Ferenc 1998. *Az anyanyelv az identitástudat szerkezetében*. Regio 2. 95–112.
- Kiss Jenő 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kiss Jenő 2009. *Gondolatok a magyar nyelv helyzetéről*. Hírel 22/2. 9–20.
- Kolláth Anna 2012. *A szlovéniai magyar nyelv a többnyelvűség kontextusában*. ZORA 92. Bielsko-Biala, Budapest, Kansas, Maribor, Praha.
- Kolláth Anna, Gasparics Judit, Gróf Annamária, Horvat Livija 2011. *Hungarian in Slovenia: an overview of language in context*. <http://phaidra.univie.ac.at/o:102622>
- Kolláth Anna and Gróf Annamária 2013. *Hungarian in Slovenia: ELDIA Case-Specific Report*, with contribution by S. Spiliopoulou Åkermark, A. Sarhimaa and E. Kühnert. *Studies in European Language Diversity* 28. <http://phaidra.univie.ac.at/o:356605>
- Kontra Miklós szerk. 2012: Szépfalusi István – Vörös Ottó – Beregszászi Anikó – Kontra Miklós: *A magyar nyelv Ausztriában és Szlovéniában*. Budapest – Alsóőr – Lendva: Gondolat Kiadó – Imre Samu Nyelvi Intézet – Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.
- Johanna Laakso, Anneli Sarhimaa, Sia Spiliopoulou Åkermark and Reetta Toivanen 2016. *Towards Openly Multilingual Policies and Practices. Assessing Minority Language Maintenance Across Europe*. Bristol – Buffalo – Toronto: Multilingual Matters.
- Lanstyák István 2008. *Nyelvművelés és nyelvalkítás*. In: Fazekas József szerk. *Emlékkönyv zeman László 80. születésnapjára*. Dunaszerdahely: Lilium Aurum. 46–48.

Abstract

Language cultivation and language culture from the minority and the majority perspective – in the wake of the ELDIA-researches

The primary task of the Hungarian Department in Maribor was to research the Hungarian language from a sociolinguistic point of view in the frame of ELDIA FP7 international, interdisciplinary scientific project – in which the Department was one of the partners among eight institutions from six countries. The first step was a context analysis in which the specific language situation began to take shape based on the publication about the language, language use and language policy of the Pomurje-region published until 2010 (Kolláth, Gasparics, Gróf,

Horvat 2011). The „big” case-study was compiled on the basis of the unified questionnaires for minority and majority informants and the individual and group interviews. One of the important segments of the questions around the topic of *Language attitudes and desire to use languages*, which was one of the total of six topics, was labelled *Language cultivation and correctness*. The present essay wishes to deal with two of the five questions relating to the latter on the occasion of Professor Lajos Bence’s special birthday.

Keywords: *Hungarian Department in Maribor, ELDIA, Hungarian language, language attitudes, language cultivation and correctness*

Ágrólszakadt himnusz-töredékek

Bence Lajos barátomnak

*Óh, Istenem – csak ennyi:
Bencésedem keserédesen.
Bor alvadt íze a számban,
szódaé – szóé, mire vártunk
s mi nem jön már soha,
mi nem akar megszületni,
de fölriaszt minduntalan.*

*Nekem ötven pár, neked hatvan
indokod volna e nagy Hallban
– terek, oszlopok, oszlopok mögött
csókolódzók, kéme, lesők –
megállni egy pillanatban.
De mi meg nem állunk,
óránként mondjuk fel a leckét,
percenként leszünk dühösek,
gyilkolnánk is néha,
de ha ordítunk is, hogy elég,
legyintünk s belevarrjuk haragunk,
keservünk, lázadásunk
egy-egy törékeny szóba,
aztán várjuk elmúlásuk.*

*S közben megváltozik minden:
a táj elvadul vagy díszletté merevül,
az ember új eszméket próbál
magára erőltetni, erőtlenül,
de örökéhes és örökszomjas.
A híreket szorongva szemlézi:
a robbantások egyre közelebb,*

*az ölelések egyre ritkábbak.
Sóhajt: Atyaisten! Anyaisten!
Ki tudja, hol vagy?*

*Olvasom: szóval rendet vágsz.
Szóval: én csak a kerítést javítgatom
az örökmozgó határszélén.
A vadak, a szelek ki-be járnak,
a sírást se akasztja a drót,
az eső meg mindig átcsap.
Aki jön, megszólíthatatlan,
aki megy, nem hallja már a
kiáltást sem, el nem éri a hang.*

*S mi öröködünk. Öröködünk?
Csak magunkért, őseinkért való
dicstelen tett, lassú öngyilkosság.
Jövő-menő kinevet!
S ha kérdik, merre a határ,
mutatjuk kötelességünk rúdjaival,
ritkán odavágva, hogy bizony
maradnánk. De hamar
kiürül köröttünk a táj.*

*S mi marad:
néma pincezug,
nyaranta csonkított fű,
szeretve sebzett szőlő,
ekével nyársalt rög,
kapával gyilkolt gaz,
virágjára rácsodálkoztunk
még tegnapelőtt, tegnap,
A zajos csönd,
félszilaj panoráma,
és a barát, ki ölel, ha lát,
s bár egy betűt se olvasott
tőled, késztet parolára.*

Születésnap.
Jó alkalom, hogy
kiszedjük a cövekeket
a megyéből, s újra verjük
határainkat, az igazságot
keresve legbelül.
De az igazság is mozog,
kergetőz az istenekkel.
Hát nem lesz könnyű,
könnyebb!

53

De kell a határ s határjel:
a szóvég, a pont, a vessző.
Minden esztendő első
és utolsó napja közt
feszülő idegszál,
min ott függ a
sok régi holmi
koszosan, mosva.
Miből a szebbeket
mutathatjuk másoknak
hetvenkedve-hatvankodva,
de eltagadva, mikor
ránkszámostak.
Mert számon tartott
az ember! Így vagy úgy,
ítéletre vagy kegyelemre.

Rovásként pálcámon,
e vékonyka rúdon, mi
törik majd, egyik felén
akkor is ott maradsz,
félvelem,
mikor meglesz
elszámostatásom.

2016

A realista álmodó

54

Álmodó, hiszen alkot, az alkotáshoz ihlet kell, álom kell. Be-nyomások, élmények, tapasztalatok..., hatvan felé már van belőlük bőven. Férj, édesapa és nagypapa, főnök és beosztott, barát és tanár sok férfiszerepet megtapasztalt, amiből mind töltekezhet, hogy aztán összegyűrja, formálja, majd átadhassa nekünk, olvasóknak az érzéseket, és általa mi is álmodókká válhassunk egy rövid időre.

Realista, mert pontosan látja az övéi helyzetét. Látja, hogy gondokkal küzdünk: nyelvileg, lelkileg, összetartozásban is. Ennek ellenére mindig bizakodik, mert mindig jönnie kell valakinek, aki tovább álmodja a történet fonalát, aki felvállalja és előre görgeti az itteniek nehéz sorsát.

Talán így kell, így lehet itt élni. Mindenre figyelni, megemészteni, majd a bent rekedt indulatot, szeretetet, félelmet, csodálatot és segíteni akarást papírra vetni.

Kívánom, hogy még sokáig így legyen, írj, kedves, jó Lajosom, írj! Add meg nekünk azt a pár perc álmodást, amit csak a költő adhat meg!

Szeretettel: Annamari

Lendva, 2016. július 1.

Kedves Barátom, Lajos!

Köszöntelek a hatvanasok táborában! Igen, van élet hatvanon túl is, sőt mennyi dolgunk van még – írom mint régi, a határon túli magyarság ügyében több évtizeden át tevékenykedő jószolgálati ismerősöd.

Örömmel gondolok vissza pécsi, baranyai és muravidéki találkozásainkra, közös programjainkra. Személyiséged, széles látókörű ismereteid, műveltséged rövid idő alatt közeli barátsággá fonta kapcsolatunkat. Jó érzéssel emlékszem vissza a pécsi székhelyű Határokön Túli Magyarságért Alapítvány szervezésében megélt kulturális konferenciákra, tudományos tanácskozásokon elhangzott tartalmas előadásaidra, a gyermekekkel, fiatalokkal való találkozásokra – például az Idővonat olvasótáborokban (Sikonda) –, az esti kötetlen beszélgetésekre, a könnyed borozgatásokra.

A forradalom évében láttad meg a napvilágot Göntérházán, magyartanári diplomával kezdedben aktívan részt vettél a muravidéki közéletben. Tanítottad a fiatal nemzedéket, voltál műsorvezető a Szlovén Televízió magyar nyelvű műsorában, a Hidakban, oktattál a Maribori Egyetemen.

Tehetséged nagyon korán kibontakozott, hiszen már lendvai diákéveid alatt megjelentek írásaidd a diáklapokban és a muravidéki Naptárban. 1981-ben jelent meg első versesköteted *Szíves szívtelen* címmel, amit Czine Mihály az alábbi szavakkal méltatott: „Ember szól, igaz ember, váratlan asszociációkkal, hangja olyan tiszta, mint eső után a levegő.” Költészeted következő termése, a *Létlelet* című kötet, Péntek Imre szavait idézve szintén a „tiszta szó” bűvöletében fogant, lankadatlan remény mellett tesz hitet. A 2000-ben megjelenő *Rá-olvasások* témájában kibővült, az írói szabadság kérdését járja körül. Lendva nagy szülöttének, Zala Györgynek írt hosszabb lélegzetű *Óda a hazatérőhöz* című versed az elődök iránti főhajtás jegyében íródott, és felveti a kérdést, vajon mi a könnyebb, elmenni vagy visszatérni. Költészetedben hangsúlyosan jelenik meg az identitás problémája is, amit többek között a *Könnyen*

megbillenhet a mondanivaló e nyelvingoványban című írásodban is megfogalmazol.

A budavári könyvünnepen is az írott nyelv s az írók felelősségét hangsúlyoztad: „... az írott szó a megmaradás záloga: akkor is hat, ha csak kevesen olvassák. A könyv tulajdonsága ugyanis az, hogy létének pusztá ténye befolyásolja a közgondolkodást.”

Műveid nyomán annak is tanúi lehetünk, hogy a muravidéki magyar irodalom miként lépett ki az elszigeteltségből, és kapcsolatokat talált az összmagyar irodalommal, követve az elődöket.

56

Irodalmi tevékenységed kutatásaidban is megmutatkozott. Első tanulmányodat a szintén muravidéki magyar íróról, Vljaj Lajosról írtad (1983), s előtte tisztelegsz „Csak a tudata a tiéd...” című **versedben is**. Doktori disszertációd a szlovéniai magyarság hét évtizedének társadalmi, történeti, kulturális és irodalmi tükrének szintézise, amellyel megteremtetted a Muravidék első „enciklopédi-kus” összefoglalóját. Az *Írott szóval a megmaradásért* kötetben is kifejtetted aggodalmad a magyarság létszámának csökkenése miatt. Mák Ferenc kritikus szavaival élve, „... Bence Lajos ... nemzedéke a legnemesebb ellenállást választotta eszközekül, s küzdött **írott szóval a megmaradásért**” (1994). Irodalmad ettől is más, mint az anyaországi, hiszen többletként hordod magadban a Muravidék sorsát, egyediségét.

A *Muratáj* (Lendva) veled válhatott a muravidéki magyar értelmiség szócsövévé a humán tudományok számos válfajában. Ugyanakkor tagja vagy a *Lendvai Füzetek* című kiadvány szerkesztőbizottságának is, annak a kiadványnak, amely Lendva környékének a muravidéki magyar irodalom kibontakozása területén meghatározó hely-, oktatás- és kultúrtörténeti, néprajzi, régészeti, történeti, irodalmi, irodalomtörténeti kétnyelvű kiadványa. Szerkesztői tevékenységed nem csak a felnőtt irodalomra terjedt ki, éppen úgy szíveden viseled a gyermekek irodalmi nevelését.

Közel 20 éve vagy elnöke a Muravidéki Magyar Írók Társaságának, a Szlovéniai Magyar Író Társaságnak, a *Népújságnak* főszerkesztője és igazgatója a Magyar Nemzetiségi Tájékoztatási Intézetnek. 2008-tól a Muravidéki Magyar Tudományos Társaság elnökeként elkötelezetten segíted a muravidéki magyarság tudományos életét, a kutatással foglalkozó szakembereket. Ezen felül több hazai és külföldi szakmai és tudományos társaság megbecsült azzal, hogy tagjává fogadott.

Élet- és művészetfilozófiai felfogásod, ars poeticád; „*Én nem alanyban és állítmányban gondolkodom, hanem igazságokban, olykor tán részigazságokban, és ha a téma ezt megköveteli, akkor radikális hangnemben szólok meg. Nekünk, határon túli magyar íróknak, költőknek azért főleg a saját nemzetrészeinket kell szolgálnunk úgy, hogy megfogalmazzuk azokat az igazságokat, gondolatokat, amelyeket a közösség nagy része érez, oszt, de nem mer vagy tud artikulálni.*”

Végül hadd kölcsönözzem egyik versed gondolatát, amelyben aggódva figyeled a magyarság sorsát, a lassú asszimilációt:

„szemmel alig észlelhető
hajszálrepedéseink
mint vitrinekben féltve
őrzött etruszk vázák
fel sem tűnnek senkinek”

57

Szerencsére a lelkünkben és gondolatainkban naponta egéljük e verssorok ellenkezőjét, és hittel, cselekedettel teszünk a kisebbségi magyarság és a nemzet megmaradásáért.

Bencze Lajos hatvan

58

Körülöleljük a Kárpát-medencét mi, kívül rekedt magyarok. S egyszerre figyelünk kifelé és befelé. Fáj, ha belül fakadnak fel sebek, s fáj az érdektelenség, a közömbösség vagy a rosszindulat is, ami bennünket is ér, ha nemzettestvéreinket éri.

Ausztriai magyarként, szlovéniai magyarként is egy ütemre dobban a szívünk.

Bence Lajost kedves emberként ismertem meg, s úgy őrzöm magamban, mint akivel számtalan közös dolog köt össze, pedig ritkán találkozunk. Persze nem a találkozások számán múlik, hogy tudjuk, hazamegyünk Lendvára, s hazajönnek Bécsbe ők is. Valahogyan a levegőben van az egész: tudunk egymásról, érezzük egymást. Közös múltunk, jelenünk s jövőnk is.

Lajos író ember, költő, aki versekben próbálja megfogalmazni mindazt, ami fölgyúlt bennünk az elmúlt évszázad alatt. A vers a lélek legmélyéről fakad, s mindig csodálattal szemlélem azt, aki ezzel a forrásfakasztó képességgel rendelkezik. Így őt is csodálom, s ragyogó tehetségét, konokságát. Az, hogy 60 éves lett? Neki bizonyára elgondolkodtató élmény, nekem már a múlt. Tudom, ezután következik a bölcs öregkor, a beérés ideje jön el. Remélem, még számtalan verssel lep meg, s a betakarítás gazdag lesz.

Isten éltesse hát, Isten éltesen, Lajos, üdvözetemet küldöm a császárvárosból, kuruc szívvel, öleléssel!

Didergő fényben

Bence Lajos 60 éves

59

Sokfelé jár a magamfajta ember és sokféle tájat ismer meg. A Mura vidéke, Lendva nekem tavasz, virágzás, sárga virágözön. S orchidea, festmények a lendvai várban, Kepe Lili meg Lajos. A Bence. Volt benne késő ősz is, pincékkel, hordókkal, borokkal. Bence Lajos pincéje is, hazaindulás előtt, hogy egy búcsúpohárral koccintani tudjunk barátságra, irodalomra elköszönésre és viszontlátásra.

Aztán még egy kis ölekezés, s a pozsonyi rendszámú kocsi átevickél a határon, suhan a zalai táj, kisimul a Kisalföld, már össze is zördültünk meg ki is békültünk mi, bennülő magyarok, pozsonyiak, mátyusföldiek, s aztán köztes megálló: Feketeerdő.

Az Magyarország? Kérdezte a múltkor egy bociszemű eladólány Győrben, amikor számlát kellett kiállítani. Persze, mondtam, de legszívesebben azt kérdeztem volna, nem mindegy? Nem mindegy. Igaz, a hálószoza ablakából sötét éjszakán látszik északnyugaton Pozsony sárgás fénye, de hát Pozsony nem Magyarország? Aztán horgadnak a kérdések: országok ezek? Persze, hogy azok, kicsi darabka föld ideszántva, kicsi darabka oda. Egy kicsi Bence Lajosostul Jugoszláviához, aminek ez a csücske Szlovénia most.

No de térjünk vissza Lendvára és Lajoshoz, aki állítólag az idén hatvan éves. Meg is néztem a szabad lexikonban, és tényleg. 1956-ban született, ebben a véresen sáros évben, ebben a jelentéssel teliben. De ez csak egy adat: Bencét én öregebbnek véltem nálam. Lehet, hogy a bajusz tette, meg a kicsit testes alkat, ami eleve föltétele a békés természetnek. És a szeretet képességének.

Van, akit első látásra megszeretünk. Mert olyan szeretni való. Aki aztán egy váratlan pillanatban fölmegy a színpadra barátaival és nótázni kezd. Olyan jókedvűen, mint aki néhány pohárral már fölhajtott a nótát serkentő nedűből. És akkor még jobban megszeretjük, mert aki szívéből nóta szól, annak az egyre dobban a miénkkel. Aki nagyapáim katonadalait fújja, az rokon velem, egy

húron pendülünk, s a közös múlt mély kútjába néztünk, s megpillantottuk benne arcunkat.

Bence Lajos 60 éves lett. Ez olyan könnyen kimondható mondat. **Didergő fényben** című versében egy pillanatra megérzi az idő ezüstös érintését, s ha szeretné is úgy tudni, már nem tudja ugratásnak érezni, a sors szeszélyes játékának. De hadd füllentse annak hát ebben az ünnepi pillanatban, hogy aztán átlépve az időn betakarítsa a termést, a hátralévő nem keveset.

Hogyan is írja szívenütő versében?

60

*Hirtelen köd borul / a kertre. Megrezdül / a szőlő ázott levele. /
Hamuszínű pára / hull halántékomra... // Higgyem, hogy mindez / csak
ugratás, tréfa? / Vagy szeszélyes / sors / játéka, mely a sövény / mögül
figyel. // Hogy mit keresek / még mindig itt... / Végképp nem hiszi el.*

Lehunyam szememet, s állok kezemben egy pohár borral, elképzelem, hogy a lendvai hegy leve ragyog benne. És a 60 éves Bence Lajosra ürítem poharamat.

Aggódó szavak mindenkori megmaradásunkért

Lajos barátom tisztes korba lépése arra sarkallt, hogy ismét elolvassam az alapműnek számító Írott szóval a megmaradásért című, több kiadást megért kötetét. Emlékeim szerint az alapját képező disszertáció védésén is ott voltam, így többszörösen is örömmel tettem eleget a felkérésnek, miszerint írjak az őt köszöntő kiadványba.

„... a Szlovéniához csatolt szelet elszegényedő, kiürülő vidék. Itt él a szlovéniai őshonos magyarság. Népesedési adatai éppoly rosszak, mint a másutt élő magyaroké, de ehhez járul a gazdaságilag pangó, több politikai határral átszelt vidékről az elvándorlás” – olvasom egy kiváló, már nem aktív magyar nemzetpolitikus internetes bejegyzésében.

A helyzet még ennél is aggasztóbb: a Trianon idején 21 ezer fölötti lélekszám már az egynegyedére esett vissza, ami az önmagukat magyar nemzetiségűeknek és anyanyelvűeknek vallók lélekszámát illeti. És ne csak az abszolút számokat nézzük: az egész Muravidéken, azon belül az egyes alrégiókban, községekben, településeken sem nőtt, hanem riasztóan csökkent a magyarság számaránya. A közösség központjának számító városban, Alsólendván is az 1910. évi kilenczizedről egynegyedére csappant a súlyunk, a régióközpontból, Murszombatról nem is beszélve, ahol még a 30-as években is – jóval az elcsatolás után – az ott élő többségiek is magyar embert választottak polgármesterüknek...

Első nagy muravidéki kutatói terepmunkánk idején, 1984-ben még voltak olyan őrségi magyar falvak, amelyeket ma már a kétnyelvűnek nyilvánított területen kívül találunk. A többszöri közigazgatási átszervezés sem biztos, hogy az egyre porló magyarság érdekeinek megfelelően történt.

Idézzük fel csak újra a Lajos könyvében is említett határmegegyezés körüli ambivalenciát, amely szerint sokan – nemcsak a kisebbségi sorba kerültek közül – fenntartással fogadták a Jugoszláviához kerülést, lévén az ezeréves országhoz hű érzelműek, és sejtették, hogy mindaz a sajátosság, amelyet ők képviseltek, a jövő-

beni nagy egységesítés áldozataivá válik. Mint be is bizonyosodott, nemcsak a magyar nyelvet és jelképeket, hanem a vend tájnyelvet és mozgalmakat is üldözte az új hatalom: a szlovénisítő politika „*a kezdetekben még nem a magyar, hanem sokkal inkább a szlovén lakosság ellen irányult, mert... ennek többsége nem nagyon örült az elcsatolásnak. Először is óriási vámot vetettek ki a Magyarországon szolgált gabonára, a következő évben pedig a hatóságok megtagadták a határ átlépéséhez szükséges igazolványok kiadását minden kérelmezőtől. A szlovén lakosság teljes gazdasági elszigeteltségét a földreformmal próbálták feloldani.*” Nemsokára viszont a kerületi agrárhivatal a magyar gazdáktól irgalom nélkül elvette a grófi bérletföldeket, azokat főként a Tengermellékről odatelepített többségieknek adta – egyértelműen a színmagyar települések elszlovénosításának célzatával.

Ahogy tovább lapozzuk a kötetet, megerősítést nyer, miszerint „*az új állam politikájában már érvényesült az a nem titkolt szándék, mely szerint a kisebbségi kérdés megoldásának legrövidebb útja az asszimiláció. Ez a vidék még a meglévő kyszámú értelmiségjét is elveszítette a 30-as években: a tisztségviselők, tanítók és az egyéb szellemi foglalkoztatottak a fokozódó nyomás következtében máról holnapra munkahely nélkül maradtak, helyüket idegenek foglalták el, legtöbbször betelepedők, illetve betelepítettek... Voltak, akik a büntetésüket töltötték itt.*”

A magyar nyelvű sajtó, oktatás betiltása csak fokozta az ott élők elkeseredését, ahogy a szláv hangzású nevek viselőit is fondorlatos módon a többséghez sorolták vagy gazdaságilag kényszerítették. Nem csoda, ha 1941-ben felszabadítókként üdvözölték a bevonuló magyar csapatokat.

Bence Lajos, Varga Sándor, Kovács Attila és mások munkáiból jól ismerjük a második világháborúban s azután történeteket. A partizánvilág, a teljes jogfosztottság, a gyűjtőtáborokba hurcolás, az OZNA terrorja a legkevésbé sem használt a magyarként megmaradás ügyének. Az ismételt határmegvonás körüli huzavona során még élt a remény, miszerint a józan ész és az etnikai határok tiszteletben tartása diadalmaskodik, de „*a döbbenet erejével hatott a felismerés, hogy nincs szabadulás ebből az áldatlan sorsból. Két lehetőség adódott: élni a helyzet parancsának engedelmeskedve, vagy elmenni.*” A „kuss-magyar” időszakban a legnagyobb kártevés a lelkekben történt, amit máig nemigen hevert ki a közösség.

A pártállami idők mozgalmár kezdeményezései bizonyos felülről építkező magyar kulturális életet ismét lehetővé tettek az 50-es években. Mindamellettt sikerült a magyar iskolákat olyan hátrányos helyzetbe hozni, hogy azok elnéptelenedjenek és 1959-ben bevezethessék a kétnyelvű oktatást. A rendszer a politikai célok – egymás kölcsönös megbecsülése, a két kultúra párhuzamos megismertetése, funkcionális kétnyelvűség kialakítása, felmutatható jó példa a határon túli szlovének érdekében stb. – részleges érvényesülése mellett sajnos máig hordozza a gyermekbetegségeit. A pedagógusok – tisztelet a kivételnek – máig nem rendelkeznek a kétnyelvű oktatáshoz szükséges módszertani felvértezettséggel, a tankönyvek színvonala is hagy kívánnivalót maga után. Egyáltalán nem egyforma hatékonysággal tanítja meg szlovénul a magyarokat és magyarul a szlovénokat. Nem alakít ki a magyar gyökerű gyermekekben erős magyar identitást, következésképp az asszimiláció igen hatékony eszközének bizonyul.

Jómagam is nagyon sokáig – különösen a titói Jugoszlávia más tájainak és a többi utódállam gyakorlatához képest – példamutatónak tartottam és mutattam fel a szlovéniai modellt úgy kisebbségjogilag, mint a megvalósulás tekintetében. Sajnos az elmúlt évtizedek fejleményei megalapozott aggodalomra adnak okot a nemzetüket féltők körében. Hiába példás az alkotmányos szabályozás, ha azok végrehajtása a mindennapokban csorbát szenved. Hiába írnak elő valódi kétnyelvűséget az ügyintézésben, magyar nyelvtudást számos munkakör betöltéséhez, ha azokat csak kis részben tartják be. Jó példa erre akár egy középiskolai vezetői vagy plébánosi kinevezés... Ha néhány kimagasló magyar értelmiségi a nemzetmegmaradás szempontjából stratégiai gondolkodást képvisel, akkor egyes felsőbb vezetők mindent megtesznek a perifériára szorításukért. Hiába nemzetiségi jog a magyar helyesírás és névhasználat szerinti anyakönyvezés, elég kézbe venni a Népújság lapszámaait hétről hétre, szívszorító „magyar” vezetéknevek és keresztnévek köszönnek vissza a hasábjairól – tömegesen!

Jó kézbe venni a nemcsak színvonalában, hanem kivitelezésében is kiváló muravidéki magyar szépirodalmi köteteket, öröm a szárba szökkenő történet- és társadalomtudomány, a művészeti csoportok fejlődését tapasztalni, de ugyanakkor a mélyben, rohamléptekben zajlik a beolvadás. Intézményeink szervezeti átala-

kítása – különösen, ha közben még az alapítói jogát is elveszti a magyarság –, a finanszírozási lehetőségek évről évre tapasztalható elbizonytalanodása sem használ a közösség épülésének. Emellett bizony nem tegnap óta gond a többség-kisebbség viszonyban az elharapódzó gyűlöletbeszéd...

Varga Sándor bátyánk már évtizedekkel ezelőtt tapasztalta a „ne szólj szám, nem fáj fejem” mentalitást, többek között a nemzetiségi tisztségviselők körében is. Nos, ez az embertípus máig nem halt ki, sőt nem kevesen igen jól megélik abból, ha félrefordítják a fejüket az aggasztó folyamatok láttán, sőt nem ritkán asszisztálnak is a közösségük gyengítéséhez. Vajon milyen kép néz vissza rájuk, ha tükörbe tekintenek?!

A Kárpát-medencei nemzetiségek érdekében végzett hivatásos és civil munkám során szembesültem azzal, milyen intenzitással és szívóssággal képviseli Szlovénia a szlovén etnikai területen élők érdekeit a diplomáciában, de a regionális határ menti kapcsolatok terén is. Az anyaországban élők szolidaritásérzése is tiszteletre méltó, lett legyen szó akár a Trieszt környéki, akár a karintiai, akár a rábavidéki szlovénségről. Magyarország is – amikor nemzeti, polgári kormányai voltak, vannak – nem keveset tett, tesz az elszakított nemzetrészeiért, ugyanakkor az átlagpolgár nagyon keveset tud és érez mindebből. Vannak bizakodásra okot adó kezdeményezések az állampolgárság megadásában, a gazdasági kapcsolatokban, az oktatásban, a tájékoztatásban, ám sokunk számára nem fogadható el az a tények, gondok felett nagyvonalúan elsikló „hurraoptimizmus”, amely egyik-másik felelős politikusunk megszólalásait jellemzi a kétoldalú kapcsolatok, a muravidéki magyar közösség helyzetét illetően. Ugyanúgy a mennyiségi szemlélet sem, amely a nagyobb lélekszámú nemzetrészeink árnyékában kisebb fontosságot tulajdonít néhány ezres közösségeink nemzeti megmaradásának. Másfél évtizede működő civilszervezetünk, a Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület tudományos és képzőművészeti rendezvényeivel, könyv- és folyóirat-kiadási tevékenységével igyekszik e téren is a vállalt küldetésének minél nagyobb mértékben eleget tenni.

Bence Lajos utalt a már többször idézett művében arra, miszerint *„fontos tehát, hogy olyan újságja legyen a nemzetiségnek, amely szemléletét alakítja, identitástudatát ébren tartja és erősíti... legyen olyan, amelyet megérdemelne: nívósabb, sokszínűbb és kritikusabb, olyan, amely-*

ben magára ismer és amit elfogad, akkor is, ha ez a tükör nem mindig szép, nem a legjobb oldaláról mutatja.” Ugyanő néhány sorral lejjebb a sajtó küldetési funkciójának szükségességét is aláhúzza. Hadd tegyem hozzá, hogy – különösen kisebbségi sorban – a fentiek nemcsak a nyomtatott, hanem az elektronikus sajtóban, sőt mindenféle értelmiségi és érdekképviselői funkcióban elengedhetetlen erkölcsi követelmény, épp a megmaradás érdekében. Lajost én azon „utolsó mohikánok” egyikének tartom, aki máig e szerint az ars poetica szerint él, dolgozik és alkot. Tartsa meg a Teremtő még sokáig erőben, egészségben!

Kirántott hússal és pereccel az úton

Lajoshoz már több mint 40 éves barátság köt, hiszen már a hetvenes évek elejétől több ízben szerveztünk március 15-ei ünnepélyeket, amit az akkori helyi szlovén „forradalmárok” nem néztek szép szemmel.

66

Nagyon szép emlékek fűződnek barátságunk tetőpontjához, az 1992-es évben megalakult Tájékoztatási Intézetben végzett tevékenységeinkhez. Az akkori muravidéki nemzetiségi tanács ugyanis Lajost a Népújság megbízott szerkesztőjévé, engemet pedig a megbízott igazgatójává nevezett ki. Az újonnan megalakuló fiatal szerkesztőség sok újdonsággal próbált kedveskedni a nagyszámú olvasótábornak. Rendeztünk Népújság zeneesteket közismert magyar énekesekkel. Megszerveztük az olvasók találkozóját, de talán a legnagyobb érdeklődést mégiscsak a Népújság kirándulások váltották ki az olvasók körében. Általában négy autóbussnyi kirándulóval jártuk Magyarország városait és egyéb látnivalóit. Maga a 200 főnyi kirándulócsoporthoz tartozó programjának megszervezése komoly előkészületeket igényelt. Lajossal már a program összeállítása előtt felkerestük a tervezett kirándulás színhelyét és ott egyeztetettük a programot a vendéglátókkal. Lajossal az egész napos egyeztetésre nagyon komolyan fel szoktunk készülni. Mivel mindketten faluról származunk, az otthoniak az út előtt mindig elláttak bennünket élelmiszerrel. Lajos anyja peracet sütött, az enyém csirkét rántott ki. Egy ilyen alkalommal, Pécs felé utazva, jó két óra utazás után elővettük a finom hazai falatokat és csak úgy az autóban elkezdtünk uzsonnázni. Az egyik faluban megállítottak bennünket a rendőrök. Az igazgató rendőr az autóban megérezte a friss pereg és kirántott csirke illatát, és még meg is kellett várnia, hogy kiürüljön a szánk, hogy beszélhessünk vele. Mondanom sem kell, hogy nem nagyon siettünk a szánkban lévő falat lenyelésével, hiszen el voltunk készülve a legrosszabbra. A rendőr megkérdezte, hogy mi járatban vagyunk és miért olyan sietős a dolgunk, hogy amellet, túl gyorsan mentünk, még az uzsonnát is az autóban fogyasztjuk.

Amikor a rendőrnek elmondtuk az utazásunk célját, csak annyit mondott, hogy a kocsival álljunk az út menti parkolóba, ott fogyasszuk el az uzsonnát és csak utána menjünk tovább. No meg még jó étvágyat is kívánt.

A két rendőrt is nagyon szeretttük volna megkínálni a hazai finomságokkal, de féltünk, hogy megvesztegetéssel vádoltak volna bennünket.

Mi továbbra is az ár ellen úszunk!

Bence Lajos barátom 60. születésnapjára

68

Szevasz, Lajos, kedves régi barátom! Azt mondták, hatvan lettél, és felkértek, írjak rólad – neked valamit. Örülök, hogy vannak körülötted barátok, akik számon tartják a kerek évfordulót, a pergő éveket. Fogalmam sincs, mit írjak rólad, de bízom benne, hogy menni fog. Hát befűzöm képzeletbeli filmtekercsem..., és most villan be, hogy bár filmesként látogattam el először hozzátok, hozzád a Muravidékre, Lendvára, kamerát sosem vittem magammal, hogy megörökítsem a várost, a csodálatos tájat, a nevezetességeket, magunkat, Téged, téged mint nevezetességet, csak a filmjeimet vittem. Ne tiltakozz! Tudom, szerénységed ezt diktálja, de több évtizedes munkásságod és eddigi teljesítményed révén – még a borászatban, annak fogyasztásában, mi több a bordalok éneklésében is – értékalkotó nevezetességgé tett Téged az Úr. Sajnos kimaradtak a mozgóképes lenyomatok, amelyek mára, miután átlépted a hatvanadikat, fontos felvételek lehetnének, de a következő hatvan elteltével, amit egyikünk sem fog megérni, pótolhatatlan film- és művelődéstörténeti hagyaték lett volna. Hát ezt is elpuskáztam. Okulásként, intő példaként álljon itt kissé módosított verscímed: „*Fontos filmes intelmek kései kezdőknek*”. Vissza hát a halványodó, fakuló, erősen karcos, személyes emlékfilmtekercsekhez, amelyen ez a figyelmeztető felirat állhat: „Korhatár-besorolás szerint 60 év felettieknek, csak barátainak társaságában ajánlott”.

Az 1980-as évek közepét vagy inkább második felét írtuk. Ekkor még javában működött nyaranta Topolyán a szociográfiai filmes műhelyünk. Néhányad magammal, Dudás Karcsival, Csorba Bélával, Póth Imrével, Matuska Marcival, Erlauer Csabával és még másokkal páratlan filmes vállalkozásba kezdtünk, a délvidéki magyarság történelmi és politikai múltjának filmes feldolgozásához, fontos, tabutémaként számon tartott dokumentumfilmek forgatásához, mint például a beszolgáltatásról készült Nehéz

idők, a 44-es, magyarok ellen elkövetett atrocitásokról készült Temetetlen holtjaink, a tanyasi magányról szóló Ebben a pusztában. Ezekkel a filmekkel jutottam/jutottunk el a Muravidékre, hozzátok, hozzád először. Göntérházán, Hosszúfaluban, Dobronakon készült fényképek, a Népújságban közölt cikkek tanúsítják ottlétünket. Most, ahogy visszagondolok azokra az időkre, segítenek felidézni meleg, testvéri, nyíltszívű fogadtatásunkat. Kivált szívesen emlékszem azokra az együtt eltöltött órákra, amelyeket eddig minden alkalommal nálad, a szőlőhegyen, írói kuckódban, pincédben, finom kézműves boraidat kortyolgatva töltöttem. Tréfás viccekkel megtűzdelve ontottuk a történeteket, anekdotákat Szúnyogh Sanyiról, Gálicsról, magunkról, szanaszét, kisebbségi léthelyzetben élő és alkotó barátainkról. Mert mi más jelenti az életet, mint a barátok, azok történetei, alkotásai. E három oly szorosan összekapcsolódik, hogy szinte lehetetlen elképzelni egyiket a másik kettő nélkül. No meg a legfontosabb, ami rokonlelkűvé tett bennünket: mindig az ár ellen úszni, azt mondani, amit gondolunk, amit kell, nem azt, amit elvárnak. Veled való találkozásaim, beleértve a mindig jelenlevő többiekét is, számtalan erőt adó érzést és megtermékenyítő gondolatcsomagocskákat eredményezett, és segített derűsebben élni. Hiszem, egyetértesz velem, hogy azért voltak és maradtak fontosak ezek a szeánszok, találkozások, mert belülről kifelé kell átranzformálnunk az életet, hogy aztán testet öltjön versben, prózában, festményben és nem utolsó sorban filmben. Eddigi életünk során, bár földrajzilag távol vagyunk egymástól, mégis sok közös dolgunk volt, és talán lesz még a jövőben is. Seneca bölcs mondása jut eszembe: „Nem sima az út a földtől a csillagokig”. Bízom és remélem, hogy az Úr segít és veled lesz csillagutadon, nekünk, barátaidnak pedig megadja az Úr, hogy még sokszor, a lendvai templom mellett, a szűk kis szőlőutakon felkapaszkodhassunk a páratlan környezetben található borházadhoz, és ott rátaláljunk a „csodaszerre”, amitől majd mindenki boldognak érzi magát.

Sok boldog születésnapot kívánok, Barátom!

Szabadka, 2016. május 6.

Mozaikokból barátság

70

Sietős léptekkel tartottam a Magyarkanizsai Írótábor egyik rendezvényére. A járdaszéli csengettyűsfák porosan, lankadtan hajoltak fölém, azon az érzékelhetetlen nyár-ősz mezsgyén, amikor az ájult meleg nyár sunyin átcsusszan az őszbe.

Mint betűtisztelő, már régóta futkosom az író-olvasó találkozókra. Jó érzés szemtől szemben is találkozni az írókkal, költőkkel.

Lihegve nyitottam be az íróktól nyüzsgő terembe, ahol nőverem, Manci (a könyvtár dolgozója) szervezési feladatai közben mellém lépett és így szólt:

– Már szólni akartam neked, hogy itt van Bence Lajos költő Lendváról.

– Nahát, Lendváról? – kaptam föl a fejem örömmel.

– Tegnap este odajött hozzám – folytatta nőverem –, és azt kérdezte tőlem: „Mondja, nem ismeri véletlenül Kávai Annát itt Magyarkanizsán? Őt azért szeretném megismerni, mert olvastam egy írását, amelyben Lendvát emlegette.” – Véletlenül ismerem – válaszoltam nevetve –, mivel az én húgom.

Bemutatkozás után kicsit beszélgettünk Bence Lajossal. Első benyomásként mackós alakján kívül föltűnt keskenyvágású nevető szeme és dús bajsza, de kezemben már ott szorongattam a Rá-olvasások című verseskötetét, amelyet 2003. szeptember 5-ei dátummal dedikált.

Na, Bence Lajos – gondoltam hazafelé menet –, most foglak csak igazán megismerni, ha átolvasom ezt a könyvet, mert a barátságos tekinteteden kívül az is érdekelt: mi van ott belül? (A költők, ha igazak, nem tudnak hazudni a verseikben.)

Úgy első nekifutásra magukkal ragadtak a versek, mindig csak még egyet akartam elolvasni, és lassan a verseskötet végére értem, meg az éjszakának is.

Voltak olyan versek, amelyek mondanivalójával és hangulatával teljesen azonosultam, de akadtak olyanok is, amelyeknél a költő gondolatai után kapkodva csak a sejtésig jutottam, de ennek ellenére mégis megérintettek.

Többek között megfogott az anyanyelvünkről írt SZÓ, JEL, NYELV című verse is, amely így hangzik: „Mert megtanultuk: / minden nép / saját nyelvén lett / tudós, s azt is, / hogy nélkülöd / semmi sem megy. / Elfeledni sem lehet / Téged, ahogy anyját / sem feledi az ember”, majd később ugyanebben a költeményében a „magyaráz” szóval kapcsolatban azt találtam érdekesnek, hogy már magam is elgondolkodtam ezen a szón, hogy csak magyarul lehet magyarázni és igazán megérteni valamit, és ezt most Bence Lajosnál örömmel láttam leírva ilyen formában: „Mit kezdenél / például a magyaráz szóval, / hogyan értetnéd meg magadat”

Versei elolvasása után már tudtam, hogy sok bennünk a közös, ilyen a szülőföldünkhöz és nemzetünkhöz való ragaszkodásunk is. Talán valahogy így kezdődött a barátság.

Egy év múlva szülőfalumba, Alsólakosba látogattam, de ha már itt vagyok – gondoltam –, jó lenne fölhívni Bence Lajost. Tárcsázás közben kicsit elbizonytalanodtam, vajon nem tartja-e tolokodásnak a telefonhívásomat? Dehogyan tartotta annak. Nagyon megörült nekem és kérte, keressem föl a munkahelyén. Elmeséltem neki, hogy amikor felőle érdeklődtem a lakosiaktól, azt mondták: „Jaj, hát hogyne ismernénk a „Bajszast.” Ezen aztán egy jóízű göcögő nevetésbe kezdett.

Egy alkalommal a Magyarakanizsai Írótábor idején eljött hozzánk barátjával, Szemes Péterrel.

Már alkonyodott, és mi kint ültünk a kis kerek asztal körül a teraszon, előttünk egy tálban pogácsa volt, meg a fölbontott lendvai bor; ja, meg egy tányér füge, amit Bence nagy élvezettel eszegetett. (A füget hozzánk érkezve ők találták egy zacskóban a kilincsre akasztva.) Azon nagyon elcsodálkozott, hogy kedvenc gyümölcse nálunk, itt a Tisza-partján megterem.

Lassan ránk esteledett; a szomszédék tisztafáján füttyögni kezdett a feketerigó, és mi még mindig nem fogytunk ki a szóból. Szándékosan nem kapcsoltam föl a villanyt, mert jó volt ott a félhomályban ülni és beszélgetni olyan emberekkel, akiknek hasonló nézeteik vannak: családról, nemzetről és a megkerülhetetlen trianoni szétszaggatottságunkról.

Azon az estén Bence Lajos nagyon közel került hozzám; láttam, mennyire fáj neki a muravidéki magyarság fogyása, és azt is láttam, hogy onnan Lendváról fél szemét rajta tartja anyaorszá-

gunkon és a határon kívül rekedt sorstársain, rajtunk, bácskai magyarokon is. Erről a témáról olvashattam a Mikor Pünkösöd és Trianon egy napra esett című versében, amelyet „Karesz testvérnek a Vajdaságba” címzett: „Nagyúr, kinek akarata szerint / mi is egy nyelven beszélünk: / de ha nem, ki fog szólni, / ki fog lehajolni értünk, / ki állít bennünket falhoz, / ki fajtánk jussán járulunk / a Nagy Panaszfalhoz.” Ugyanebben a versben később így folytatja: „s ami összekötöttet / egykor, nem választhatja széjjel romboló önkény, / egy akol és egy a nyáj! – / hirdetted prófétáid által, / miközben a gaz tevékenykedett / a hátunk mögött, piros köpenyben,”

Múlt az idő és én ismét Lendván jártam. Két évnél tovább nem bírom ki a szülőföldem nélkül, és vallom, amit Szűnyogh Sándor is a Halicanumi üzenet című versében: „Halicanum szülöttei / kutyánál hűebb fiai vagyunk e földnek...”

Egy vasárnap délután, amikor a rekkenő melegben már darazsak dongtak a szőlőfürtök körül, autóval kanyarogtunk a lenyűgözően szép Lendva-hegy keskeny útjain; egyszer csak fölkiáltott Józsi (már szinte egyetlen rokonom szülőföldemen): – Hű, a mindenét! Itt áll Bence autója a pincéje előtt – és hátraszólt az anyjának meg nekem: – Gyertek! Meglepjük Bencét – és máris lefékezte az autót. Én először szabadkoztam: – Jaj, talán mégsem kellene bemennünk. Ilyen meleg vasárnap délután mindenki árnyékba húzódva szundikál.

Józsi nyugtatott: – Csak te ne félj semmit. Bence nem fog haragudni. – Igaza lett, mert Bence feleségével együtt nagyon barátságosan asztalhoz invitált bennünket, ahol vidám beszélgetés közben koccintottunk és dicsértük a házigazda borát. Emlékezem így őrizte meg ezt a nyári délutánt.

Ki tudná utólag mind felsorolni találkozásainkat; volt, hogy csak beugrott hozzánk rövid időre, ha a Délvidéken járt, ilyen alkalmakkor ő dicsérte férjem kajszipálinkáját, én meg szeretettel simogattam a tőle kapott verseskötetet.

Volt olyan találkozásunk is, hogy férjemmel autóba vágtuk magunkat és máris robogtunk Zentára vagy Csókára, „mert jaj, itt van Bence meg a Muravidéki Nótázók.” Ilyenkor leginkább csak lapockaveregető szeretetteljes ölelésre futotta az időhiány miatt.

Közben múlt az idő, és Bence barna haja, ahogy ő írta, „őszelön havazgat” már.

Ezekből a mozaikemlékekből és a versek varázsából vajon állhat-e egy barátság? Én azt remélem, IGEN.

Nagyra becsült, kedves költő barátom, Bence Lajos, hatvanadik születésnapod alkalmából kérem a Jóistent, hogy teljesítse a Fohász című versedben megfogalmazott kívánságodat, és adjon: „költődnék tüzelőt / melegedni / alkotni lázat” még hosszú ideig.

2016. május 3.

A szomorúság megmarad

Bence Lajos költőnek

74

*A szomorúság megmarad,
visszajár a lelkem alagútjain,
dantei purgatórium,
anyagi síkon túli
alkímiai nász,
visszatérek az androgün
létbe, az utolsó fizikai
inkarnációm.*

*A szomorúság felemel,
átvisz az ismeretlenbe,
életfeladatom utolsó
aktusa összeolvad vele,
a melankólia kozmikus
erején túl talállok el
hozzád, a poézis
elvisz a harmóniába,
a szomorúság megmarad.*

MURATÁJ

irodalom
művészet
társadalom
tudomány
kritika

'16 1-2

Avar-idő

*Itt ülök a Mura-parton.
Csónakom elsüllyedt rég,
nem öröl a vízimalom.
Arcomra őszet varázsol az idő,
a folyó tükrében
végső magamat látom.*

77

*Pereg a film,
kitakarja sebeim –,
didereg a lélek.*

*Gyertyalángban ég a házunk,
behorpadt az óltető is.
Hiába pattog sudaras ostrom,
nem indulnak lovaim,
sárló kancára nem ugrik a mén.
Szólhat a kanászkürt,
legelőre nem vonul a csorda.
Apám se tekinget
kerítésre támaszkodva.*

*Árnyéka sincs már
sok névtelen dolognak –,
hamis minden képzelet.*

*Avar-idő,
bekerít az ősz.
Bennem már a táj sem valódi,
magamban hordozom a látszatot.*

Karácsonyi pásztorjárás

78

*Karácsonyt,
karácsony
fenyőillatát
érzem ma is
A gyermekkorit!*

*Pásztorok járnak,
köszöntenek
Durrog az ostor
Kutyánk már rekedt*

*Tűzhely melege,
lámpavilág
A Csendes-éjben
havas a táj
Alma és dió,
kalácshalom
Ájtatos árnyak
a meszelt falon*

*Csordapásztorok –
mesébe tűnt
szélvert csapat
Gyertek megint,
zörgessétek az
ablakokat!*

Rügyező

*a hitetlenség,
a falánkul faló,
a szívekbe tessékelt
trójai faló*

79

*túr az Úrtalan
dölyfdagály,
a lélekre rakódó
bősz ragály*

*úttalan
a kúttalan mély,
Isten nélkül
mily sekély*

*kéjesen él
énjében az élet,
éjt éleszthet létté
az eszmélet*

*az Úr az út,
csillagos végtelen,
azúr és fény,
csend járta jelen*

*mikor már gonosz és vak volt a sötét,
kisdedként sírt fel az Isten,
majd jászola királyságából
szívének ígéje dobbant,
a szelíd s igaz szívben*

Lerohantam a Tölösről...

Édesanyámnak, 2002.

80

*Lerohantam a Tölösről
Levitt a düh, harag,
mint az örvény a Murán,
Dráván a kavicspad alatt,
de még én is élek.*

*M'ért nem hagytad, m'ért?
Hogy elvergődjenek a partig
ők is, elküzdjék maguk
horgot kerülve, szákot kerítve?*

*M'ért nem csendesült el
öblödben a vihar? M'ért nem
fájt, hogy fáj húgomnak,
ahogy neked is régen
a tölösi szikkadó,
félelmes éjben?*

*Fiad vagyok s ellened most:
part és örökké csapdosó hullám.
Holtágban ágáló élet,
kinek haragja most ott csorog
a fűzfaárnyékok sötétjében
apró halakkal.*

*Emlékszel-e még a csónakra
Kakonyán? Hogy élt s haldoklott
egyszerre, mint sok időt élt államok.
Szívárgott belé a víz, ki éltette s rohasztotta,
szívárgott belőle a kátrány, a fekete üszök.*

*Ringott békésen, mint önnön
koporsója ringatója lány karjai között.*

*Nincs már erőm haragudni rád.
Fölkavarom ezt a korty Murát.
Hátha letisztul, míg a hunyó nap átér,
míg átérek én is egy másik világba
maroknyi aranyló nádért.*

Falban sír

a székely apostol emlékére

82

kivetkőzött papként
kiapadó tartalékok
liszteszsákjainál
a szív malmát hajtó vér vad
áramában ahol
papnak vagy költőnek lenni
ugyanazt jelenti
szép misét mondani értünk
malomkő-oltáron
áram nélkül számítógép
nélkül és képernyő
nélkül föltöltődni korunk
újabb szavainak
jegyzékéből is merített
papíron az érdes
halinakötésből házat
óh! magának hazát
kirágó moly ködös képe
hiába védtük és
csomagoltuk ütésálló
ölelő burkolatba a
hont sorskérdéseink
forró zsugoralagútját
is hiába járta
meg légpárnás fóliákkal
bélelt rekeszekben
hiába menekítettük
a reményt gyilkolók
elől már nem is létező
megdöntött királyság
képviselétére fura

követségére csak
a képzeletbeli színes
buborékok fényét
lövöldözi eszelősen
falban sír nem akar
fülkesírba temetkezni
aki lezúduló
rögök zajához szokott rég
rögök robajához
vakolókanál és habarcs
cuppogása helyett
a rögfogók hódítása
előtt virtuális
dísztáviratok és online
emlékhelyek előtt
a meg szállók táncát
is önként kezdeményező
halottkozmetika
a buzgó önfelszámolás
kiteljesedése előtt

kivetkőzött papként
kiapadó tartalékok
liszteszsákjainál
a szív malmát hajtó vér vad
áramában ahol
papnak vagy költőnek lenni
ugyanazt jelenti
szép misét mondani értünk
nárdus olajával
megkenni a kihantolt ügy
újrateremtését

székelyek székelye
öröm és ifjúság kékje
Mária gyászának
földerengő kékségében
holdként világít a
nap paténájából fölénk
emelt ostyád mostan

A te szemedben

84

*A te szemedben lelt
lényeket a rég üres szív.
Néma kietlenségem kizöldellt
s reflektorfényben törpülő pupillád
felzörgette az elfelejtett ösztönöket.
Ekkor elszállt a vég csalogató hangja.*

*Íme, hát új illat lengi be a parkot,
házakat, fákat, az eget...
lidérces és csalfa, édes, végzetes,
a távolság újabb szemfényvesztése.*

*Ma reggel elutaztál.
Ismét csók nélkül állok
zord utcákon szitkozódva és
meg-megbotolva túlsúlyos szavaimban.*

*Hiszen csak én voltam,
kibe mámort lehelt komisz Ámor,
hajadba akadt ujjam többre vágyott.*

*Értelmetlen.
Hitetlen.
Ugyancsak.*

Megintcsak.

Lendva-hegy

*Térkép bal alsó rajzszege, Lendva-hegy.
Élénk a fű, kizöldül a papír.
Rendes szelek simogatják,
Rendes kezek söprögetik,
Szeretve van, nyírva van, festve van.*

85

*Bora is van! Lendva-hegy éleiben
Orra esik a szél, és az itteni borban
Benne ragad a fény – ezt állította
Egy bajuszos barát, ölében kanna volt.*

*Sorompóra se lesz már soha szükség:
Múholdról látszik az államhatár.
Lendva-vidék a leggyönyörűbb kisorsszág,
A hegyén túl még tart a legrosszabb század.*

*

Szóval akkor

*Így kell eltűnni szépen, hasznosan,
Rendezett körülmények mellett
És szabályozott keretek között,
Egyenes derékkal, többnyelvűen,
Nagycsaládosan, 1.8-as dízellel,
Legjobb borral a nyelv hegyén,
Legszebb nyugati verőfényben
– és itthon.*

*Akkor ezt így kell.
Mert mutasson bárki valami mást,
Más értelmét a földön maradásnak,
Ha már adott a fáj, a csontozat,*

*Adott a cél, hogy ebből kell kihozni,
Erre a tájra kell rálapogatni
Az elérhető legszebb maximumot,
S a múlt továbbra is átírható.*

*Hát mutasson bárki valami mást.
Lendva-vidék a leggyönyörűbb kisország,
A hegyén túl még tart a legrosszabb század.*

56-os látomás

(Zrínyi modorában)

*Hunyadi sarkában, Zrínyik nyomdokában,
Szokatlan őserő Pongrátzok hadában.
Angyal István sorsa ferencvárosi tan,
Pesti srácainkon rontás volt, áldás van.*

87

*Nagy Imre az agyban, Mindszenty a szívben,
Kéthly a lélekben, Tildy zsigerekben.
Bájolók pendültek ködös reggeleken,
Hősök ébredtek révülve, délcegen.*

*Diák, tanár, munkás, író, parasztpolgár
Végtelennek játszva nem lehet már hordár.
Örökkévalónak nem tetszhet a létzár,
Dimenzió-kapu kell, vagy egy erős vár.*

*Magyarok istenét sokan újrahívták,
Így nem lettek rabok, bár támadtak hordák.
Bibó tanítását ösztönösen tudták,
A teljesség felé segítettek párkák.*

Budapest-Kőröshegy, 2016 augusztusa

tanulmány,
kritika, recenzió

Zrínyi-emlékév Lendván

Tisztelt meghívott előadók, tisztelt vendégeink, tisztelt közönség!

90

Szeretettel köszöntöm Önöket a Muravidéki Magyar Tudományos Társaság és a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, valamint a magam nevében is a *Zrínyi-emlékév* alkalmából szervezett *Zrínyi-előadásunk* ünnepélyes rendezvényén. Köszöntöm előadóinkat, a Zrínyi-kutatókat Budapestről, *prof. dr. Padányi József* dandártábornok urat, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem tudományos rektorhelyettesét és *dr. Hausner Gábor* hadtörténész urat, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum alezredesét. Örülünk, hogy elfogadták a meghívásunkat és most a muravidéki magyarság körében mutatják be kutatásaik legújabb eredményeit a Zrínyiek témaköréből: az Új Zrínyi-várral kapcsolatos kutatási eredményeiket, valamint a Zrínyi dinasztia kimagasló egyéniségeit, a szigetvári IV. Zrínyi Miklós és a csáktornyai Zrínyi Miklós, költő és hadvezér életpályáját, munkásságát.

Engedjék meg, hogy néhány gondolat erejéig ismertessem mai Zrínyi-megemlékezésünk, rendezvényünk célját. Magyarország kormánya a 2016. esztendő Szigetvár ostromára, valamint Zrínyi Miklós és bajtársai hősi halálára emlékezve „Zrínyi Miklós – Szigetvár 1566” emlékévvé nyilvánította. Horvátországban pedig az országgyűlés rendelkezett így. Mi is úgy érezzük a határon túli magyar közösségekben, itt Lendván is, a Muravidéken, a Kárpát-medencében, hogy a Zrínyi-örökségnek a 21. században is van mondanivalója.

A mi vidékünkön a *Zrínyiek* és az alsólendvai *Bánffyak* udvarában volt pezsgő kulturális élet. A középkori magyar hatalmi hierarchia keretében rendkívül fontos szerepet betöltő Bánffyak kultúrapártoló és mecénási tevékenységéről *családi naplójuk* bejegyzéseiből tudunk meg részletes információkat, megbízható adatokat. A naplóból a tekintélyes családnak a Zrínyiekhez kapcsolódó történelmi adatai némelyikét is megtudjuk. Példaként

említhetjük azt a naplóbejegyzést, amely az 1566. szeptember 7-i szigetvári csatáról szól. Benne egyebek mellett a következő szöveg olvasható: „... vette meg Szulimán török császár Szigetvárát, mely várában fejét vették jó Zrínyi Miklósnak, mely Szigetvár alatt holt meg török császár is.”

A másik bejegyzés az alsólendvai Bánffy Miklós 1570. december 10-én Nempty (ma Lenti) várában *Zrínyi Orsolyával* kötött esküvőjét írja le.

Így a szigetvári Zrínyi dinasztia és az alsólendvai Bánffy család közvetlen rokoni, házassági viszonyba került egymással.

A Zrínyiek több alkalommal is részt vettek segélycsapataik révén Lendva várának a védelmében (1603-ban és 1609-ben). Példaként említhetjük, hogy 1664-ben magának Montecuccolinak a seregét a Muraközből Alsólendván át vezette Szentgotthádra.

Tóth Sándor helytörténész állítása szerint 1637. november 6-án nem kis csodálkozásra Csáktornyáról az ifjú *Zrínyi Miklós* kért bebocsátást a lendvai várba. Zrínyi Miklós november végén egy rajtaütésszerű harcba indult a Mura mentén Szemenyére, hogy Péter öccsével együtt lecsapjon a Kanizsára tartó török seregére. De a túlerő miatt menekülnie kellett, hiszen a Murához vezető útvukat Murarátkánál a törökök elvágták, őt pedig üldözőbe vették. Más kiút nem volt, Lendva felé vágtattak, az esti órákban szerencsésen meg is érkeztek, s kíséretével az éjszakát Lendván töltve másnap indultak Csáktornya felé. Zrínyi Miklós murarátkai lese nem járt sikerrel, de a lendvai Bánffy Kristóf udvarában biztonságban érezhette magát. Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér bajtársi viszonyban is volt a lendvai Bánffy Kristóffal.

Mi most Lendván így emlékezünk a Zrínyi dinasztiára – felidézzük a tetteiket. A kérdésem a következő: *Képesek vagyunk-e a Zrínyi-hagyományt szigetvári vagy csáktornyai ügyön túlra is helyezni, vagyis a Zrínyieket ésszel, értelemmel, szívvel és tisztességgel a magyar és a horvát nemzeti, történelmi, irodalmi, művészeti és katonai hagyományban elhelyezni a 21. század elején?*

Képek és gondolatok a Zrínyi-emlékév alkalmából szervezett Zrínyi-előadásokról és az ünnepi rendezvényről

1. A Zrínyi-emlékév kapcsán a Muravidéki Magyar Tudományos Társaság és az MNMI két, a Zrínyi-témában jártas kutatót, *Padányi Józsefet* és *Hausner Gábort* (az asztalnál középen és jobbra) kérte fel, hogy ismertessék a nagyhírű Zrínyi családdal kapcsolatos új tudományos kutatások és ásatások eredményeit. E sorok írója az október 13-án a Bánffy Központban megszervezett est köszöntőjében felvetette: képesek vagyunk-e a Zrínyi-hagyományt szigetvári vagy csáktornyai ügyön „túlra” is helyezni, a Zrínyieket ésszel, értelemmel, szívvel és tisztelettel a magyar és a horvát történelmi-művészeti és hadtörténeti-katonai hagyományban is elhelyezni a 21. században? A képen a szerző, az előadások moderátora és *Zadravec Szekres Ilona* versmondó is látható.

(Fotó és szöveg: Bence Lajos, *Népújság*)

1. kép: **jobbról Hausner Gábor** látható, **középen Padányi József**, **mellette Zágorec-Csuka Judit**, **bal oldalon Zadravec Szekeres Ilona** versmondó

2. *Padányi József* dandártábornok, a Nemzeti Közszerológiai Egyetem rektorhelyettese előadásában a Zala és Somogy, illetve a horvát határ közelségében lévő, a Mura mentén felépült, majd később a török csapatok által földig rombolt Zrínyi-Újvárnál közel 10 éve tartó ásatásokról számolt be, de a 1660-as évek zűrzava-

ros politikai-történelmi szituációját is vázolta. Ekkor a török haderő mélyen benyomult a birodalomba, elérve a Mura folyót. Zrínyi, a zseniális költő-hadvezér, hogy megakadályozza a szeretett Muraköz elfoglalását, egy új vár építésébe kezdett, méghozzá török területen, a

2. kép: **Padányi József dandártábornok**

Mura bal partján. 1661-ben fogott hozzá az építéshez, s hamarosan el is készült vele; a vár 1664-ig állt. Ekkor a törökök úgy döntöttek, hogy nincs tovább, s júniusban ostrom alá vették az erősséget, s egy hónapos ostrom után fölégették és földig rombolták a várat. Maga a hősi ellenállás, mely a maréknyi keresztény seregnek a 40 ezres török elleni harcáról szólt, azóta feledésbe merült.

(Fotó és szöveg: Bence Lajos, In: *Népújság*, 2016. október 19., <http://www.nepuj-sag.net/nemzetiseg/1684>)

3. Hausner Gábor hadtörténész, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum alezredese a Zrínyieknek a történelem során a törökkel folytatott védelmi küzdelmei mellett a család európai kiterjedésű kapcsolatrendszerébe is bepillantást nyújtott, melyből sohasem hiányoztak a tragikus hangok.

3. kép: **Hausner Gábor hadtörténész**

(Fotó és szöveg: Bence Lajos, In: *Népújság*, 2016. október 19., <http://www.nepuj-sag.net/nemzetiseg/1684>)

A Zrínyiek nyomában

94

Magyarországon a katonák közössége – hívják bár honvédségnek vagy néphadseregnek – mindig tisztelettel őrizte a Zrínyiek emlékét, szellemi örökségét. 1848–49-ben szabadcsapat, a Monarchiában hadihajók, a két világháború között rohamlöveg, később laktanyák, katonai alakulatok és szervezetek viselték a nevet. Budapesten működött a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, majd Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem (2012-ig). Jelenleg is egy katonai objektum, a Zrínyi Miklós Laktanya és Egyetemi Campus viseli ezt a nevet. Hagyományainkban is jelen vannak a Zrínyiek, hiszen az említett egyetemen és az annak jogutódjaként működő Nemzeti Közszerlati Egyetemen ma is a Zrínyi-szablya előtt teszik le fogadalmukat a habilitált doktorok és a frissen avatott PhD fokozatosok.

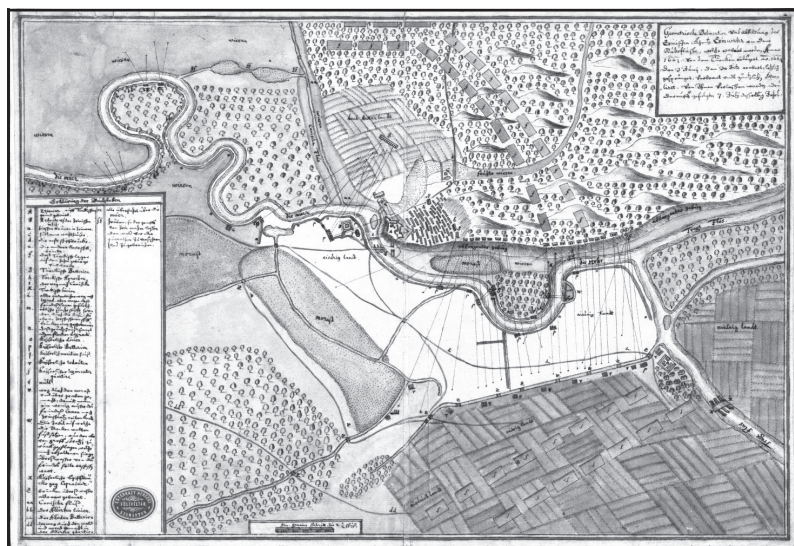
Nem a véletlen műve tehát, hogy tíz éve olyan kutatásba kezdünk, melynek célja a költő és hadvezér Zrínyi Miklós (1620–1664) nevezetes várának megtalálása. Zrínyi-Újvárat lerombolta a török 1664-ben, falait szétdőlt, épületeit felgyújtotta, minden módon pusztította. A környék elnéptelenedett, az emlékezet megfakult, sokan sokféleképpen magyarázták az erősség építésének körülményeit, az ostrom lefolyását és a vár építésének helyét. Voltak, akik a Mura bal partján, de olyanok is, akik a jobb partján vélelmezték a helyet. Földrajzilag csekély az eltérés, de a határfolyó országokat választott el egymástól szinte átjárhatatlanul.

Zrínyi-Újvár építéséről és ostromáról zömében elbeszélő források és korabeli vázlatok, valamint képi ábrázolások állnak rendelkezésünkre. A vár építéséről és földrajzi környezetéről meglehetősen kevés információt tartalmaznak Zrínyi Miklós fennmaradt levelei. Zrínyi 1661. július 5-én tájékoztatta az Udvari Haditanács tagjait

1 A szerző a Nemzeti Közszerlati Egyetem professzora, honvéd dandártábornok (padanyi.jozsef@vuni-nke.hu). Az írás a 2016. október 13-án, Lendván elhangzott előadás szerkesztett változata. A kutatást a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgáltatás-fejlesztés” projekt támogatta.

építésének katonai indokairól. Az Udvari Haditanácsnak szóló levelén kívül Zrínyi még három levelében, valamint 1662 áprilisában írott végrendeletében ejt szót a várról. Testamentumában szeretett feleségére, Löbl Mária Zsófiára és – ekkor még fia nem lévén – lányaira hagyja Zrínyi-Újvárat, amelyről ezt írja: „Zrínyi-Újvárunkat és erősségünket pusztá helyen, nagy munkával és a magunk verejtékével is, fáradozásokkal és megszámlálhatatlan költséggel alapjaiból építettük fel. Ez a hely olyan fontos, hogy nélküle Muraköz szigetünk biztonságban nem maradhat meg. Ha tehát az a vár és erősség a maga mivoltában megőrizhető, és szándékunknak megfelelően még jobban tökéletesíthető, hogy még biztonságosabban meg lehessen őrizni, elszakíthatatlanul muraközi birtokunkhoz csatoljuk.”

A vár helyéről és ostromáról rendelkezésünkre álló források közül érdemes kiemelni a védekezést irányító császári fővezér, Raimondo Montecuccoli vázlatát és beszámolóját, valamint az ostromban részt vevő Esterházy Pál rajzát és leírását.

1. kép: Esterházy Pál rajza Zrínyi-Újvár ostromáról

(Forrás: <http://mek.niif.hu/05800/05842/html/4kotet/index.htm>; Letöltve: 2016. november 26.)

Tudós nemzedékek nőttek fel úgy, hogy horvátok és magyarok hittel bizonygatták igazukat a vár helyével kapcsolatban. Ideje volt a terepen bizonyítani az állítások helyességét. Nem azért, hogy

igazunk legyen, hanem azért, hogy a fellelt emlékek mentén újra összekössük az elszakadt szálakat, újra építsük az emlékezetet megtartó bástyákat.

A Nemzeti Közzolgálati Egyetem kutatói vállalták azt a feladatot, hogy a csata- és hadszíntérkutatás eszközeivel és módszereivel elvégezzék ezt a munkát. Sajátos megközelítés ez, hiszen nem a várat kerestük, hanem az ostrom nyomait kutattuk, és ezen keresztül próbáltuk bizonyítani igazunkat és szereztünk egyre több információt az ostromról. Eszközök és módszerek széles körét alkalmaztuk. Elmentünk a levéltárakba, kutattunk Grácban, Bécsben, Budapesten, Csáktornyan és Zágrábban. Több ezernyi dokumentumot dolgoztunk fel, szintetizáltunk, értékeltünk, vitatkoztunk és veszekedtünk is. Bejártuk a környék falvait – Murakeresztúr, Belezna, Őrtilos, Zákány, Molnári, Légrád, Alsódomború – és csipegettük össze az emlékezet morzsáit. És, hogy a morzsa jobban csússzon, az emlékezet fényesedjen, mindent megkóstoltunk, amivel megkínáltak.

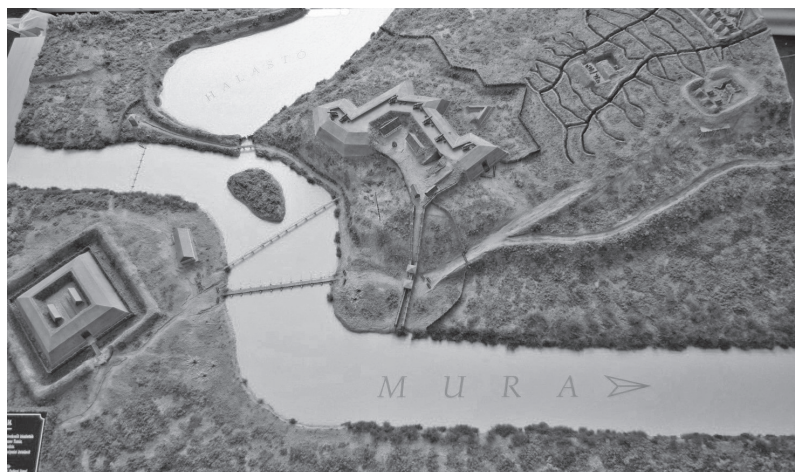
Műszerekkel vallattuk a terepet. Fémkereső, talajradar, magnetométer, drón, LIDAR (légiszkennér), a távérzékelés legkorszerűbb eszközei segítették a munkát. A leleteket laboratóriumban vizsgáltuk, muskéta- és ágyúgolyók, török csákányok vallottak a múlttól. Mára komoly irodalma van kutatásainknak és komoly baráti kör épült a kutatások köré Magyarországon, Horvátországban, Ausztriában és Szlovéniában. Évtizedes hagyománnyá vált a Zrínyi Kulturális Fesztivál is, amelyen az előbb felsorolt falvak őrzik a közös örökséget tovább.

A következőkben kutatásunk fontosabb lépéseit és eredményeit mutatom be, kitérve további terveinkre is.

Zrínyi-Újvár felépítése a nemzetközi összefogással megindítandó török elleni támadó háború terveivel állt összefüggésben. Ebben a Magyar Királyság önálló államhatalmi szinten kívánt részt venni, aminek érdekében Zrínyi és köre saját, önálló haditervet dolgozott ki, amit utóbb a Rajnai Szövetség támogatásával a regensburgi birodalmi gyűlésen is jóváhagytak. E hadművelleti terv lényege, hogy a Dráva mentén indítsanak nagyszabású támadást a török ellen. Ebbe az elgondolásba illett bele Zrínyi-Újvárnak a Mura bal partján, hódoltsági területen elkezdett építése 1661 tavaszán-nyarán. A vár ugyanis nem pusztán a Muraköz és az ott

fekvő Zrínyi-birtokok, valamint Stájerország védelmét szolgálta, hanem kezdettől a támadó háború kiindulópontjának készült.

A vár nemcsak Kanizsát, a fontos török vilajetközpontot fenyegette, hanem a Velence elleni szárazföldi támadásnak a Porta által régóta dédelgetett tervét is, amiről a török követek az 1650-es évek óta tárgyaltak Béccsel. Azaz az Égeikum szigetvilágáért 1645 óta folyó velencei–török háborúban is tényező lett.

97

2. kép: **Zrínyi-Újvár makettje** (forrás: a szerző felvétele)

A vár építése mindezen túlmenően közvetlen összefüggésben állt az Erdélyben lezajlott eseményekkel, a II. Rákóczi György (1648–1660) és Kemény János (1661–1662) fejedelmek vezette küzdelmekkel. Zrínyi pontosan akkor fogott hozzá építéséhez, amikor az erdélyi országgyűlés Kemény János fejedelem javaslatára kimondta a Portától való elszakadást és Bécsben tárgyalások kezdődtek Erdély megsegítéséről, amire Ali pasa szerdár vezetésével nagy török had indult Kemény János ellen. Nem véletlen egybeesésről volt szó, Zrínyi-Újvár építésével Zrínyi a hódoltsági erőket kívánta lekötni (sikerrel, hiszen már az építés alatt is jelentős, egyes – minden bizonnyal túlzó – híradások szerint több tízezer fős török sereget vontak össze Pécs környékén a vállalkozás akadályozására).

Zrínyi-Újvár tehát komoly kihívást jelentett a törökök számára. Ezt bizonyítja a vár ellen intézett több támadás, és az a tény, hogy a Habsburg–török béketárgyalásokon a megegyezés egyik feltételének a vár lerombolását szabták.

A vár építéséről az első híradások 1661 júniusából maradtak fenn. Elbeszélő források szerint Zrínyi még májusban megsemmisítette és birtokba vette a Mura és a Kanizsa-patak összefolyása közelében fekvő, a török hódoltságához tartozó magaslatot, ahol egykor a Kecsk-vár, Zrínyi dédapja egyik belső emberének épülete állt, majd arra való hivatkozással, hogy az „szinte saját birtokán” található, magánföldesúrként várépítésbe kezdett. Az új erősséggel állhat összefüggésben, hogy még májusban 10 ágyút öntetett Bécsben. 1661. július 5-én már három bástya kész volt, s az említett Vitnyédi István szerint csak néhány hét volt hátra a befejezéséig. A vár körüli munkák azonban még a következő évben is folytak, 1662 áprilisában készült el például a Mura vizét a Kanizsába vezető (és azt így felduzzasztó) árok. Az eredetileg körülbelül 3–500 fős őrséggel ellátott, mai ismereteink szerint földből és fából készült, szabálytalan alakú palánkvárat később tovább bővítették, 1664-re elővéddel és szárazárokkal is ellátták. (Nem tudjuk pontosan, mikor, de a Mura túlsó, jobb partján egy körülbelül 50 fő befogadására alkalmas hídfőt, redutot is kialakítottak, amelyet híd kötött össze az innenső parttal.) Az építkezést Zrínyi saját jövedelméből finanszírozta, muraközi birtokainak, valamint a környező birtokosok, megyék és városok (például Gersei Pethő János, Varasd és Kőrös vármegye, Varasd városa) jobbágyságának ingyenmunkájával és napszámosaival. A vár felépítését pénzzel és különböző felszerelésekkel támogatta a szomszédos Stájerország és a Velencei Köztársaság is.²

1662-ben, amikor még javában folytak az erődítéssel összefüggő munkálatok, a „török láрма” miatt az Udvari Haditanács Jakob von Holst hadmérnök ezredest küldte Zrínyi-Újvárra, hogy szemlélje meg a helyet a török elleni védelem szempontjából. 1664. január 21-én azután innen indultak meg a Rajnai Szövetség Julius Hohenlohe vezette segélycsapatai és Zrínyi hadai a török elleni támadó háború nyitányának szánt téli hadjáratra, s júniusban, Kanizsa ostromának feladása után Zrínyi-Újvárnál kapaszkodott meg a visszaözlő keresztény sereg. Mindezek azt bizonyítják, hogy Zrínyi zseniálisan választotta ki a vár építésének helyét és a kor hadtudományi-erődítési ismereteinek maximumát hozták ki a terep adta lehetőségekből.

2 Papp Ferenc–Négyesi Lajos–Hausner Gábor: *„Juhakol” a szőlőhegyen: kíséreltet Zrínyi-Újvár helyzetének meghatározására*. Hadtörténelmi Közlemények: a Hadtörténeti Intézet és Múzeum folyóirata, 118. évfolyam. 2005. szeptember 3.

Ahogy Zrínyi egy levelében megfogalmazza, a vár építésének két távolabbi és hét közelebbi oka van. Az egyik távolabbi ok a hely kitűnő fekvése. A vár a Mura bal partján emelkedő magaslatokra épült, ahonnan a Muraköz nagy része, valamint a Mura és a Dráva folyó betekinthető, amint írja: a hely pajzsa vagy bástyája az egész Muraköznek, sőt Szlavónia egész határvidékének, innen le a Dráván keresztül, és aki ura ennek a hegynek, ura a Muraköznek és a két folyónak, a Murának és a Drávának. Arról a hegyről mint valami őrtoronyból meg lehet látni minden egyes embert, aki Légrádba vagy Kotoriba megy, és könnyen el lehet fogni. A vár építésének másik távolabbi oka az volt, hogy úgy látszott, a török is meg akarta szállni a helyet, tehát meg kellett előzni.

A közelebbi okok:

- Az itteni védelmi szakasz legfontosabb pontját, Légrádot az a veszély fenyegeti, hogy a Dráva elmossa. A községből már több ház a vízbe omlott, s a habok már a vár lábait nyaldossák.
- A vár helye ágyúlövésnyire van Légrádtól, tehát feladatát átveheti.
- A vár lehetővé teszi a rendelkezésre álló erők célszerűbb felhasználását, ugyanis a Légrád és Kotori között lévő kilenc őrhely közül hatot feleslegessé tesz. S ha a várba több katona is kell, ez nem jelent többletköltséget, mert eltartásukat megkönnyítik a környék szántói és szőlői.
- Ha háborúra kerül sor, megteheti a török, hogy megszállja a helyet, s akkor ő nem mozdulhat ki a Muraközéből és nem adhat segítséget sehova sem. Ha viszont felépíti a várat, a török igen meggondolja magát, hogy portyázásra induljon akár Stájerország, akár más felé, hiszen a vár őrsege elvághatja a visszavonulását.
- Ha kitör a háború, a vár alkalmas kiindulási alapja lehet bármilyen támadó vállalkozásnak.
- A vár Kanizsa hátsó összeköttetéseit veszélyezteti.
- A vár a király érdekeit szolgálja elsősorban, és a felsorolt okok „lelkésítenek minden jó keresztényt, aki védi a hazát és hűséges szolgálja a császárnak.”³

1664 nyarán, közel egyhónapi ostrom után Zrínyi-Újvár török kézre került. A vár sorsát illetően a török vezetés néhány napig

3 Perjés Géza: *Zrínyi Miklós és kora*. Budapest, 1965. 312. oldal

bizonytalankodott. Július első napjaiban még a megtartásáról gondolkodtak és a kijavítása is megkezdődött, de végül a nagyvezér elnökletével megtartott haditanácson a vár lerombolása mellett döntöttek, amelyet július 7-én a keresztény védők által készített aknák segítségével véghez is vittek. A szemtanú Esterházy Pál leírása szerint ezt követően még puskaporral összegyúrt földdel betemették a vár árkat, kútját teletömték keresztény holttestekkel, s „az egész várat három nap alatt a hadsereg fáradhatatlan munkájával úgy tönkretették, hogy nyomát sem lehetett megtalálni, s nem lakott helynek, hanem inkább valami gondozatlan dombnak látványát nyújtotta. És így Zrínyi gróf roppant fáradozása három nap alatt semmivé lett.”⁴ És hogy többé ne okozzon gondot, az 1663–1664. évi háborút lezáró vasvári békébe belefoglalták, hogy a háborút kirobbantó Zrínyi-Újvárat egyik fél sem építtetheti újjá és nem láthatja el őrséggel.

Zrínyi-Újvár helyéről számos publikáció látott már napvilágot. Vándor László, Költő László, Perjés Géza, Négyesi Lajos, Hausner Gábor, Hrvoje Petrić, Dragutin Feletar, Petar Feletar olyan nevek, akik évtizedeket szenteltek ennek a kérdésnek.⁵ Nem értettek és értenek mindenben egyet, de elkötelezettségük nem kérdőjelezhető meg.

A terep vallatását azon a helyen kezdtük, ahol az előzetes kutatások szerint a legnagyobb eséllyel számíthattunk sikerre. Beleznától 5, Örtilostól és Légrádtól 3 kilométerre, a Mura bal partján (magyar területen), a légrádi szőlőhegy végső magaslatán vettük elő a fémkeresőt. Sokáig nem történt semmi, de egy forró nyári napon végre megszólalt a műszer. Rövid ásás után egy muskétagolyó került a felszínre, melyet tucatnyi társa követett.

4 Esterházy Pál: *Mars Hungaricus*. <http://mek.niif.hu/05800/05842/html/4kotet/index.htm>; Letöltve: 2016. november 25.

5 Vándor László: *Zrínyi-Újvár helyének kérdése régészeti és történelmi dokumentumok alapján*. Zrínyi Miklós emlékezete. A Szigetváron tartott III. Zrínyi tanácskozás anyaga, 1992. Szerkesztette: Laczkó András. Különlenyomat a SOMOGY 1992. évi 5. számából. 26–30. oldalak. Hausner Gábor–Négyesi Lajos–Padányi József: *Novi Zrin u svjetlu izvora i istrazivanja terena/Zrínyi-Újvár a források és terepkutatások tükrében*. Žagráb Matica Hrvatska, 2012. H. Petrić–D. Feletar–P. Feletar: *Novi Zrin. Zrinska utvrda na Muri (1661–1664)*. U povodu 330. obljetnice Urote Zrinsko–Frankoanske. Donja Dubrava–Zagreb 2001.

Az intenzív kutatás során lövedékek tucatjait találtuk meg és a megtalálás helyét rögzítettük a térképen. A lelettérképen lassan kirajzolódott az ostromterület, a becsapódott és hullott golyók megmutatták, hogyan helyezkedtek el az ostromárkok és milyen volt az ostrom intenzitása. Ismerve a korabeli muskéták lőtávolságát, már következtethettünk a vár elhelyezkedésére és formájára is.

3. kép: **Az első muskétagolyó**

(forrás: a szerző felvétele)

101

Évés közben jön meg az étvágy, már nem elégedtünk meg a muskétagolyókkal. Szerettünk volna ágyúgolyót is találni, hiszen az ostromban személyesen is résztvevő Evlija Cselebi aktív ágyúzásról számolt be. A következő kutatási idényben ránk mosolygott a szerencse és sikerült azonosítanunk egy török ágyúállást. Itt is a leletek és a korabeli tűzérési eljárások ismerete segítette az azonosítást.

Az ostrom nyomainak tudatos és módszeres feltárása egyre közelebb vitt minket a vár fontosabb pontjainak meghatározásához. A műszerpark fejlesztése mellett a módszereink is korszerűsödtek, így egyre magabiztosabban láthattunk neki egy-egy terület vizsgálatának. Ennek is köszönhető, hogy amikor a vár egy

4. kép: **Ágyúgolyó közvetlenül a kiemelés előtt**

(forrás: a szerző felvétele)

viszonylag kisebb területén (25 m²) több ágyúgolyó is előkerült, azonnal módszert váltottunk. Feltételeztük ugyanis, hogy azért volt kiemelt célpontja a török tűzérségnek ez a terület (sok ágyúgolyó kis helyen), mert itt egy bástya állhatott, rajta a védők ágyúival.

A talajradar aztán olyan szabályos anomáliát mutatott ki a mélyben, ami már megért egy régészeti feltárást. Reményeink igazolódtak, mert hamarosan előtűntek azoknak a cölöpöknek a nyomai, amelyek a vár döngölt falát fogták össze. A talajba égett cölöplyukak azt is igazolták, hogy a várat felgyújtották.

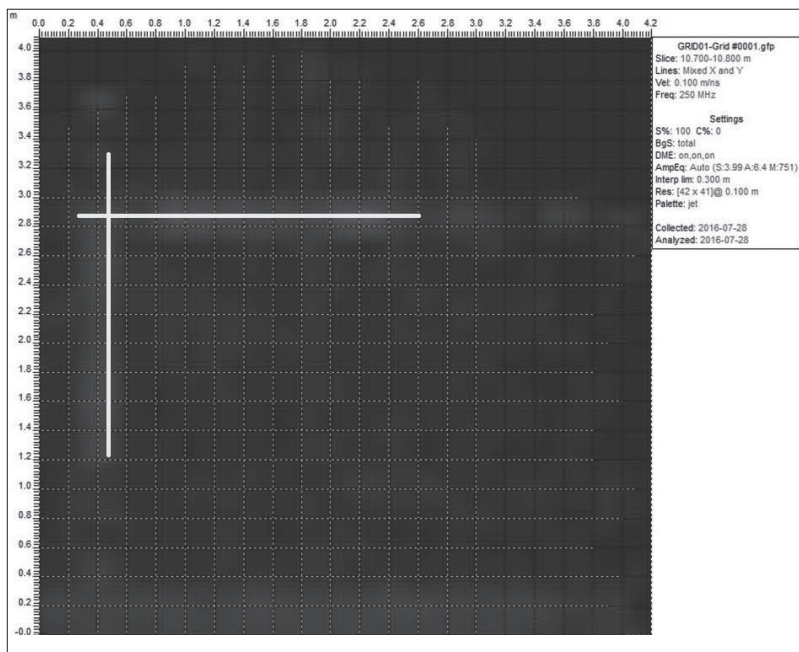
Megtaláltuk tehát a vár falának egy darabját, ami arra is reményt ad, hogy ezen a szálon végighaladva a fal teljes vonala feltárható. Ehhez már csak türelem, sok pénz és kitartás kell.

5. kép: **Cölöplyukak** (forrás: a szerző felvétele)

Régi vágyunk, hogy megtaláljuk a vár kútját. Szakrális hely ez számunkra, mert az ostromot követően a győztesek ide dobálták be a védők holttesteit. Ha tehát megtaláljuk a kutat, közvetlen emléket állíthatunk a hősi halált halt keresztény védőknek. Próbálkoztunk ásással, műszeres kereséssel, de sokáig nem jártunk sikerrel. 2016 nyarán aztán egy újabb típusú talajradart vetettünk be, ami egyrészt mélyebbre lát, másrészt képalkotása is újszerű. Az eredmény nem maradt el, tíz méter mélységben olyan jelet kaptunk, ami erősen emlékeztet egy kút keretes szerkezetére. A régészekre vár a feladat, hogy bizonyítsák a műszer által valószínűsített eredményt.

A megtalált leletek fémvizsgálata is számos eredményt hozott. A vizsgálati eredmények azt bizonyítják, hogy a korban – ha nem is tudták az okát – pontosan ismerték az öntés és a hűtés eltérő módjainak hatását az anyag szerkezetére és tulajdonságára. Ennek

6. kép: **A talajradar által készített kép, 10,7 méter mélységben**

megfelelően öntötték a romboló és a repeszhatású ágyúgolyókat és bombákat. Amikor azt akarták, hogy az ágyúgolyó egyben maradjon és így romboljon, akkor lassan hűtötték, hogy szívós maradjon. Amikor az volt a cél, hogy a bomba repeszekre essen szét, akkor gyorsan hűtötték, hogy rideg legyen.

Az ólom muskétagolyók vizsgálatakor jelentős mennyiségű ónt és bizmutot találtunk. Az ón jól oldódik az ólomban, azt vélhetően a lövedék keményítésére adagolták bele kis mennyiségben. Az ötvözetet maga a golyót öntő készíthette, és a két fém összeolvasztásakor maradhatott vissza kis mennyiségű fel nem olvadt ónötvözet, mely zárvány formájában jelent meg. Az ón azon kívül, hogy keményítette az ólmot és ezáltal „testet” adott a golyónak, egyben csökkentette az ólom olvadáspontját is.⁶

Az eddigi eredmények arra köteleznek minket, hogy folytassuk kutatásainkat. Az ostromterület teljes kiterjedésének meghatáro-

6 Barkóczy Péter, Bartha Tibor, Kovács Árpád, Padányi József, Török Béla: *Trinyi-Újvár 1664. évi ostromából származó vas- és ólomlövedékek anyagszerkezeti vizsgálatai*. Hadtörténelmi közlemények 125:(4) pp. 1139–1148. (2012).

zása, a török ostromtábor helyének megtalálása, a török ütegek helyének azonosítása, a vár – általunk vélelmezett – „sötét kapujának” bizonyítása mind-mind izgalmas feladat.

A Zrínyi-család örökségének ápolása során Zrínyi-Újvár kutatása csak egy – igaz, meghatározó – feladat. Emellett részt veszünk a Szigetvár 1686-os visszafoglalásának nyomait kereső kutatásban. Eltökéltek vagyunk abban, hogy a Bécsben található, szigetvári Zrínyi Miklóshoz köthető szablya minél jobb megismertetése érdekében olyan publikációval jelentkezünk, amelyben számos eddigi félreértést tisztázunk. Végül, de nem utolsó sorban továbbra is támogatjuk azokat az erőfeszítéseket, amelyek a Zrínyiek szellemi örökségének minél szélesebb körű megismerését szolgálják. Remélem, ezzel a pár sorral magam is hozzá tudtam ehhez járulni.

Források:

PAPP Ferenc–NÉGYESI Lajos–HAUSNER Gábor: *„Juhakol” a szőlőhegyen: kísérlet Zrínyi-Újvár helyzetének meghatározására*. Hadtörténelmi Közlemények 118. évfolyam. 2005. szeptember 3.

PERJÉS Géza: *Zrínyi Miklós és kora*. Budapest, 1965.

ESTERHÁZY Pál: *Mars Hungaricus*. <http://mek.niif.hu/05800/05842/html/4kotet/index.htm>; Letöltve: 2016. november 25.

VÁNDOR László: *Zrínyi-Újvár helyének kérdése régészeti és történelmi dokumentumok alapján. Zrínyi Miklós emlékezete*. A Szigetváron tartott III. Zrínyi tanácskozás anyaga, 1992. Szerkesztette: Laczkó András. Különlenyomat a SOMOGY 1992. évi 5. számából. 26–30. oldalak.

HAUSNER Gábor–NÉGYESI Lajos–PADÁNYI József: *Novi Zrin u svjetlu izvora i istrazivanja terena / Zrínyi-Újvár a források és terepkutatások tükrében*. Zágráb Matica Hrvatska, 2012. H.

PETRIĆ–D. FELETAR–P. FELETAR: *Novi Zrin. Zrinska utvrda na Muri (1661–1664)*. U povodu 330. obljetnice Urote Zrinsko–Frankoanske. Donja Dubrava–Zagreb 2001.

BARKÓCZY Péter, BARTHA Tibor, KOVÁCS Árpád, PADÁNYI József, TÖRÖK Béla: *Zrínyi-Újvár 1664. évi ostromából származó vas- és ólomlövedékek anyagszerkezeti vizsgálatai*. Hadtörténelmi Közlemények 125:(4) pp. 1139–1148. (2012)

A halhatatlanság koszorúja

Zrínyi Miklós, a költő, államférfi és katona emlékezete

A közös Zrínyi-tradíció felbomlása

105

A két Zrínyi Miklós neve az emlékezet kezdeteire utaló kora újkori adatok után az 1700-as évek pálos és jezsuita történetíróinak munkáiban bukkant fel, ahol rögtön központi helyet is kapott, mert bennük látták az ország, a katolikus hit és rendjük önállóságának eszmei védelmezőjét.¹ Szigetvári Zrínyi Miklós és dédunokája többnyire latin és német nyelvű művekben méltatott alakját a század második felében a Habsburg birodalmi patriotizmus és a magyarországi hungarus patriotizmus egyaránt magáénak tekintette. Az összbirodalmi identitás erősítését célul tűző 19. század eleji osztrák összefoglalók a szigetvári hős és költő-hadvezér leszármazottját egyaránt a „berühmte österreicher”, a híres osztrákok közé sorolták mint olyan kiemelkedő alakjait a Habsburg Birodalomnak, akik a császárért harcoltak, s emiatt, ha nem is etnikai, de birodalmi értelemben osztrákok voltak. E nézet egyik jeles képviselője, Joseph Hormayr báró ebben a szellemben jelentette meg németül 1807-ben a szigetvári Zrínyi életrajzát, s ugyanezzel a céllal festette meg Johann Peter Krafft, a kor népszerű osztrák festője Zrínyi Miklós szigetvári kirohanását ábrázoló nagyméretű történeti festményét, amelyet elkészültekor, 1824-ben elsőként az uralkodópár tekintett meg a bécsi Magyar Gárda épületében, nagy meglepéssel.

1820-ban, a másik Zrínyi Miklós születésének 200. évfordulóján Kiss Károly, a cs. és kir. 37. sorgealozezred alhadnagya (aki ezredével részt vett a Napóleon elleni hadjáratokban, az 1813. évi

1 Borián 2004. 21–268. p. és Varga Szabolcs: *Leónidasz a végeken. Zrínyi Miklós (1508–1566)*. Sziluett. Korszerű történelmi életrajzok. Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat, Pécs, 2016. Az emlékezet ereje című fejezet: 215–222. p.

1. kép: **Peter Krafft: Zrínyi kirohanása Szigetvárból, 1824.**

drezdai és lipcsei csatában) kezdeményezésére az ezred állomáshe-
lyén, Lembergben Zrínyi-emlékünnepe-
lyt rendeztek.² Ugyanebben
az évben kisebb polémia keletkezett a *Tudományos Gyűjtemény* című,
Pesten kiadott folyóirat hasábjain Zrínyi királyhűségéről. Trattner
Károly császári-királyi kapitány ugyanis a „sub rosa” kifejezés tör-
téneti eredetét magyarázva azt találta írni, hogy a hazára romlást
hozó Wesselényi-féle összeesküvés „fejei valának Veselényi Ferenc
nádorispán és Zrínyi Miklós bán” (Trattner Károly 1820, 123). Ezt
egy magát megnevezni nem akaró még azon hamarjában megvála-
szolta *Gróf Zrínyi Miklós (a költő) pártütő nem volt* címmel közzétett,
felháborodott hangú közleményében, amely szerint a nemzet hősei
„a jó magyarok, ausztriai házhoz mindig ragaszkodók” – köztük
természetesen Zrínyi Miklós (*Tudományos Gyűjtemény*, 1820/I,
188). 1821-ben pedig az osztrák kultúrkörben élő Teleki Ferenc
gróf terjedelmes tanulmányt tett közzé *Graf Niklas Zrinyi der Dichter*
címmel Bécsben, a *Gesamttmonarchie*, az összbiradalmi gondolat
egyik központi orgánumának, a *Taschenbuch für die vaterländische
Geschichte* című zsebkönyvnek a lapjain, amelyben igyekezett a bécsi

2 Ács Tibor 1982. 17. p.

politikai-ideológiai törekvéseket és a magyar történelmi kontextust együttesen érvényesíteni a költő és katona Zrínyi értékelésében.³

A Habsburg Monarchia soknemzetiségű szellemi elitjének, illetve a Magyar és Horvát Királyság többnyelvű értelmiségének ez a közös Zrínyi-tradíciója az egész Európában végbemenő kulturális paradigmaváltások nyomán az 1830-as évekre visszavonhatatlanul szétbomlott egymástól független, sokszor egymással felelő nemzeti diskurzusokra. „Micsoda despotizmussal, s idegen felcifrálkodással meri Hormayr Hunyadit ausztriainak nevezni, de miként még Zrínyit, Pázmányt s a többieket?” – háborodott fel már 1811-ben a kor ismert literátora, Döbrentei Gábor Joseph Hormayr fent említett szigetvári Zrínyi-életrajzára utalva, amelyben a „berühmte österreichek”-ek (híres osztrákok) közé sorolta a horvát bánt.⁴

Magyarországon a 18. századi előzményekre támaszkodva ekkortájt születtek meg a modern polgári világ alapvető intézményei és eszméi, többek között a modern nemzet eszméje, amelynek kialakulásában fontos szerepet játszott a történetírás, az irodalom és a filológia. E fejlődés során a két Zrínyi Miklós alakja és Szigetvár védelmének története az irodalmi diskurzus középpontjába került és a nemzeti szimbólumrendszer egyik meghatározó elemévé vált. Elévülhetetlen érdemei voltak ebben Kazinczy Ferencnek, aki 1816-ban (1817-es impresszummal) megjelentette *Zrínyinek Minden Munkái*-t (1–2. kötet, Pest), másfél évszázados ismeretlenségből föltámasztva a *Szigeti veszedelmet*, a lírai verseket és az *Afiumot*, 1825-ben pedig kiadta a szigetvári Zrínyi Miklós életrajzát (*Zrínyi Miklós Szigetvárotti*, Hébe zsebkönyv, 1825), amely visszahelyezte a szigetvári hőst a magyar történelembe, magyar nemzeti hőst csinálva belőle. Ugyancsak ő markolta egybe a politikai, katonai és irodalmi Zrínyi-hagyomány hol szét-, hol összetartó szálait, elsőként jelölve ki a költő-író Zrínyi helyét nemcsak a történelemben, de a magyar irodalomban is: „Nagy volt közöttünk mint Polgár, nagy mint Katona, nagy mint Poeta és mint Prosaista” – írta 1819-ben.⁵

Kazinczy, Zrínyi kultuszát ápolandó, kezdeményezte azt is, hogy a Festetichek által szervezett keszthelyi helikoni ünnepségek

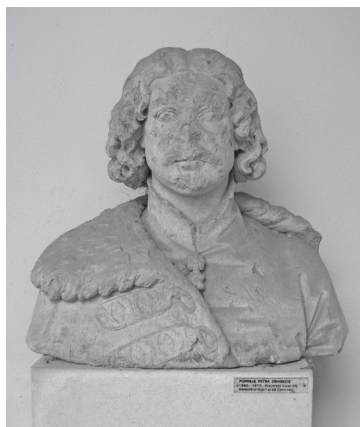
3 Bitskey István 2007. 133–134. p.

4 Kazinczy Ferenc levelezése. Kiad. Váczy János. VIII. k. 534. p.

5 Kazinczy Ferenc levelezése. Kiad. Váczy János. XII k. 470. p.

egyikén kedves írója tiszteletére is ültessenek egy emlékfát. Festetich György gróf ezt örömmel teljesítette, mivel Csáktornya és a Muraköz egy része a 18. század második felétől Festetich-birtok volt és a család maga is ápolta ezt a hagyományt: fennmaradt egyebek közt a Zrínyiek emlékére Keszthelyen tervezett, vörösmárványból készítendő kút terve a 19. század első feléből, valamint a csáktornyai vár 1820-as évekbeli átépítésével összefüggésben a gótikus homlokzatra szánt mészkőszobrok némelyike, köztük Zrínyi Péter mellszobra. A keszthelyi kastély gyűjteményében több Zrínyi-ábrázolást is őriztek, maga Kazinczy is a gróftól kért segítséget Zrínyi-kiadása illusztrálásához.

Zrínyi hagyatékának jelentősége a maga összetettségében csak Kazinczy kiadását követően, a reformkorban vált érzékelhe-

2. kép: **Zrínyi Péter mellszobra**
Csáktornyán, ismeretlen szobrász,
18. század.

tővé és nyilvánvalóvá. A költő és a politikus Zrínyi egyaránt hatott a korszak legjelesebb magyar költőire és íróira: jelzi ezt egyebek közt Kölcsey Ferenc *Zrínyi dala* (1830) és *Zrínyi második éneke* (1838), valamint Vörösmarty Mihály *Zrínyi* (1828) és *Zrínyi, a költő* (1830) című verse. Vörösmarty már egyenesen „vezér költő”-nek nevezi: „De ölel a haza, s mond örömeiben sírva fiának; / Mi pedig áldva füzünk szent emlékedre borostyánt, / És az idő röptét terhes bánattal elállván, / Kérdjük ohajtva; vezér

költőt még ad-e hasonlót / Hozzád, hajh! te korán elirigylett fénye szemünknek!” Amikor Vörösmarty a Perczel család házi nevelőjeként, 1822-ben Szigetváron járt a Perczel fiúkkal (Perczel Mórral, Sándorral és Miklóssal), a várat megtekintve Zrínyi eposzából szavalt nekik. Ennek a kirándulásnak az emléke 1822-ben írt *Szigetvár* című elégiája, ahol a szigeti Zrínyi önfeláldozását és hazaszeretetét állítja szembe saját korának vélt hazafiatlanságával: „Te a hazáért halni tudál: dicső! / Mi nem tudunk már érte élni is”. (A történethez hozzá tartozik, hogy Perczel Mór 1848 őszén Bécsben szabadcsapatot szervezván azt Zrínyi-szabadcsapatnak

nevezte el, amelynek élén részt vett Pákozdnál Jellačić altábornagy horvát seregének megállításában, majd Ozoránál a Karl Roth vezérőrnagy vezette horvát hadoszlop elleni hadműveletben, utóbb pedig a Zrínyiek földje, Muraköz birtokbavételében.)

A reformkorban Jósika Miklós, Eötvös József, Szalay László Zrínyiben a politikust, saját törekvései hazai előzményét tisztelte. Jósika Miklós *Zrínyi a költő* című, 1843-ban megjelent regényében Zrínyi politikai pályájából, a politikus Zrínyi vonásaiból hármat: a magyar viszonyok megjobbítása, belső reformálása érdekében tett erőfeszítéseit, az érdekegyeztetésben játszott szerepét s az alkotmányos monarchia melletti kiállását, királyhűségét emelte ki, s a 17. századba transzponálva a reformkor legjobbjai által felvetett problémákat (a nemesség szerepe és helyzete, az alkotmány százados intézményeinek megítélése, a honért való anyagi áldozatvállalás s a nemzeti összefogás szükségessége) fogalmazta meg. Eötvös egyenesen reformprogramnak minősítette Zrínyi néhány elgondolását. Szalay az 1840-es évek elején írott *Pesti Hírlap*-béli cikkeiben pedig minduntalan idézte a 17. század szerinte egyetlen nagy magyar státusférfiúját. „Zrínyi... kit a költő melléknévvel ruháztak fel atyáink, de kit a XVII-ik század egyetlen egy magyar státusférfijának tartunk – a hivalkodás sátorából tettek mezejére hívá a magyart... Zrínyi dinasztia volt, kiből száz magunkféle quasiarisztokrata kitelt volna, s mégis az adóra mutatott jobbával” – írta például 1844 októberében az országgyűlésen tárgyalt adóügyi reformjavaslatok mellett érvelve.⁶

109

„Magyarhon őrszelleme” – a 19. századi nemzeti-romantikus Zrínyi-értelmezés

A kor történeti kutatásai által megalapozott, kiegyensúlyozott Zrínyi-kép a reformkor végére Magyarországon erős Habsburg-ellenes politikai töltést kapott. A költő-hadvezér Zrínyi az 1848–49-es forradalom előestéjén megjelent írásokban már az osztrák Habsburgokkal szembeállítva, a velük szembeni független-

6 Szalay László: *Publicistai dolgozatok Szalay László által. Második kötet. 1844–1847. Pest, 1847. 3–7. p.*

ség szimbólumaként jelent meg. Az Áfium 1705. évi és 1790-es, a nemesi-nemzeti mozgalomhoz kapcsolódó kiadására támaszkodó függetlenségi Zrínyi-hagyomány legfontosabb eleme a császári hadvezetés, jelesen Raimondo Montecuccolinak Zrínyivel szembeni rosszindulata, gáncsoskodása, amely megakadályozta Zrínyi számos tervének végrehajtását (például Kanizsa elfoglalását, illetve Zrínyi-Újvár megvédését) és Zrínyi „gyanús” halála (orgyilkos általi meggyilkoltatása a bécsi udvar megbízásából). E narratíva egyik legszuggesztívebb megfogalmazója Vasvári Pál, a márciusi ifjak egyike 1847-ben a Kisfaludy Társaság pályázati felhívására készített, *Zrínyi Miklós a költő* című életrajzában már a magyar alkotmányt megsemmisíteni szándékozó bécsi ármányt látja Montecuccoli és Zrínyi ellentétében és politikai orgyilkosságnak állítja be Zrínyi halálát, amelyet a félnék és hízelgő történetírók hiába igyekeznek palástolni. „Zrínyi Magyarhon őrszellemé volt, ki a magyar alkotmány eltörlését soha meg nem engedné. S azért vesznie kellett hamar, gyorsan, késedelem nélkül...”⁷ Aligha véletlen, hogy 1847-ben kínálták fel a Nemzeti Múzeumnak azt az – utóbb 18. századi hamisítványnak bizonyult – puskát, amely felirata szerint a végzetes vadászon állítólag végzett a bánnal („Én vagyok az a flinta, amellyel 1664. november 18-án egy vadászon Póka István fővadász keresztüllőtte ... Zrínyi Miklós grófot”⁸), és ekkor jelent meg Zrínyi munkáinak második kiadása.

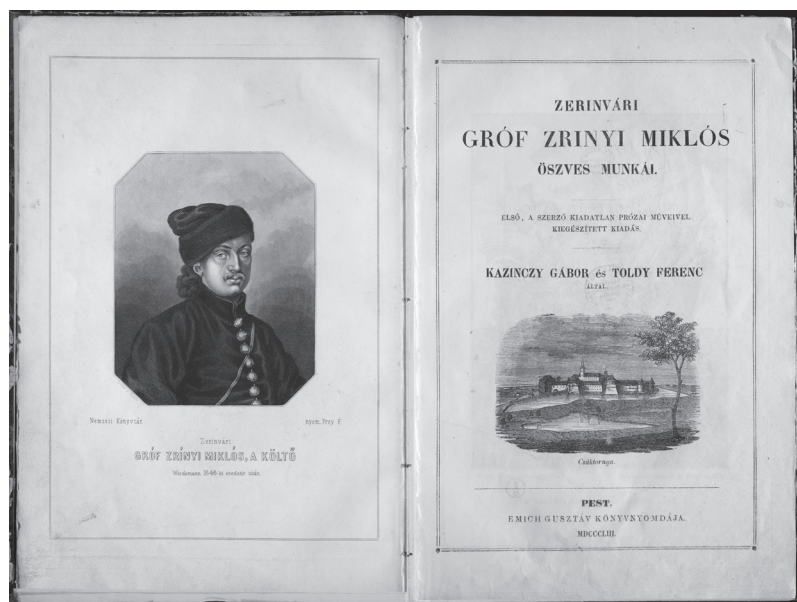
A Vasvári által fölrajzolt portré a magyar függetlenségi törekvések hőseit állította példaképül kora és nemzedéke elé. „A Zrínyi név hontörténetkönyvünk lapjain a halhatatlanság koszorújával van körüvezve. E nevezetes család azon századokban virágzott, melyekben legfőbb polgári erény volt a *vitézség*. ... Magyarhont a Zrínyiek századaiban oly hatalmas külellenségek háborgatták, hogy ezek meggátolására kellett a magyar nemzetnek minden erejét összpontosítani. Míg a haza külviharok ellen nem volt biztosítva, addig a nemzet műveltségi előrehaladásáról szó sem lehetett. A Zrínyiek századai az önfenntartásért vívott csaták súlyos korszakát képezik, s e századokban legfőbb polgári erényül kellett feltűnni a *hősiségnek*. Ki leginkább bírta védeni külvivatarok ellen az országot,

7 Vasvári Pál 1956, 58. p.

8 Kalmár János 1965, 34. p.

az tett legnagyobb szolgálatot a hazának. S a Zrínyiek e polgári erények kizárólagos birtokában látszottak lenni. Más családok igyekeztek, küzdöttek, törekvénnek s egy-kettő kivált a többi közül és halhatatlan tényeket vitt véghez, de a Zrínyiek családjának *minden* tagja hős szerepet viselt. Ahány Zrínyi, annyi hős, annyi hadi bajnok! És el ne felejtjük, hogy a Zrínyiek nem csak *hősök*, hanem *hazafiak* is valának, mert e kettő közt véghetetlen különbség van.”⁹

Ez a romantikus nemzeti függetlenségi szemlélet újabb tápot kapott a Zrínyi prózai műveinek felfedezését követő interpretációkban. A Zrínyi-próza kiadására 1853-ban (majd 1854-ben újabb editióban) a szabadságharc bukása után már eleve a nemzeti ellenállás jegyében került sor. Kazinczy Gábor a nemzeti elnyomás elleni tiltakozásnak szánta Zrínyi kiadását csakúgy, mint ekkoriban tervezett Történeti Évkönyvét is.

3. kép: A Kazinczy Gábor–Toldy Ferenc-féle Zrínyi-kiadás címlapja, 1853.

A történelmi emlékezetben így vált a 19. század közepére egy, a királyi hatalommal együttműködésre törekvő, európai látókörű magyar államférfiből a „két pogány közt” a magyar függetlenség ab-

rándjáért küzdő (ezért alapvetően sikertelen) politikus. Jól nyomon követhető az a folyamat, ahogy a magyar közgondolkodásban Zrínyi elfoglalja a helyét a függetlenségi hagyomány képviselőinek sorában Bocskai, Bethlen, I. Rákóczi György, illetve Thököly és II. Rákóczi Ferenc között, úgy erősödik fel kizárólagos magyar nemzeti hősként való értékelése, a közös múlt kisajátítása, az osztrák és horvát felfogással való éles szembehelyezkedés. „A túlbuzgó szlávok Zrínyi Miklóst azért, mert horvát bán volt, erővel tóttá akarák tenni, nem gondolván meg, hogy az időben nemcsak a horvátországi főurakat, de még a köznépet is a legtisztább magyar nemzeti szellem és érdek egyesíté” – állította már 1854-ben a Kubinyi Ferenc és Vahot Imre szerkesztette *Magyar és Erdélyország képekben* című kötet¹⁰

Mindez az osztrák és a horvát nemzettudatban ellenkező előjellel ment végbe. A német nyelvterületen változatlanul a

4. kép: **Szigetvári Zrínyi Miklós márványszobra a költő vonásaival a bécsi Hadtörténeti Múzeum Hősök csarnokában, Vay Miklós és Izsó Miklós alkotása, 1864/65.**

kereszténység és a Habsburg-ház bajnokaként tisztelték és ünnepelték a szigetvári Zrínyi személyét, viszont a dédunoka hadvezéri képességeit már csak Raimondo Montecuccoli tekintélye, a 19. századra kialakuló valószínű kultusza miatt sem illethette elismeréssel az osztrák közvélemény. Jól mutatja ezt, hogy Joseph Pargfrieder, az 1830–1840-es évek háborúiból meggazdagodott osztrák udvari hadiszállító 1849-ben wetzdorfi kastélyában létesített Walhallájában a hősök között felállíttatta szigetvári Zrínyi Miklós mellszobrát, a költőét azonban hiába keressük a Helden Alléban. A szigetvári hős helyet kapott a Bécs melletti Arzenálban kialakított új múzeum (k. k. Hofwaffenmuseums, ma: Heeresgeschichtliches Museum) hősök csarnokában is, egyebek között Raimondo Montecuccoli társaságában. Az

10 Kubinyi Ferenc – Vahot Imre 1854, III. 128. p.

1864–65-ben készült carrarai márványszobor Vay Miklós és Izsó Miklós alkotása, akik a Feldherrenhalle programjában megvalósítani kívánt osztrák birodalmi értékrendet kijátszva a hős arcképét dédunokájáról, a költő Zrínyiről mintázták, mintegy becsempészve őt is az osztrák Panteonba.

Horvátországban, ahol a 17. századi tragikus események (Zrínyi Péter és Frangepán Ferenc kivégzése) után elhalványult a Zrínyiek kultusza, s ahol a 18. században, de még a 19. század elején sem volt ildomos a Habsburgokkal szembe forduló összeesküvőket dicsőíteni, az Ante Starčević vezette Jogpárt fellépése és éles Ausztria-, illetve osztrák–magyar kiegyezés-ellenessége nyomán kezdett változni a helyzet. Az addig ünnepelt szigeti hős, horvát nevén Nicola Šubić Zrinski helyett (akiről Ivan Zajc még nemzeti operát írt 1876-ban és Zágráb egyik parkját, a Zrinjevacot is elnevezték, de oda tervezett szobrát végül megítélésének változása, a Habsburgok kiszolgálójaként interpretálása miatt soha sem állították fel) mindinkább a bécsi udvar által kivégeztetett Zrínyi Péter és Frangepán Ferenc tisztelete került előtérbe (a Zrinjevacra végül Frangepán szobra került), s megerősödött a vita a magyar állásponttal szemben a Zrínyiek nemzeti hovatartozásáról.

Nemzeti emlékezetpolitika és alternatív emlékezet a 20. században

A két Zrínyi Miklós hivatalos emlékezetét Ausztriában, Horvátországban és Magyarországon a 19. század második felében és a 20. elején is 1848–49 tapasztalata, az osztrák–magyar kiegyezés, míg emlékének helyi ápolását a Muraköz és benne Csáktornya hovatartozása határozta meg. Muraköz 1849 és 1861 között horvát közigazgatás alatt állt, majd 1861-től 1918-ig ismét Zala megye és így Magyarország része lett, ezért ebben az időszakban főként a magyar anyanyelvű lakosság és a magyar szervezetek dominálták a megemlékezéseket. Csáktornyán az 1880-as évektől rendszeresen szerveztek Zrínyi-ünnepélyeket és műsoros megemlékezéseket, ahol egyebek között Zrínyi műveiből adtak elő részleteket. A polgári iskola ifjúsága Zrínyi Önképzőkört alakított, amely tevékenyen részt vett az emlék és a kibontakozó kultusz ápolásában. A város-

ban Zrínyi Kávéház és Zrínyi Szálló is volt, de kedvenc társasági helynek számított a Zrínyi-kút is.

A csáktornyai lapokban több ízben írtak az 1880-as évek elején egy Zrínyi-emlékoszlop felállításának szükségességéről, és 1901-ben felhívást intéztek a muraköziekhez adakozás céljából. 1904-re azután közadakozásból elkészült a nyolc méter magas Zrínyi-emlékoszlop. Az Ároky Aladár építész készítette monumentumot tetején egy bronzba öntött turulmadár, lent Zrínyi Miklós domborművű mellképe díszítette (mindkettő Szász Gyula budapesti szobrász alkotása), amely alatt a „Gróf Zrínyi Miklós a költő és hadvezér” felirat, a Zrínyi-címer és bronzszalagra vésve a „Ne bánts a magyart!” mondat állt, hátoldalára egy *Szigeti veszedelem*-idézet került, ugyancsak magyarul.

Az emléket 1904. június 12-én, ünnepélyes külsőségek között avatták fel. Az eseményen megjelentek Zala megye és a Muraköz falvainak, a Magyar Tudományos Akadémia, a Kisfaludy Társaság, a Petőfi Társaság, a Történelmi Társulat képviselői. A várban tartott tábori misét követően az oszlopnál az akadémia nevében dr. Wlassics Gyula, Csáktornya országgyűlési képviselője mondott beszédet. A *Muraköz* című lapban ezt írták ebből az alkalomból: az emlékmű „hirdesse azt is, hogy itt, az imádott magyar haza kettős határán egy nép él, mely hű maradt az ő hajdani urának tradícióihoz!” Hasonlóképpen fogalmazott a Mikszáth Kálmán szerkesztette *Vasárnapi Ujság* beszámolója: „Hazánk egyik igen érdekes része a Mura- és Drávától körülfolyt Muraköz. Már csak azért is, mert bár nemzetiségi vidék, s egyházilag horvát kormányzás alatt áll, a magyar állameszmének rendíthetetlen híve... E vidék egykor a Zrínyiek székhelye volt, s a Zrínyi-szellem mintegy benne van Muraköz vérében. Ha eddig idegen nyelvet beszél is a lakosságának nagyobb része, szíve azért a magyarság felé húz: szívesen magyarosodik s minden alkalmat megragad arra, hogy magyar érzületét hangsúlyozza s a magyar állameszme hívének vallhassa magát. Ezt tette most is, mikor Csáktornya Zrínyi Miklósnak a költőnek és hadvezérnek emlékoszlopot állított... Nem hivatalosan csinált lelkesedés volt ez, hanem az őszinte hazafias felbuzdulásnak önkéntes megnyilatkozása.”¹¹

11 Országos ünnep Csáktornján. Muraköz, XXI. 1904. 25. sz. június 19., 5. p.

Az 1820-as évektől többször fölmerült az ország fővárosában, Pest-Budán létesítendő magyar hősök csarnokának terve is, az elképzelés végül a Nemzeti Múzeum felállításában és építészeti megoldásaiban öltött testet. Ennek panteon-jellegét többek között az oda készített mellszobrok is kifejezték. Magától értetődően a költő Zrínyinek az 1869-ben márványból készült, Izsó Miklós, a kor nemzeti romantikájának meghatározó művésze alkotta büsztje is odakerült, amit eredetileg Eötvös József rendelt meg a kialakítani szándékozott Nemzeti Pantheon számára.

A századforduló Magyarországnak hivatalos emlékezetét Zrínyi Miklós egészalakos, szimbolikus helyen, az Országház északi (felsőházi) szárnyának külső homlokzatán elhelyezett szobra, Kiss György historizáló stílusú

alkotása és Lotz Károly *Zrínyi Miklós és kora* című nagyméretű falképe a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében, valamint ifj. Andrássy Gyula belügyminiszter *Zrínyi Miklós a költő* címmel 1909-ben kiadott életrajza jellemzi. Andrássy a nemzet minden erejét összefogó és annak hadseregét a török ellen megszervező államférfit állítja a középpontba, és nagyon elfogulatlanul ír a dinasztia és Zrínyi, Montecuccoli és Zrínyi kapcsolatáról. Zrínyit „alattvalói hűsége sem gátolja abban, hogy a kormány eljárását ne gáncsolja”, ha a kormányzás módjával, erélytelenségével a törökkel szemben nincs megelégedve. Zrínyi-Újvár elestével kapcsolatban a bécsi udvar vagy a fővezér rosszakarata helyett a rendszer hibáját nevezi meg az események okaként, s megállapítja, hogy „Zrínyi egyenes ellentétben áll a legfelsőbb intenciókkal, holott Montecuccoli ezek szerint jár el. Ebben látom Zrínyinek és a magyar nemzetnek tragikumát. Nem Montecuccoli rosszakarata, nem

5. kép: **Zrínyi Miklós fehérmárvány mellszobra, Izsó Miklós alkotása, 1869.**

is fogyatkozásai okozták a bajt, hanem az a körülmény, hogy az uralkodó nem tudott magyar király lenni és nem érezte azt, amit a magyar nemzet érzett.” Nem bírta a magyar haderőt az idegen haderővel összeolvasztani, nem tudta elérni, hogy a jogara alatt álló nemzetek egymáshoz közeledjenek. „A dinasztia – írja Andrassy – a mai napig sem bírta teljesen legyőzni ezeket a nehézségeket... A mai napig sem sikerült neki a katonai erőnek azon maximumára szert tenni, amely népeiből kitellik. Ezt csak akkor fogja elérni, ha a nemzeti érzést, a nemzeti szellemet, a nemzeti jelleget a mainál nagyobb mértékben fogja a hadseregben meghonosítani... Olyan politikát kell vinni tudnia, hogy a közös uralkodóház iránti benső szeretet és ragaszkodás államainak társadalmát is áthassa, s a nemzet lelkével összhangzó ezen érzés lehessen a hadseregben az egyik összetartó erő.”¹²

A történelem másként alakult, a Monarchia 1918-ban szétesett. A Muraköz az új délszláv állam része lett, a csáktornyai Zrínyi-emlékoszlopról a magyar feliratokat gyorsan levésték, helyükre horvát nyelvű szöveg került... Az 1918-as esztendő a Zrínyi Miklóssal kapcsolatos emlékezetben mégis kivételes pillanat volt. A korszak magyar tudományosságának egy része ugyanis Zrínyi születési évének még 1618-at tartotta, s a tricentenáriumot méltóképpen megünneplendő nagy Zrínyi-kiállítást szerveztek Budapestre. Így az a különös helyzet fordult elő, hogy miközben Horvátország és Magyarország államilag éppen különvált, a horvátországi Zrínyi-emlékek jelentős része a magyar fővárosban volt kiállítva. A reprezentatív tárlaton a magyar közönség utoljára láthatta egyben például a költő akkor már Zágrábban őrzött könyvtárának számos darabját.

A két világháború között is különböző Zrínyi-képek éltek egymás mellett. A hivatalos emlékezetet a Vitézi Rend Zrínyi Csoportjai szervezték a magyar állami és katonai vezetés támogatásával. A revíziós törekvések ideológiáját megtestesítő magyar katonaeszményt – az erős, mindig tetre kész katonát – Zrínyi alakjával és a műveiből kiragadott részletekkel népszerűsítették. Egészen új, csak erre a korszakra jellemző elem a Zrínyi-Újvárat saját munkájával építő, „talicskázó Zrínyi”, Zrínyi, a munkás képé-

12 Andrassy Gyula 1909, 52–53.

nek megfogalmazása: „Zrínyiben csak két személyt láttunk eddig: Zrínyit a hadvezért és Zrínyit a költőt. Ma, a munka századában, egy új felfogás úgy követeli, hogy megjelenjen előttünk az eddig homályban állt harmadik személye is... Zrínyi a munkás!” – írta a *Magyar Katonaújság* 1942. karácsonyi számának cikkírója.¹³

3. kép: **A talicskázó Zrínyi (bal oldalon) Haranghy Jenő fametszetén, 1942.**

A Zrínyi Csoportok központi vezetősége az 1930–40-es években a Zrínyi születésnapjához és halálához kapcsolódó ünnepségeken „Zrínyi-jutalmakat” osztott ki a Zrínyi-kultusz ápolásában tevékenyen résztvevő alkotóművészek (költők, írók, képzőművészek) és társadalmi szereplők számára. A Muraköz magyar katonai megszállását (1941. április) követően 1942 októberében ők vették át a Csáktornya melletti Szentilonán egykor állt Zrínyi-sírhely ápolását, pontosabban a „Zrínyi-hamvak pontos helyének megállapítását”, vállalva a sírhely rendbehozatalát, emlékmű állítását. Ebből az alkalomból a kor nagy tekintélyű írója, Herczeg Ferenc közölt tárcát a Zrínyi családról a *Magyar Katonaújság*ban, nemzetnevelési szempontból is kívánatosnak tartva a fővárosban is egy monumentális, reprezentatív helyen felállítandó Zrínyi-emlékmű emelését: „a Zrínyi-emléknek föltétlen nagyszabásúnak kell lennie, mert nemcsak ennek a világhírű nemzetségnek dicsőségét, hanem a magyar katonai áldozatkész-

13 Dobai Béla 1942, 12.

ség és a szent-istváni gondolat diadalát is hirdetni kell. Emlékeztetni kell továbbá a magyar–horvát szövetségre, amely nyolcszáz esztendeig tartott...”¹⁴

7. kép: Horvai János Zrínyi-szobra a Hadtörténeti Múzeum udvarán, 1942.

Ezt az ideológiát fogalmazta meg a képzőművészet eszközeivel a kor ünnepelt művésze, Horvai János a visszafoglalt Csáktornyára készített álló és a Halász-bástya elé tervezett ülő, egyik kezében kardot, a másikban könyvet, illetve írótollat tartó Zrínyi-szobrában. (Mire azonban a két mű elkészült, a megváltozott katonai helyzet nem tette lehetővé felállításukat. Mindkettő csak jóval utóbb, hosszas hányódást követően került mai helyére, az álló alak 1966-ban Szigetvárra, a zsöllyeszékben ülő a közelmúltban a Hadtörténeti Múzeum udvarára.)

Az alternatív, a hivatalossal ellentétes emlékezetet ebben a korszakban egyebek között Bajcsy-Zsilinszky Endre, a Szellemi Honvédelem mozgalom és a népi írók prominensei szólaltatták meg. A dunai népek összefogását és a németek visszaszorítását, az ellenük való ellenállást hirdető Bajcsy-Zsilinszky Zrínyire mint a függetlenség, a németellenesség példájára hivatkozott. Egyetlen történelmi ihletettségű könyve Mátyás királyról 1939-ben például Zrínyi *Mátyás elmékedéseinek* műfaji mintáját követve kereste az önálló magyar politika útját, kiutat kívánván mutatni az akkori Magyarországnak. A Szabó Zoltán által 1939-ben a nemzetiszocialista és nyilas befolyás ellen meghirdetett Szellemi Honvédelem mozgalom írói (Babits Mihály, Keresztury Dezső, Márai Sándor stb.) szintén példaként tekintettek Zrínyire, nemkülönben a népi írók köréhez tartozó Veres Péter, aki az 1940-ben megjelent *Mit ér az ember, ha magyar. Levelek egy parasztfúhoz* című könyvében a magyarságnak önbizalmat adó nagy alakjai (Kölcsy, Berzsenyi, Petőfi és Ady) között említi.

14 Herczeg Ferenc 1942, 2.

A függetlenségi retorika és a nemzeti hagyomány 1945 után is folytatódott. A Rákosi-kurzus a nemzeti hagyomány folytonosságának egyáltalán nem megszakítására, hanem sokkal inkább az újraértelmezésére törekedett. Ennek az újraértelmezett történelmi tudatnak központi elemévé – álságos módon – a nemzeti, illetve az állami függetlenség vált, Bocskai, Zrínyi, Rákóczi és Kossuth, azaz a független kisállamiság került piedesztálra. Az 1950-es évek Zrínyije a demokrácia legázolására törő nyugati imperializmus képét magára öltő Habsburgok és a belső reakciónak megfelelő hazaáruló urak és főpapok ellen is küzd.

Ennek az időszaknak a hivatalostól eltérő Zrínyi-értelmezései közül Kodály Zoltánét említhetjük, aki 1954-ben az Áfium alapján komponálta *Zrínyi szózata* című kórusművét, a zeneirodalom leg-hosszabb a capella (hangszerkíséret nélküli többszólamú) kórusát, a keresztény ember hitvallását nemzeti sorskérdésekről és erkölcsi kérdésekről, amelyet első bemutatója után évtizedekre elhallgattak és betiltottak, s Révai József híres kommunista kultúrpolitikus egyenesen „az ellenforradalom szellemi előkészítése fejezetéhez” sorolt.¹⁵

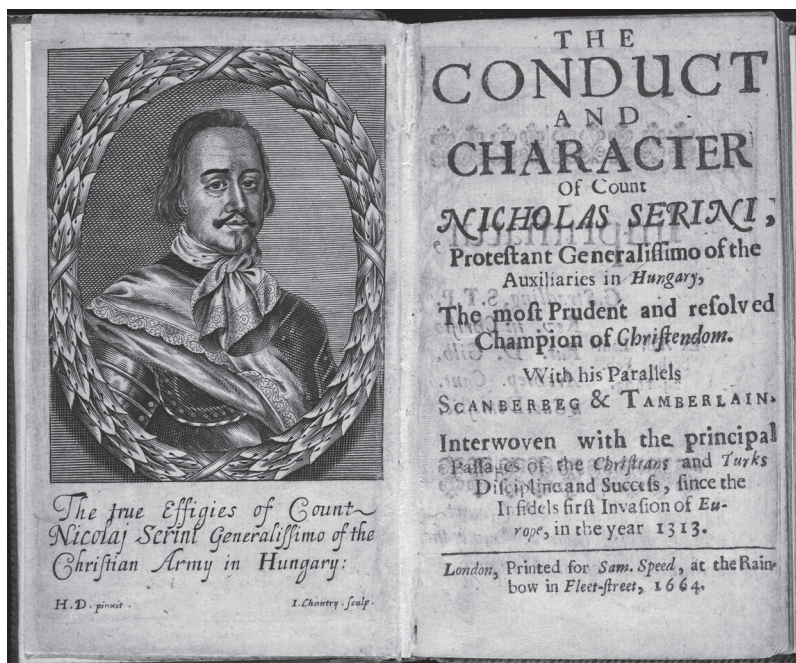
119

Változó Zrínyi-kép az új kutatások tükrében

Zrínyi európai jelenléte és jelentősége a 19. század közepére fokozatosan feledésbe merült. Ebben nagy felelőssége volt az akkor kialakult, romantikus magyar történelemszemléletnek, amely a 17. század közepének magyar politikai és katonai törekvéseit kuruc-labanc, Habsburg-párti versus ellenzéki ellentétre egyszerűsítette, kiszakítva eredeti összefüggéseiből, nemzetközi beágyazottságából.

A Zrínyiről kialakult kép az utóbbi évtizedekben több vonatkozásban a változás jeleit mutatja. Politikai, katonai, írói munkásságát a kutatások új nézőpontokból világították meg és új összefüggésekbe helyezték. A forrásokból kibontakozott Zrínyi egyetemes híre, európai jelentősége, amit jelzett, hogy 1664 tavaszán (még életében) angol nyelvű életrajz jelent meg róla Londonban, amelynek bevezetője szerint egyenesen „Zrínyi az, akire a Gondviselés Európa sorsát bízta”, az ő „sikerén vagy kudarcán áll

vagy bukik a nyugati világ”¹⁶ Újonnan felfedezett és már korábban is ismert, de csak napjainkban kontextusba helyezett dokumentumok sokasága tanúsítja, hogy az 1660-as évek nagy török háborújában Zrínyi tetteire (a téli hadjáratra, Kanizsa ostromára, Zrínyi-Újvár felépítésére és védelmére) figyelt a keresztény világ.

8. kép: Az angol Zrínyi-életrajz címlapja Zrínyi fiktív képmásával, London, 1664.

A korábbi nemzeti-romantikus Zrínyi-kép Klaniczay Tibor Zrínyi-monográfiájának, valamint Perjés Géza *Zrínyi Miklós és kora* című könyvének megjelenésével kezdett módosulni.¹⁷ Klaniczay monográfiájában és a Zrínyi prózai műveinek forrásairól és a francia abszolutizmus és államrezon irodalom felé való eszmei tájékozódásáról írott nagyszabású tanulmányában (*Zrínyi helye a XVII. század politikai eszméinek világában*, 1979) már olyan új kérdéseket vetett fel, amelyek mai napig inspirálóan hatnak a kutatásokra, Perjés Géza pedig a Napóleon utáni idők legjelentősebb katonai

¹⁶ Angol életrajz 1987, 70.

¹⁷ Klaniczay Tibor 1964 és Perjés Géza 1965.

elméletírójának, Karl von Clausewitznek a felfogására támaszkodó katonai-szakmai interpretációt állította a nemzeti-romantikus paradigma helyébe. Emellett Klaniczay Tibor szervezésével és vezetésével valósult meg Zrínyi Zágrábban őrzött könyvtárának monografikus feldolgozása is, amely az egykori könyvtár meglévő és elveszett köteteit beillesztette a Zrínyi-életmű kontextusába.¹⁸

A magyar történettudományban a két pogány közt egy hazában magányosan őrlődő, tragikus sorsú hérosz helyett a nyolcvanas évektől egyre több figyelem jutott a harmincéves háborút követő európai hatalmi átrendeződésben Magyarországnak helyet kereső, a Német-római Birodalom francia orientációjú fejedelemségei irányában tájékozódó széles látókörű politikusnak, mindenekelőtt R. Várkonyi Ágnes a 70-es évek második felében főként a Rajnai Szövetség irataiban végzett úttörő kutatásainak köszönhetően.¹⁹ A legutóbbi évek eredménye a Zrínyiek nemzeti határokon átnyúló családi kapcsolatainak, a Habsburg birodalmi arisztokráciába integrálódásuknak és többféle identitásának hangsúlyozása,²⁰ valamint a genealógia, a tudatosan formált családtörténet és családi reprezentáció dokumentumainak mint a közvélemény befolyásolása hatásos eszközeinek értelmezése.²¹

Művelődéstörténeti szempontból minél szélesebb könyv-, könyvtár- és olvasmánytörténeti összehasonlításban vizsgáljuk, annál egyedibbnek és eredetibbnek tűnik a Zrínyiek (s főként Miklós) könyvműveltsége, politikai, poétikai és morálfilozófiai tájékozódása.²² Az esztétörténeti kutatások pedig arra hívják fel a figyelmet, hogy végképp idejét múlta nemcsak a „katolikus Zrínyi” sok tankönyv által hangsúlyozott mítosza (Pázmány Péterrel mint „nevelővel” a háttérben), hanem ennek naiv opponálása is a „protestánsokkal barátkozó” Zrínyi ellenmítoszával.²³ A mainzi politikával való kapcsolatfelvétel szélesebb kultúrtörténeti kontextusát

18 *Bibliotheca Zriniana* 1991.

19 R. Várkonyi Ágnes 1975, R. Várkonyi Ágnes 2010.

20 Pálffy Géza 2007 és Pálffy Géza 2009, Pálffy Géza 2012, Bitskey István 2007, Bitskey István 2012, Berend Nóra 2013, Pálffy Géza 2014.

21 Bene Sándor 1996, Buzási Enikő 2000, Bene Sándor 2003, Bene Sándor 2007, Bene Sándor 2012.

22 *Bibliotheca Zriniana* 1991, Monok István 2012.

23 Bitskey István 1998.

a mainzi irénikummal, a protestáns és katolikus teológiai szintéziskísérletekkel való megismerkedés jelenti: a Rajnai Liga szellemi központjában az új német állam jogi, valláspolitikai és politikai filozófiai megalapozása zajlott ekkor, a politikai vezetők szakértői stábjában már ott tevékenykedett Puffendorf és a fiatal Leibniz is. Ennek fényében a Zrínyiek politikai és diplomáciai akciói annál is jelentősebbnek bizonyulnak, mint azt eddig gondoltuk volna.

A közelmúlt hadtörténeti kutatásai szintén látványos újdonságokat hoztak: részint a török hódoltság határán épült, sok polémia

9. kép: Zrínyi-Újvár cölöpsáncának maradványai az ásatásokról, 2014.

tárgyát képező Zrínyi-Újvárra vonatkozó írott és képi források összegyűjtésével és a helyszíni feltáró munkálatok megindulásával,²⁴ részint pedig Zrínyi és a bécsi központi katonai vezetés és vezetők, Zrínyi és Montecucoli kapcsolatának árnyaltabb bemutatásával.²⁵ Ugyancsak új horizont nyílt Zrínyi hadtudományi művei értelmezésében,²⁶ és fontos megállapítások születtek Zrínyi 1663–64. évi katonai működése, hadvezéri szerepe kérdésében.²⁷ Pálffy Géza remekbe szabott kismonográfiában tisztázta az 1663. évi nemesi

felkelés hadimustrájának időpontját, helyszínét és Zrínyi tényleges megbízatását,²⁸ Czigány István pedig e nemesi felkelés kudarcát.²⁹

Tudományos paradigmaváltás zajlik Zrínyi költészetének megítélésében is. Ennek úttörője Kovács Sándor Iván volt, aki az eposz mellett elsőként szentelt kiemelt figyelmet az *Adria tenger-*

24 G. Etényi Nóra 2003, Hausner Gábor – Padányi József 2012.

25 Pálffy Géza 2007, Nagy Levente 2003, Nagy Levente – Hausner Gábor 2011.

26 Hausner Gábor 2013.

27 Kelenik József 2012, Domokos György 2012, B. Szabó János 2014, Czigány István 2014.

28 Pálffy Géza 2013.

29 Czigány István 2004 és Czigány István 2014.

nek *Syrenaia Groff Zrini Miklós* (Bécs, 1651) című kötet lírai verseinek.³⁰ Már ő is felvetette a kötetkompozíció kérdését, ez lett az a kutatási irány, amely utóbb a legtöbb újdonságot hozta. A korábbi pozitivista, az életrajzi megfeleltetéseket erőltető megközelítések (Széchy Károly I–V. 1896–1902) helyett a *Syrena*-kötetet visszaillesztették a barokk kor szimbólumrendszerébe, egységes kompozícióként kezdték értelmezni, s több kísérlet történt a kötet allegorikus értelmezésére, mitológia- és jelképrendszerének felfejtésére.³¹

A *Szigeti veszedelemben*, illetve a *Syrena*-kötetben, valamint a prózai munkákban található önértelmezéseknek, önreflexióknak a számbavétele, az eljövendő és elhatározott életáldozat kötetszervező voltának felismerése, a mások helyett vállalt áldozat eposzi alapkoncepciójának újraelemzése új diskurzust indított el, amely Zrínyi katonai, hadtudományi elképzeléseit és 1660-as évekbeli tevékenységét a műveiből feltáruló heroikus életfelfogással, valamint a Zrínyi könyvtárában és fogalomrendszerében is felbukkanó, 17. századi libertinus szellemi áramlattal, illetve az azzal folytatott belső vívódással kapcsolta össze, beemelve egyúttal a Zrínyi elméleti képzettsége és katonai működése kérdésében csaknem három évszázada zajló nemzetközi vitában megfogalmazódott kritikai észrevételeket.³²

Az irodalomtörténeti kutatások már régen rámutattak Zrínyi Miklós költői munkásságának egyszerre archaizáló és innovatív jellegére; viszont csak most kezd kellő figyelmet kapni a Zrínyi-fivérek

10. kép: Az „Adria tengernek Syrenaia” kötet címlapja, Bécs, 1651.

30 Kovács Sándor Iván 1985, Kovács Sándor Iván 2006.

31 Borián Előd 2004, Laczházi Gyula 2009, Szörényi László 2010, Szörényi László 2012, Kiss Farkas Gábor 2012, Bene Sándor 2015, Nényei Pál 2015.

32 Bene Sándor 1996, Perjés Géza 1997, Nagy Levente 2004, Ács Pál 2008.

11. kép: Zrínyi Péter Syrena-fordítása.

európai szinten is unikumnak számító tudatos együttműködése, a horvát és a magyar, a mediterrán és a közép-európai kultúrák közötti fordítói-mediátori vállalkozásának jelentősége.³³ Zrínyi Miklós magyar Syrena-kötete és annak Zrínyi Péter-féle horvát változata (*Adrianszkoga mora Syrena Groff Zrinszki Petar*, Velence, 1660) összehangolt koncepciója világosan mutatja, hogy a Zrínyiek nem statikus nemzetkép(ek)ben gondolkodtak, hanem lojalitásaikat és identitásaikat egymáshoz képest, dinamikusan definiálták.³⁴

33 Novalić, Đuro 1967, Sója Livia 2008, Maltar, Mirta 2015.

34 Bene Sándor 2007, Szörényi László 2012.

E felismerés jegyében a Zrínyi-kutatások utolsó másfél évtizedét az interdiszciplináris megközelítés elmélyülése, a nemzetközi tájékozódás és párbeszéd erősödése jellemzi. A horvát és magyar tudományosság közötti hídverés a zágrábi Zrínyi-könyvtár, a *Bibliotheca Zriniana* feldolgozásával vette kezdetét. A horvát Zrínyi-kutatás eredményeiről Magyarországon Lőkös István monográfiája,³⁵ majd *A Zrínyiek a magyar és a horvát törtételemben* című tanulmánykötet (2007) horvát közreműködői adtak áttekintést. A megindult eszmecsere közös tudományos fórumokon folytatódott, amelynek anyagát Zágrábban, a Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság, valamint a Matica Hrvatska kiadásában megjelent horvát nyelvű kötetek tették közzé.³⁶ A német nyelvű tudományosság érdeklődését jelzi és tájékoztatását tűzte ki célul az a Tübingenben napvilágot látott kötet is, amelynek magyar, horvát és német szerzői a két Zrínyi Miklós: a szigetvári hős és a költő dédunoka alakját helyezték európai kontextusba.³⁷

Egyre világosabban látjuk a következő évek feladatait is: a hadtörténeti és régészeti munka regionális (horvát–magyar–osztrák) keretekben történő folytatását; a további történeti és esztétikátörténeti vizsgálódás alapját képező iratkiadás szervezésének szükségességét (Zrínyi Miklós báni tevékenységének dokumentumai és diplomáciai levelezése még jelentős részben feltárára várnak), valamint a magyar–horvát együttműködésben készülő új komparatív (Zrínyi Miklós és Péter költői munkáit egyaránt közlő) kritikai kiadás halaszthatatlanságát. Szükségesnek látszik a Krnarutic-eposz vagy Paulus Ritter szigetvári eposzának, valamint Gundulić nagy terjedelmű, de nélkülözhetetlen *Osman* című eposzának lefordítása. A fő cél természetesen az, hogy Zrínyi Miklós műve végre bekerüljön a nemzetközi kézikönyvekbe, ahol öccsének fordítása már régóta szerepel. Az első lépések ez irányba már megtörténtek: Amerikában megjelent a *Szigeti veszedelem* angol fordítása³⁸ és legújabban már francia nyelvű átültetése is hozzáférhető.³⁹

35 Lőkös István 1997.

36 *Zrinski i Europa* 2000, *Susreti dviju kultura Obitelji Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti* 2012.

37 *Militia et Litterae: Die beiden Nikolaus Zrínyi und Europa* 2009.

38 Kőrössi László 2011.

39 Vallin, Jean-Louis 2015.

Mindezen tudományos eredmények mellett a közösen megrendezett regionális megemlékezések, kulturális bemutatók és országos tudományos tanácskozások (például a Muraköz és a Muramente magyar és horvát településeinek Zrínyi-hagyományápolását összefogó, intézményesítő Zrínyi Kulturális Találkozók) azzal a kilátással biztatnak, hogy sikerül rendezni közös dolgainkat, ismét együtt ápolni a magyar és a horvát nemzet örökségét képező, évszázadokon át közös Zrínyi-tradíciót.

126

12. kép: **A magyar tudományos élet képviselői koszorúznak a kursaneci Zrínyi-emlékoszlopnál.**

Irodalom

- Ács Tibor: *Tudós és katona*. Kiss Károly élete és hadtudományi munkássága (1793–1866). Zrínyi Kiadó, Budapest, 1982.
- Andrássy Gyula: *Zrínyi Miklós a költő*. (Olcsó Könyvtár) Franklin, Budapest, 1909.
- A *Bibliotheca Zriniana története és állománya*. *History and Stock of the Bibliotheca Zriniana*. Szerk. Klaniczay Tibor. Írta és összeáll. Hausner Gábor, Klaniczay Tibor, Kovács Sándor Iván, Monok István, Orlovsky Géza. (Zrínyi-könyvtár IV.) Argumentum Kiadó – Zrínyi Kiadó, Budapest, 1991.
- Bene Sándor: *A hír és a közvélemény koncepciójának formálódása Zrínyi Miklós műveiben*. Irodalomtörténeti Közlemények, 100. (1996) 369–394. p.
- Bene Sándor: *Őskeresők*. (A Zrínyi-családtörténet és műfaji háttere.) Irodalomtörténeti Közlemények, 107. (2003) 3–42. p.
- Bene Sándor: *A Zrínyiek: egy családtörténet története*. In: Bene–Hausner: i. m. 271–320. p.
- Bene Sándor: *Povijest jedne obiteljske povijesti. (Rađanje i žanrovska pozadina genealogije Zrinskih)*. In: Susreti dviju kultura Obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti. Ur. Sándor Bene, Zoran Ladić, Gábor Hausner. Matica Hrvatska, Zagreb, 2012. 251–301. p.
- Bene Sándor: *Orfeji na Jadranu: O pjesništvu Nikole i Petra Zrinskog*. Književna Smotra, 47. (2015/3) 31–44. p.
- Bene Sándor – Hausner Gábor (szerk.): *A Zrínyiek a magyar és a horvát históriában*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2007.
- Berend Nóra: *Violence as Identity: Christians and Muslims in Hungary in the Medieval and Early Modern Period*. Austrian History Yearbook, XLIV. (2013) 116.
- Bitskey István: *Pázmány és Zrínyi*. In: Tusor Péter, Rihmer Zoltán, Thoroczkay Gábor (szerk.): R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv: születésének 70. évfordulója ünnepére. ELTE Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 1998. 320–332. p.
- Bitskey István: *Virtus és poézis. Önszemlélet és nemzettudat Zrínyi Miklós műveiben*. In: Bene – Hausner: Zrínyi-Újvár emlékezete. i. m. 113–136. p.
- Bitskey István: *Religio, studium, literatura. (Tanulmányok a régi magyarországi irodalmi műveltségről)*. Universitas, Budapest, 2013.
- Borián Előd: *Zrínyi Miklós „Syrena”-kötete és az „Ariánna sírása” allegorikus értelmezése*. In: L. Simon László – Thimár Attila (szerk.): Az olvasó – az olvasás. Irodalmi tanulmányok. Fiatal Írók szövetsége, Budapest, 1999. 101–122. p.
- Borián Előd: *Zrínyi Miklós a pálos és a jezsuita történetírás tükrében*. Pannonhalma, 2004.
- Bajcsy-Zsilinszky Endre: *Mátyás király*. Athenaeum, Budapest, 1939.
- Cennerné Wilhelm Gizella: *A Zrínyi család ikonográfiája*. Balassi Kiadó, Budapest, 1997.
- Czigány István: *Reform vagy kudarc? Kísérletek a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg Birodalom haderejébe, 1600–1700*. Balassi Kiadó, Budapest, 2004.
- Czigány István: *A furcsa háborútól a nagy háborúig 1661–1664. A furcsa háború 1661*. Hadtörténelmi Közlemények, 127. (2014) 892–908. p.

- Dobai Béla: *Zrínyi, a munkás*. Magyar Katonaújság, V. (1942) december 23. 12.
- Domokos György: *Zrínyi-Újvár építése és pusztulása*. In: Hausner – Padányi: i. m. 34–65. p.
- T. Erdélyi Ilona: *Politikai restauráció és irodalmi újjászületés. Értékek és eszmények a reformkor hajnalán*. Balassi Kiadó, Budapest, 1998.
- G. Etényi Nóra: *Hadszíntér és nyilvánosság. A magyarországi török háború hírei 17. századi német újságokban*. Balassi Kiadó, Budapest, 2003.
- [Ferenczi Zoltán]: 1618–1918. Zrínyi-kiállítás. Gróf Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér születésének háromszázados évfordulója alkalmából rendezi a Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1919.
- Galavics Géza: *A Zrínyi kirohanása téma története (Peter Krafft képe és hatása)*. In: Művészet Magyarországon 1830–1870. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában 1981. augusztus–november. Katalógus. Szerk. Szabó Júlia, Széplaki F. György et alii. I. Budapest, 1981. 61–65. p.
- Galavics Géza: „Kössünk kardot az pogány ellen”. *Török háborúk és képzőművészet*. Képzőművészeti Kiadó, Budapest, 1986.
- Galavics Géza: *Jan Thomas, az utolsó Rubens-tanítvány és magyar mecénásai*. Művészettörténeti Értesítő, 54. (2005) 19–40.
- Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Zrínyi-Újvár emlékezete*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2012.
- Ittész Mihály: *Zrínyi szózata*. Ötven éve mutatták be Kodály Zoltán kórusművét. <http://www.forrasfolyoirat.hu/0512/ittzes.html> (A letöltés ideje: 2016. 08. 21.)
- Kalmár János: *Zrínyi fegyverek*. (A Janus Pannonius Múzeum Füzetek 7.) Pécs, 1965.
- Kazinczy Ferenc: *Zrínyi Miklós Szigetvárott*. Hebe zsebkönyv, 1825. 2–22. p.
- Kelenik József: *Az elárult erőd. Gondolatok Zrínyiről és Zrínyi-Újvár katonai szerepéről*. In: Hausner – Padányi: *Zrínyi-Újvár emlékezete*. i. m. 17–33. p.
- Kiss Farkas Gábor: *Imagináció és imitáció Zrínyi eposzában*. L'Harmattan, Budapest, 2012.
- Klaniczay Tibor: *Zrínyi Miklós*. 2., átdolgozott kiadás, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.
- Kodály Zoltán: *Zrínyi szózata*. Zeneműkiadó, Budapest, 1956.
- Kosjár Márton: *Kazinczy elfelejtett Zrínyi-értékelése*. Irodalomtörténeti Közlemények, 1959. 515–517. p.
- Kovács Sándor Iván: *A lírikus Zrínyi*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1985.
- Kovács Sándor Iván: *A „Syrena” és a szobor*. Pro Pannonia, Pécs, 1993.
- Kovács Sándor Iván: *Az író Zrínyi Miklós*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2006.
- Kubinyi Ferenc – Vahot Imre (szerk.): *Magyar és Erdélyország képekben*. I–III. Pest, 1854.
- Kunczer Gyula: *Hormayr és az egykorú magyar irodalom*. Pécs, 1929.
- Laczházi Gyula: *Hősi szenvedélyek. A heroizmus és a szenvedélyek megjelenítése a XVII. századi magyar epikus költészetben*. (Arianna Könyvek 1.) ELTE BTK Régi Magyar Irodalom Tanszék, Budapest, 2009.
- Laczházi Gyula: *Zrínyi, Dorfmeister, Krafft, Zrínyi*. Irodalomismeret, X. (1999/1–2) 228–233. p.

- Lőkös István: *Zrínyi eposzának horvát epikai előzményei*. (Csokonai Könyvtár: Bibliotheca Studiorum Litterarium 10.) Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1997.
- Maltar, Mirta: *Ikonografska i tekstualna struktura mađarske i hrvatske Syrene*. Diplomski rad, Filozofski Fakultet Sv. u. Zagreb, 2015.
- Militia et Litterae: *Die beiden Nikolaus Zrínyi und Europa*. Hrs. Wilhelm Kühlmann, Gábor Tüskés, unt. mitarb. v. Sándor Bene. (Frühe Neuzeit, 141.) Max Niemeyer, Tübingen, 2009.
- Monok István: *A művelt arisztokrata: A magyarországi főnemesség olvasmányai a XVI–XVII. században*. (Kulturális örökség) Kossuth Kiadó, Budapest, 2012.
- Nagy Levente: *Zrínyi és Erdély*. A költő Zrínyi Miklós irodalmi és politikai kapcsolatai Erdellyel. (Irodalomtörténeti Füzetek 154.) Argumentum Kiadó, Budapest, 2003.
- Nagy Levente: *Retorika és nemzeti martirológia a XVII. századi magyar eposzokban*. In: Bitskey István és Oláh Szabolcs (szerk.): *Religió, retorika, nemzettudat régi irodalmunkban*. (Csokonai Könyvtár. Bibliotheca Studiorum Litterarium 31.) Debrecen, 2004. 316–329. p.
- Nagy Levente – Hausner Gábor: *Raimondo Montecuccoli és a magyarok*. Hadtörténelmi Közlemények, 124. (2011) 679–740. p.
- Niklas Graf von Zrini. *Österreichischer Plutarch...* Wien, 7. (1807) 91–108. p.
- Németh József: *A Festetics család és a keszthelyi Zrínyi-kultusz*. Somogy, 1990/1. 89–93. p.
- Nényei Pál: *Ne bánts d Zrínyit!* (Kortárs Esszé) Kortárs Kiadó, Budapest, 2015.
- Novalić, Đuro: *Mađarska i hrvatska Zrinijada*. Filozofski Fakultet, Zagreb, 1967.
- Pálffy Géza: *Egy horvát–magyar főúri család a Habsburg Monarchia nemzetek feletti arisztokráciájában. A Zrínyiek határokon átívelő kapcsolatai*. In: Bene Sándor – Hausner Gábor (szerk.): *A Zrínyiek a magyar és a horvát historiában*. Budapest, Zrínyi, 2007. 39–66. p.
- Pálffy Géza: *Verschiedene Loyalitäten in einer Familie. Das kroatisch-ungarische Geschlecht Zrinski/Zrínyi in der „supranationalen“ Aristokratie der Habsburgermonarchie im 16. und 17. Jahrhundert*. In: Wilhelm Kühlmann, Tüskés Gábor (Hrs.): *Militia et Litterae: Die beiden Nikolaus Zrínyi und Europa*. (Frühe Neuzeit; 141.) Max Niemeyer Verlag, Tübingen: 2009. 11–32. p.
- Pálffy Géza: *Prekogranična povezanost Nikole IV. i Nikole VII. Zrinskog*. (Hrvatsko-mađarska plemićka obitelj u aristokraciji Ugarsko-hrvatskog Kraljevstva i u Habsburgskoj Monarchiji.) In: *Susreti dviju kultura ... i. m.* 117–163. p.
- Pálffy Géza: *Zrínyi Miklós nagy napja. A vati hadimustra 1663. szeptember 17-én*. Jókai Mór Városi Könyvtár, Pápa, 2013.
- Pálffy Géza: *Költő és hadvezér? A politikus, katona, költő-író Zrínyi Miklós különféle lojalitásai és identitásai*. Hadtörténelmi Közlemények, 127. (2014) 867–880. p.
- Perjés Géza: *Zrínyi Miklós és kora*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1965., 2., bőv. kiad. 2002.
- Perjés Géza: *Az interdiszciplinaritás védelmében*. Vita Bene Sándorral. Hadtörténelmi Közlemények, 110. (1997) 797–813. p.
- Šimat, Margarita: *Portreti Nikole i Petra Zrinskih*. Ikonografska emisija značaja i pretenzija. In: *Zrinski i Europa*. 59–134. p.

- Šimat Sveštarov, Margarita: *Dioskurska ikonografija braće Nikole i Petra Zrinski u 17. stoljeću*. (Zrinska concordia u metafori i alegoriji.) In: *Susreti dviju kultura...* i. m. 353–382. p.
- Sólya Livia: *Zrínyi Miklós és Zrínyi Péter a magyar és a horvát irodalomban*. (A magyar és a horvát Syrena-kódex összehasonlító vizsgálata.) *Zempléni Múza*, 8. (2008/4) 5–12. p.
- Sokcsevics Dénes: „Ez én vitéz öcsém...” *Zrínyi Péter újkori kultusza a horvátoknál*. In: *Hír a dicső tettek ragyogása*. Tanulmányok a Zrínyi család és Szigetvár kora újkori történelméből. Szerk. Varga Szabolcs. Szigetvár, 2012. 73–83. p.
- Susreti dviju kultura Obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti*. Ur. Sándor Bene, Zoran Ladić, Gábor Hausner. Matica Hrvatska, Zagreb, 2012.
- B. Szabó János: *Miről is mesél Zrínyi Miklós képmása? Az európai lovasság elfeledett reneszánsza (1630–1670)*. *Hadtörténelmi Közlemények*, 127. (2014) 881–891. p.
- Széchy Károly: *Gróf Zrínyi Miklós 1620–1664*. I–V. kötet, (Magyar Történeti Életrajzok) Franklin, Budapest, 1896–1902.
- Szörényi László: *A Szigeti veszedelem az európai hősköltemény történeti szövegösszefüggésében*. In: Csörsz Rumen István (szerk.): *Ghesaurus: Tanulmányok Szentmártoni Szabó Géza hatvanadik születésnapjára*. Budapest, Balassi, 2010. 373–380. p.
- Szörényi László: „... i mađar i hrvat” (*Pojam domovine kod Nikole Zrinskog*) In: *Susreti dviju kultura ...* i. m. 303–316. p.
- Tátrai Júlia: *A Zrínyi család portréi a Lobkowitz-gyűjteményben*. In: *Költő, hadvezér, államférfi. Zrínyi Miklós 1620–1664*. (Katalógus. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában, 2014. november 14. – 2015. február 8.) Szerk. Rostás Tibor. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2014/7.) MNG, Budapest, 2014. 114–133. p.
- [Teleki Ferenc]: *Graf Niklas Zrinyi, der Dichter*. In: *Taschenbuch für die vaterländische Geschichte*. Wien, 1821. 360–400. p.
- Toldy Ferenc: *Irodalmi arcképek*. Vál., a szöveget gondozta, bev. és jegyz. Lőkös István. (Magyar Ritkaságok) Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1985. 27–39. p.
- Trattner Károly: *Észrevételek azon közmondásra sub rosa (rózsa alatt)*. Tudományos Gyűjtemény, 1820/I. 123–125. p.
- Tüskés Gábor: *A szigetvári és a költő Zrínyi Miklós képi ábrázolásai*. In: Bene – Hausner: i. m. 219–268. p.
- Gábor Tüskés: *Zur Ikonographie der beiden Nikolaus Zrínyi*. In: *Militia et Litterae...* i. m. 319–387. p.
- Tüskés Anna: *Festői felfedezés. Zrínyi Miklós a 20. századi festészetben*. Irodalmi Magazin, 2. (2014/4) 104–106. p.
- S. Varga Pál: *A nemzeti költészet csarnokai. A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a 19. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban*. Balassi Kiadó, Budapest, 2005. 159–274. p.
- R. Várkonyi Ágnes: *Török világ és magyar külpolitika*. Magvető Kiadó, Budapest, 1975.
- R. Várkonyi Ágnes: *Európa Zrínyije*. Válogatott tanulmányok. Argumentum Kiadó, Budapest, 2010.

Zágorec-Csuka Judit: *A Zrínyiek nyomában*. Tanulmánykötet. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, Pilisvörösvár, 2003.

Zágorec-Csuka Judit: *Tragom Zrinskih*. Zbirka studija. Društvo mađarskih i umjetnika u Hrvatskoj, Zagreb, i Kulturno društvo „Prijateljski krug”, Pomurja, Zagreb, 2009.

Zrínyi Károly: *Csáktornya monográfiája*. Csáktornya, 1905.

Zrínyinek Minden Munkái. Kiad. Kazinczy Ferenc. I–II. Pest, 1817.

Zrinski i Europa. Ured. Jadranka Damjanov. Društvo mađarskih znanstvenika umjetnika u Hrvatskoj, Zagreb, 2000.

Miklós Zrínyi: *The Siege of Sziget*. Transl. by László Kőrössi, with an introduction by George Gömöri. Catholic University of America Press, Washington DC, 2011.

Miklós Zrínyi: *La Zrinyiade ou Le Péril de Sziget*. Trad. Jean-Louis Vallin. Presses Universitaires du Septentrion, Villeneuve d'Ascq, 2015.

Megy innen vonat?

Göncz László Határ-szél című könyvéről

132

Közel háromnegyed századon át nem született a Délvidéken a második világháború történetét, a magyarság szenvedéseit, pusztulását kendőzetlen őszinteséggel feldolgozó szépirodalmi alkotás, ahogyan erre gondolatgazdag tanulmányában Mák Ferenc rámutatott. Csak 1990-től oldódott a félelem szülte hallgatás, majd végre megszületett a magyar mártírok regénye is, ám nem a Bácskában, hanem a Muravidéken, amihez a szükséges két dolog itt rendelkezésre állt: a kisebbségi sorsban élő magyarság itt – úgy tűnik – mélyebben élte meg az emlékezés szabadságát, mint másutt, és történeti kutatásokat végző, mély ismeretekkel rendelkező szerző is jelen volt Göncz László személyében. Az ő népe iránti szeretete és elkötelezettsége, szülőföldjéhez való ragaszkodása és történelmi érdeklődése, az esetekkel való szolidaritása együttesen alapozta meg, tette lehetővé, hogy ne csak forráskutatásokon nyugvó, jelentős történelmi munkákban dolgozza fel népe tragédiákkal teli történetét, hanem szépirodalmi művekben, novellákban, elbeszélésekben és regényekben is (*Olvadó jégcsapok*, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2003; *Kálvária*, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2011, 2. kiadás 2014.).

Regényeiben a muravidéki magyarság múlt századi történelmi hányattatásai hű krónikásának, szenvedései és küzdelmei, a történelmi sorsfordulók (az első és a második világháború, de mindenekelelt az első világháborút lezáró Trianon traumája) magyarságot sújtó következményei meggyőző erejű ábrázolójának bizonyult. Egy kis népcsoport, Alsólendva vidéke, a Hetés elszakított része, Dobronak, Zsitkóc, Bödeháza, Gáborjánháza és más települések egykor volt mintegy félszázezer magyarjának tragédiája sűrűsödik össze cselekményes, sodró erejű, a magyar prózairodalom realista hagyományait követő, nagy figyelemben és kedvező fogadtatásban részesült regényeiben.

A felületes szemlélő azt gondolhatná, hogy a szlovéniai magyarság történelme nem hasonlítható más országok magyar kisebbségének történetéhez és jelenéhez, nem csak más, hanem jobb, problémamentesebb is azokénál, egyáltalán nincsenek bennük közös vonások. Pedig ez nem így van. A szlovéniai magyarságot is – a trianoni határokon túlra kerülő más közösségekhez hasonlóan – történelme során alig feldolgozható sérelmek érték, a trianoni trauma – az idő múlásával ugyan egyre gyengülő mértékben, de – itt is megérintett minden nemzedéket, hol kisebb, hol nagyobb sebeket ejtve. Itt is jelentkezett az asszimilálódás folyamata, tapasztalható a nemzettudat, a nemzeti identitás gyengülése, a hosszú ideig kimondhatatlan sérelmek gyötrő, emésztő, mardosó hatása, a szociális problémák megjelenése és elmélyülése – ahogyan a könyv írásaiban ezek mind felbukkannak.

„Éppen most nem megy innen vonat?” – teszi fel méltatlankodva és korántsem véletlenül az akár szimbolikusan is tekinthető kérdést már *A csoda* első sorában a monodráma főhőse, a társadalom peremére szorult, alkoholista Erzsi. Az említett sorsproblémákat érzékeli Göncz László, ott vannak azok a Határ-szél lapjain is, amely kötet az életműben folytatás és megújulás egyszerre. A mindezekre érzékenyen reagáló Göncz László csakis így válhatott a nemzetével eggyé forrt, a kisebbségi sorskérdéseket vállaló, azokat képviselő, a közössége nevében szóló íróvá, aki azonban nem maradt meg egyszerűen küldetéses/küldetéstudatos alkotónak, csupán a kisebbségi sorsból fakadó sérelmek örökös hangoztatójának, az ezek világába bezárkózó s ezzel egyszer s mint a saját művészi lehetőségeit korlátok közé szorító írónak, hiszen az individuálist és az általános emberit, a külső és a belső történéseket, a tárgyi valóságot és a mélyebb lelki szféra folyamatait, az elődök hagyatékát és az utódok tétova lépteit egyaránt fokozatosan és egyre tudatosabban beemelte írásművészetébe, csakúgy, mint a szűkebb szülőföld, a szülőhaza szeretetét, a földrajzi szülőföld (Alsólendva, a hetési-örségi táj és települések) semmi mással nem pótolható értékeit, miközben nem tagadta meg a szellemi szülőföld, a lelki haza vonzását, a vállalt kulturális örökséget, az ősök kódolt üzeneteit, a más vidékeken megtapasztalt hazatalálás élményét sem: Kassán, Pécsen, Sepsiszentgyörgyön, bárhol, arra érdemes helyen Európában.

A *Határ-szél*ben „több-műfajos” alkotóként mutatkozik meg: novellák, az esszé műfaji határaival érintkező, azzal rokon elbeszélések, monodráma és kisregény szerzőjeként, aki mindegyik műfajban otthonosan mozog, sőt még a dráma sem idegen tőle, hiszen *Olvadó jégcsapok* című regényéből drámaváltozat is született, amelyet több alkalommal is sikerrel mutattak be Szlovéniában, és a *Határ-szél*nek is véleményünk szerint az egyik legerőteljesebb írása az esetekkel, a gazdasági és lelki nyomorba taszítottakkal foglalkozó *A csoda* című monodráma. Göncz hite szerint a műfaji gazdagságot takaró koncepció nem a véletlen műve, fontos üzenete és funkciója van, miután írásaival így sokakat/többeket megszólíthat, növelheti a különböző olvasói igények kielégítését, szélesítheti – az amúgy is olvasáshiányos időkben – az olvasói kapcsolatok körét. A változatos módon kifejezésre juttatott szándékok tartalmi vonatkozásban is szerencsésnek mondhatók, a kötet tematikailag is gazdag, sokrétű, ami által erőteljesebb hangsúlyt kapnak a könyv tartalmi súlypontjai, motívumai, mondandója, üzenete.

A könyv egyik tartalmi súlypontja a kisebbségi lét külső megélésétől elválaszthatatlanul létező bonyolult belső, lelki folyamatoknak, valamint a jelen idejű vagy múltbéli történeteknek valóságghű, érzéketlen ábrázolása, amely a szerző egyéni és családi élményein, történész-kutatói tevékenységének gazdag ismeretanyagán nyugszik. Több írás – szerencsésen – túlmutat az individuális, a személyes dimenzión, a privát szférán, bennük általános problémák irányába tájékozódik a szerző, emberi értékek és gyengeségek, erények és hibák, becstelenségek és bűnök jelentkezésének forrásvidékét kutatja, megjelenésének bonyolult társadalmi/történelmi helyzeteit, okait ábrázolja. A földrajzi behatároltság (a nyugat-pannon vagy a Mura menti térség dominanciája) is inkább látszólagos, mint valóságos, talán csupán csak kulisszának tekinthető. Az írások tényleges tartalma és kódolt üzenete a legtöbb esetben egyetemesen magyar és közép-európai jellegű. Göncznél új motívumként jelentkeznek, nagy hangsúlyt kapnak korunk sajátos szociális problémái, globalizálódott világunk egyre nagyobb dimenziókat öltő és egyre nehezebben kezelhető válságjelenségei. Az esetetek, a peremre sodródtak, a segítségre szoruló testi és lelki nyomora, a szexuális kizsákmányoltak, a prostitúcióra kényszerítettek embert alázó sorsa, életének kilátástalansága, és persze

mindannyiuk esetében az újrakezdés, a talpra állás lehetőségei is, amelyek erőteljesen foglalkoztatják a szerzőt.

Göncz László korábbi műveinek és jelen kötetének is jellemzője a fikciók mögött mindig jelen lévő valós háttér, a történelmi hitelesség. A személyes élményeket, tapasztalatokat is magukba foglaló irodalmi reflexiók nem terhelik túl az olvasót, nem zavarják esztétikai élményét, ellenkezőleg, a személyes hangú, valomásos jellegű írások erősítik a mondandó hitelét. A befogadást pedig az, hogy gördülékeny stílusban megfogalmazott, élvezhető szövegekről van szó. Érezni, hogy szerzőjük nem hagyta veszni a kollektív emlékezetet, belőle a múlt történéseit, szokásait, hagyományait, hogy megőrizte szülei, nagyszülei nemzedékének nyelvi, kulturális örökségét.

135

A kötetben szereplő művek gyakorta visszatérő eleme az első világháború után mesterségesen létrejött államhatár súlyos következményeinek, az ezáltal előidézett feszültségeknek, konfliktusoknak az ábrázolása a hazátlanság megélésének különböző megnyilvánulásaitól a fizikai mozgástér korlátozásán keresztül a lélek válságáig. És ha a földrajzi határok szét is szakították a korábban egységes nemzettestet, a lélek Magyarországa révén az egység akkor is megteremthető, fenntartható – sugárzik a kötet írásaiból. A közép-európai nemzeti-nyelvi sokszínűség pozitív értéként jelenik meg az elbeszélésekben, amit akár a szerző tudatosan vállalt értékformáló funkciójaként, észrevétlenül is tanítani akaró szerepeként is felfoghatunk.

A 21. század társadalmának, idősöknek és fiataloknak egyaránt nagy szüksége van a 19–20. század történéseinek vagy a távolabbi múltnak a hiteles megismerésére. Fontos annak felismerése és ismételt kimondása, hogy az ideológiai, politikai, nemzeti vagy más alapon elkövetett hibák, bűnök többé ne ismétlődjenek meg, amire Göncz írásai nagy erővel figyelmeztetnek. A könyv kisprózái egyidejűleg kordokumentumai nem csak a háborús időknek, hanem a szocializmus utolsó évtizedeinek és a rendszerváltás sajátos fordulatának, felemás következményeinek, a korábbi hibák és bűnök újratermelődésének is.

A könyv alapmotívumainak tekinthető „határkő”, határvonal, határszél nemcsak fizikailag is létező, többféle értelmezési lehetőséget kínáló tárgyi valóság, nem csak a szerzőben mindmáig

rögzült első határátlépést megidéző emlék, nem csak a múltat idéző intő jel, nem is csupán a történelem viharos szeleivel is dacoló magatartásra történő utalás, hanem sorsszimbólum is. Szimbóluma a huszadik században különböző módon, hatalmi arroganciával, mesterségesen és önkényesen szétszabdalt területek és népek életének és egyidejűleg a Duna menti nagyrégió különböző nyelvű lakossága évtizedek alatt már valamelyest beidegződött, ám mégiscsak felemás, természetellenes életmódjának is, amelynek abszurdítására – mind közvetett utalásokkal, mind nyílt szókimon-dással – figyelmeztet a könyv.

136

A szűkebb olvasóközönséghez szóló történeti munkákat jegyző tudós kutató mellett ebben a könyvben mindenekelőtt Göncz másik arca jelenik meg: a felnőttekhez és a fiatalokhoz szóló, a számukra is mondandóval rendelkező szépíróé, aki a muravidéki magyar epika folytatója, a népi írók, Csóri Sándor és mások örökségének, a realista magyar próza, Móricz Zsigmond és társai hagyományainak követője. A könyvben szereplő monodrámával, *A csodával* megerősítője korábban kivívott státuszának, nevezetesen, hogy az *Olvadó jégcsapok* című regénye drámai átíratával ő a dráma megteremtője a szlovéniai magyar irodalomban. Esszéisztikus, továbbgondolásra készítő novelláival és elbeszéléseivel pedig méltó társa az itt élő kiváló alkotóknak, például Bence Lajosnak és Hagymás Istvánnak. Új kötete tehát műfajilag, tematikailag, hagyománykövetése, nyelvezete, szerzőjének mély valóság- és lélekismerete, morális tartása alapján egyaránt megérdemli figyelmünket, elismerésünket.

Göncz László új könyve nem csak egyszerűen esztétikai élményt nyújtó olvasmány, nem csak *Az angyalok a mennyből jönnek* című kisregénye nőalakjának, Rozikának (a Németh László-i nőalakokra emlékeztető) plasztikus ábrázolásával mutatja az írói előrelépés lehetséges útját és irányát, hanem az irodalmi történesek mögötti ismeretek sokaságával teszi gazdagabbá olvasóját, történelmi és nemzeti önismeretre is tanít, a nemzettudat gyengülésére pedig nagy-nagy aggodalommal figyelmeztet. Göncz László már korábbi műveivel átlépett a szlovéniai magyar irodalom határmezsgyéjén, már korábban belépett a magyar irodalom határai közé. Új könyve miközben a szlovéniai magyar kisebbségért érzett felelősségtudattól, a szülőföld iránti szeretettől áthatott alkotás,

már nem csupán a nemzetiségi irodalomnak, hanem egyidejűleg az egyetemes magyar irodalomnak is része. Természetesen az a társadalmi környezet és szellemi közeg, amelynek hagyományai, tapasztalatai, élményei megszólították és írásra készítették a szerzőt, mindenképpen osztozhat az örömben: Göncz László tollából az elmúlt években újabb jelentős könyv született.

Egy Bécsben tanuló magyar diák végrendelete 1521-ből

138

Jelen írás Schrauf Károly¹ 1884-ben megjelent ismertetésének pontosítása, kiegészítése, valamint újabb adatokkal történő teljesebbé tétele.

A Bécsben tanuló diák végakarata többszörösen is kuriózum. Egyik fő érdeme, hogy nagyon korai, talán a legrégebbi ilyen műfajú írás ez a rövid, latin nyelvű test amentum, hisz még a mohácsi csatavesztés előtt keletkezett a 16. század első negyedében. A másik érdekessége, hogy többszörös másolatban maradt ránk. Már az eredetit sem ő írta, mivel annyira beteg volt, hanem valamely ferences rendi szerzetesnek mondta tollba. Olyan egyénnek, aki valószínűleg (a diákkal együtt) nem tudott kiválóan latin nyelven. Mivel ez nem Bécs városában íródott, a fiatal halála után elküldték oda, ahol az egyetem rektora azt jóváhagyta, érvényesíttette, majd lemásoltatta 1521. március 22-én egy Joannes Schnell nevű nótáriussal. Elképzelhető hogy mennyi elírással, hibával, pontatlansággal maradt az utókorra ez a többször átmásolt kis okmány, amely már eredetileg sem kiváló latinsággal került rögzítésre.

Schrauf Károly a maga idejében még nem tudta pontosítani, azonosítani a végrendelet íróját, pedig a második mondatban szerepel a diák neve: *Joannes Viganthj de Lindua* (olvasata: Lindva). Ő négy lehetséges diákot nevez meg, akik közül valamelyikük írhatta ezen végrendeletet. Közülük három származott Lendváról, a negyedik esetben (Joannes Begethei) feltételezi a családnév hibás leírását, másolását. Pedig a Begethei vezetéknevű határozottan a Vas megyei Bögöte községre utal.

Azóta 2008-ban megjelent a bécsi egyetemen tanult magyarországi diákok teljes feldolgozása és névsora, amely 1365-

1 Schrauf Károly: Egy tanuló végrendelete 1521-ből. Történelmi Tár. 1884. p. 125–30.

től 1526-ig nagyon pontos adatokkal (név, származási hely, ez utóbbinak a magyar és német neve, a beiratkozás éve, az ország mai neve stb.), így ezért utólag egyszerűbb a tanuló azonosítása.² (Csupán érdekességképp jegyzem meg, hogy Lendváról, e kicsi magyar városkából 14 diák neve olvasható a bécsi egyetem matrikulájában.) Amikor Schrauf Károly megírta ismertetését és magyarázatokkal ellátta a végrendeletet, akkor még az a tény is megzavarhatta őt, hogy az akkori Magyarországon két Lendva nevű településünk is volt, ráadásul egymástól nem is olyan nagy távolságra. Felsőlendva³ az akkori Vas vármegyében, Muraszombattól 20 kilométerre északnyugatra található (ma Szlovénia), Alsólendva⁴ város pedig valamikor Zala vármegyéhez tartozott. Ma ez is Szlovéniában található, közvetlenül a déli magyar határ mellett, az ott élő magyarság jelenlegi kulturális központja. Mai neve szlovénul Lendava, németül Limbach. Épp ez az utóbbi, a város német elnevezése ad támpontot Tüskés Anna könyve alapján, hogy a diák személyét pontosítani lehessen. A bécsi egyetem anyakönyvében (Tüskés Annánál a 6675. sorszám alatt) olvasható a neve a következő megjegyzésekkel⁵:

Johannes Andree de Lindva, dominus, nobilis sz. Lendva (55 Lendava Limbach Slo), tan. 1515. 10. 13., forrás: MUW II. 425, SKN 63.

Mit tudhatunk meg e néhány sorból, valamint a végrendeletből a diákról? Két keresztnéve is volt, bár az Andrást a végakarátában nem említi. Rendelkezett már önálló családnévvel (Viganthi), ami abban a korban a nem nemesi származásúaknál nem volt még szokás, általános jelenség. Vezetéknevét feltehetően a család eredeti származási helyéről vette, mégpedig egy Vigant nevű tele-

2 Tüskés Anna: Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1365 és 1526 között. ELTE Levéltára. Budapest. 2008. p. 319.

3 Felsőlendva korábbi szlovén neve Gornja Lendava, németül Oberlindau. Várát először 1208-ban említik, maga a település a vár körül alakult ki. Ennek 1365-ben Waraliafalu volt a neve, 1478-ban már Lyndwa néven említik. 1952-ben a nevét hivatalosan Grad alakra változtatták, hogy ezzel is megkülönböztessék a másik, hasonló nevű településtől, Alsólendvától.

4 Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára I. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1988. p. 84. Első írásos említése: 1236. 1394-ben Alsulydua alakban szerepel. Muraszombattól kelet-délkeletre található.

5 Tüskés A.: i. m. p. 319.

pülésről.⁶ Nobilis, azaz nemesi származású volt (feltehetően csak kisnemes), erre utal néhány adata is a végrendeletében, amelyre a későbbiekben még utalni fogok. A születési helye (Alsó)Lendva, amely ma Szlovéniához tartozik. Tehát a *de* prepozícióval ellátott település nem a családnevére, hanem a lakhelyére vonatkozott. Esetleg felfoghatjuk ma ezt nemesi előnévként is, ebben az esetben lendvai Viganthi János formában fordítanánk le azt. 1515. október 13-án iratkozott be a bécsi egyetemre, vélhetően nagyon fiatalon. Nem kell csodálkoznunk, hogy a végrendeletét csak 1521. augusztus 18-án diktálta tollba. Szokás volt ugyanis, hogy a diákok a tanulmányaikat több ízben megszakították, amelynek több oka is lehetett az anyagiakon kívül. Tandíjuk megszerzéséért munkát vállaltak, esetleg családi okok miatt hosszabb időre hazautaztak, vagy elmentek más egyetemekre előadásokat hallgatni. Tudniillik abban a korban jellemző volt a peregrináció, azaz az egyes egyetemek közti vándorlás is.

Tüskés Anna gyűjteményében az Andree (André) nevet családnévnek sorolja be, s a vezetéknévnek tárában összesen 23 esetben fordul elő diákoknál ez a név. Több szempontból is problémás ez a megállapítása. A magyar névtani irodalom nem ismer André családnévet, egyetlen gyűjteményben sem olvasható ez a névalak, még Kázmér Miklós terjedelmes művében sem.⁷ Másrészt az első ilyen adatát 1388-ban rögzíti, amely szintén nem felelhet meg a névtudományi ismereteinknek, mivel hazánkban ekkor még nem alakultak ki a családnévnek, mindenkinek csupán egyetlen neve volt. Legfőljebb a legősibb nemesi családoknál olvashatunk a keresztnév (utónév) után értelmező megjegyzést, amely vagy a származási nemre/nemzetségre (*de genere*) vagy a birtok-, lakóhelyre vonatkozik *de* prepozícióval. A leírtak alapján tehát ezt a megállapítását nem fogadhatjuk el, s az André nevet nem tudjuk családnévként kezelni.

6 Kiss L. II. i. m. p. 763. A falu ma Veszprém megyében Tapolcától északkeletre található. Mai elnevezése Vigántpetend, amely 1938-ban a két falu egyesítésekor keletkezett. A település első említése 1238-ban Wygant, amely a német Wigand személynévből eredeztethető. Kázmér Miklós: Régi magyar családnév szótára. Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest. 1993. p. 1144. A kötetben az első adat a fent említett családnévre: 1503 Blasius Wygantj.

7 Van viszont az András keresztnévnek sok becézett alakja, amely apanévként öröklődött. Ilyenek például: Anda, Andi, Andó, Andók, Andrus, Andró stb. családnévünk. Kázmér M.: i. m. p. 38–39.

Mint fentebb említettük, a diák nemesi származású volt. Magával a Viganthi családnévvel azonban sem Nagy Iván, sem Kempelen Béla kötetében nem találkozunk a nemesi családok ismertetésénél. Elképzelhető, hogy a köznemesi família női ágon kihalt, vagy ahogy ők írják, „magvaszakadt lett”.

(Érdemes megjegyezni, hogy ebben az időben egy másik, Lendváról származó diák is járt a bécsi egyetemre. Ő 1513-ban iratkozott be, szerencsére neki a családnévét is följegyezték: Joannes Paham de Limbach. Ezért a kettejük összetévesztése nem kerülhet szóba.)

Mielőtt a végrendelet legérdekesebb részeit ismertetnénk, szólnunk kell Viganthi János elhalálkozásának a feltételezett helyéről és okáról is. Ugyanis a nevezett diák nem Bécsben hunyt el. A rövid végrendeletben háromszor is szerepel a településnek a neve, kétszer Belss, egyszer pedig Beels alakban. A továbbiakhoz egyiket idézem a latin szövegből „...jn ciuitate Belss...”⁸, azaz Belss nevű városban (településen). Maga Schraf Károly se tudta akkor a település nevét pontosan meghatározni és lokalizálni. Az biztos, hogy e helyen kellett lennie egy ferences kolostornak, még ha bármilyen kicsike és jelentéktelen volt is. Ugyanis itt ápolták a beteg diákot, mindezt, illetve a temetésére hálából élőszóban és írásban is ráhagyott a rendfőnökre (gvárdián), pontosabban magára a Szent Ferenc rendre pénzt és könyveket. Magában a kolostorban több szerzetes élhetett, ha külön rendfőnökük volt, akit általában három évre választottak. Az ő kötelessége volt a rendszabályokat ellenőrizni és azok áthágásait megbüntetni. Az előbb leírt település nevéhez csupán egyetlen hasonlót találunk az akkori Magyarország területén, ez pedig Belesz.⁹ Arról azonban sehol sem olvashatunk, nem maradt írásbeli nyoma, hogy a faluban működött-e a 16. század elején ferences kolostor. Tehát elhalálkozásának a helyét másutt kell keresnünk – még ha messze is van az Bécstől –, de olyan helyen, amelynek neve valamiképp hasonló az akkor leírt névalakhoz és a faluban volt a ferenceseknek kolostora. Schrauf két lehetőséget is

8 A szerző megjegyzése: e három szavas latin idézet is bizonyítja a cikkben leírt latin pontatlanságokat és helyesírást.

9 Belesz (Beless) ma Szlovákia területén található, szlovák neve: Blesovce. Nagytapolcsánytól nyugat-délnyugatra található. Első említése 1262-ben Belez. Kiss L. I. i. m. p. 189. és Lelkes György Magyar helységnév-azonosító szótár. Argumentum. Budapest. 2011. p. 75.

felemlít, az egyik Somogy megye, a másik pedig a távoli Szerém-ség. Vizsgáljuk meg ebből a szempontból először Somogy megyét, amely viszonylag közelebb van a diák szülőhelyéhez. A valamikori Somogy vármegye területén a ferenceseknek három központja volt: Andocson csak 1725-ben épült meg a kolostoruk, Segesden pedig az első adatunk 1524-ből való – ez a konvent 1566-ban már el is pusztult. Az évszámok alapján csupán Hedrehely jöhetne szóba, ahol már 1504-ben létezett kolostor, azonban a két helység neve egyáltalán nem hasonlít egymásra.¹⁰ Hasonló hangzású települést a mai Bosznia–Hercegovinában, Szarajevótól északra, mintegy 50 kilométerre találunk. A kisváros ma Olovo. régi neve pedig Blaes volt. (A rómaiak idejében az ólombányájáról kapta a Plumbum elnevezést.)¹¹ Az egyezések alapján csakis ez a település jöhet számításba jelen esetben. Hogy hogyan kerülhetett a Bécsben tanuló magyar diák ilyen távoli kolostorba, arra utalást nem találunk, s az ott-tartózkodásának okát megfejtetni sem tudjuk.

Schrauf szerint a lendvai tanuló valamilyen járványban (epidemia) szenvedett, s már betegen érkezett e helyre. Állítását sem igazolni, sem cáfolni nem tudjuk, mivel a végrendeletben konkrétan nincs említés semmilyen járványról. Arról azonban igen, hogy a Bécsben maradt szolgálja is beteg volt. Őrá hagyott valamennyit a ruháiból, a pirosan berakott (hímzett?) posztósubáját, valamint két süveget és egy nemezkalapot. Ahogy rövid kis mondatlallal utal rá: feltéve, ha az még él (si vivit). Feltételezzük, hogy ez a járvány a pestis lehetett, ugyanis az egyetem jogi karának anyakönyvében 1521 októberében ez a megjegyzés szerepel.

Mint korábban utaltam már rá, rövid ideig tartózkodhatott a szerzeteseknél, s már nagy betegen diktálta le eléggé pontatlanul, sok hibával a testamentumát, amely egyáltalán nem követte

10 Szabó Ferenc Piusz: *Ferencesrendiek a magyar történelemben*. Adalékok a magyar ferencesrendiek történetéhez. Budapest. 1921. p. 202. 331. 263. Állítólag Segesden már a 13. század végén volt kolostoruk, de ennek írásos bizonyítéka nincs.

11 Szabó szerint a bosnyák rendtartományban öt provincia volt. Blaes a Bosniae–Croatiae corbavai (Krbava) órséghez tartozott. A kolostort a 14. század második felében (1373 előtt) alapították és templomot építettek Szűz Mária tiszteletére (Mi Asszonyunk). 1687-ben a török elől az olovói atyáknak egy része Bajára, másik része Eszékre, a harmadik pedig a Szerém megyei Illokra (Újlak) menekült. A templom ma is az ott élő római katolikus vallású emberek hitéleti központja s egyben búcsújáróhelye. Szabó F.: i. m. p. 94. 214. és 310.

szerkesztésében sem az akkori végrendeletek stílusát és megformázását. Valószínűleg hamarosan meg is halt, s ott temethették el a kolostorban. Feltétlenül ki kell emelnünk, hogy a szövegben megemlékezik tanáraitól, barátaitól, házigazdájáról, a szolgájáról, azonban nem esik szó a szüleiről, testvéréről, egy rokonáról sem, magát a szülőhelyét sem említi meg.

A Történelmi Tárból olvasható közlés három részből áll: dőlt betűs nyomtatással egy bevezetőből, magából a végrendeletből, és egy utószóként csatolt hitelesítésből.

Az első három sor, amely bevezeti magát a végakaratot, időben utólagos kiegészítés. Három lényeges információt tartalmaz. Az egyik a hagyatékozó neve (Joannis Viganthi de Lindua), a másik a testamentum írásának kelte, itt évszám nélkül (február 18-a), a harmadik pedig az, hogy a végrendelet végrehajtóját a diák értékeinek huszadrésze illeti meg mindezek teljesítéséért (ez a kitétel magában a végszövegben is megismétlődik). A szintén utólagosan hozzáírt záradék újfent más betűtípussal szedve a bécsi nótárius, Joannes Schnell feljegyzése. Ebben közli, hogy az egyetem akkori rektora (Joannes Trapp) jóváhagyta a végakaratot, s az egyetemi ülés március 22-én elfogadta. Mindezt az ügyvéd saját kezűleg aláírta. Az időpontok bizonyítják, hogy Viganthi János élete utolsó napjaiban, óráiban végrendelkezhetett, mivel körülbelül csak egy hónap telt el annak megírása, másolása, Bécsbe vitele és az ottani jogi formaságok elintézése között.

Tekintsük át ezek után magát a végrendeletet, amely szokatlanul rövid, szinte csak felsorolásszerű, s egy mondat kivételével mellőz minden 16. században megszokott cirkalmas formulát, a vallásra, az istenhitre vonatkozó hosszú felvezetést. Ez a mondat csupán egy latin nyelvű keresztvetés: Az Atya, Fiú és Szentlélek nevében – még a lezáró Ámen is hiányzik a mondat végéről. A következő gondolat máris a végrendelkező pontos neve, aki majd az alább leírtakat hagyja utódaira örökségül. Mivel maga a szöveg nem tematikusan, tárgykörönként szerkesztődött, ezért annak követésétől el kell tekintenünk. Hátrahagyott értékeit röviden csoportosítva kell összefoglalni, s mindeközben utalásokat tenni az örökséget kapó személyekre.

Elsőként meg kell jegyeznünk, hogy semmiféle ingatlanról (ház, föld, erdő stb.) nem rendelkezik. Ha élt a családjá s volt vala-

mennyi birtoka, annak az órá eső részére nem tesz utalást. Fiatal egyénként mindezekre nem is tarthatott számot, főként hogy azt továbbörökítse a még életben lévők rovására. Csupán a kis „vagyon”, tulajdon használt dolgai, kevéske pénze fölött rendelkezik. Csak arról, amihez joga van, de mindazt tényszerűen felsorolja. Mint említettem, ruháinak nagy részét a szolgájára hagyja, ha az még „életben van”. Tehát valószínűleg már őt is elkaphatta a járvány Bécsben. Hogy volt szolgája, aki elvégezte helyette a mindennapi teendőket (főzés, mosás, takarítás stb.), azt bizonyítja, hogy valóban nemesi származású lehetett Viganthi János, aki az egyetemi tandíjon kívül meg tudott fizetni egy állandó famulust is. Bár összefoglalóan beszél a ruháiról, mégis kiemel néhány, már fent említett darabot közülük. Ezek közt szerepel még egy fekete tunika is. Hogy a diák melyik karnak volt a hallgatója, sajnos az nem derül ki az írásból. Az az esemény, hogy halála idején épp egy ferences kolostorban élt, nem jelenti feltétlenül azt, hogy teológus volt, lehetett akár bölcsészhallgató is. Erre az ellentmondásra az alábbiakban még vissza kell térnünk. Magán a tunika szón a 16. században már nem a klasszikus római viseletet kell értenünk. Ez valami reverendaszerű, hosszú, felső öltözet lehetett (köpenyhez, kabáthoz hasonló), amely esetében e cikk szerzője valamiféle egyenruhára gondolt eredetileg. Ugyanis a korabeli híres európai egyetemeken a diákok kötelezően viseltek egyenruhát. Udvarhelyi Nándor írásából idézek, amely ugyan nem a bécsi, hanem a most 650 éves krakkói egyetemmel foglalkozik: „Szigorú statútum szabályozta a bentlakók viselkedését, öltözködését. Ilyen előírás volt, hogy nyilvános helyen tógában kellett megjelenniük. Ennek megszegőire pénzbüntetést róttak ki.”¹² (A szerző véleménye szerint a fent említett tunika feltehetően a krakkói tógához hasonló viselet lehetett.)

A leírtaknak ellentmond Thomas Maisel¹³ írásban küldött véleménye, amelyet fordításban közlök. Eszerint:

„A bécsi egyetem hallgatóinak nem volt egyenruhája. A 15. század folyamán a jogi, orvosi és teológiai fakultás diákjaitól nem, csak a bölcsészeti kar hallgatóitól várták el, hogy a kleriku-

12 Udvarhelyi Nándor: A 650 éves krakkói egyetem magyar kapcsolatai. Honismeret. 2014. 4. sz. p. 4.

13 Thomas Maisel Magister. Leiter des Archivs der Universität Wien.

sok öltözetét viseljék, amely hasonlított a kolduló rendekéihez.¹⁴ A 16. század elejével ezek az öltözködési szabályok egyre több gondot okoztak, mert a diákok visszautasították. Végül ezeket a szabályokat elvetették. A diákoktól azt várták el, hogy rendesen öltözködjének és ne viseljenek fegyvert.”

Ugyanezt a gondolatsort erősíti meg egy, az egyes európai egyetemek hallgatóinak egyenruhájával foglalkozó, angol nyelven megjelent kötet Bécsről szóló fejezete.¹⁵

Mint már korábban említettem, nem tudjuk pontosan, hogy a bécsi diák melyik kar hallgatója volt. Azonban mivel a fekete tunikáját külön kiemeli a végrendeletében, arra gyanakodhatunk, hogy bölcsész volt, bár minden más körülmény inkább a teológiai fakultás mellett szól.

Visszatérve a ruháira: volt házigazdájára a tartozása (itt a lakhatásra kell gondolnunk) fejében egy finom anyagból készült inget hagy. Ha jól értelmezzük a végrendelet egyik szavát (schubam meam), akkor egy másik subát örökít egy Scripta nevű „jeles, kiváló”, remegő kezű bécsi polgárnak.

Hagyatékának a másik nagyobb csoportját a könyvei adják. Nem szabad elfelednünk, hogy egy-egy nyomtatott könyv 1521-ben mekkora értéket képviselt. Tíz könyvről tesz említést. Ezek közül ötöt konkrétan felsorol.¹⁶ Valószínűleg a legértékesebb Ptolemaiosz „Cosmographia”-ja volt.¹⁷ Ez tartalmazta az akkor ismert világ földrajzát, a világmindenség történetét és természettudományos leírását. Amint a diák írja, a könyv be van kötve, díszített és nagyon tiszta, csinos darab. Ezen kívül egy Brulifer-, egy Lactantius- és egy Szent Bonaventura-könyvet említ. Ezeket egészíti ki a Mappa mundi (az emberiség/világmindenség atlasza). Ugyanezeket olvashatjuk a Csapodi házaspár által összeállított, Kódexek és nyomta-

14 Megjegyzés: a domonkosok öltözeke fekete köpeny, alatta fehér öltözké, a ferenceseké pedig barna volt.

15 W. N. Hargreaves-Mawdsley: A history of academical dress in Europe until the end of the eighteenth century. Oxford. At the Glarendon Press. 1963. p. 152–154.

16 Csapodi Csaba–Csapodiné Gárdonyi Klára: Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt. III. Bibliotheca Hungarica. MTA Könyvtára. Budapest. 1984. p. 264. A 2454–2458. sorszám alatt olvashatóak a könyvek.

17 Klaudiusz Ptolemaiosz görögül író, Egyiptomban élő tudós (csillagász, matematikus, geográfus, asztrológus és költő) volt. Ő alkotta meg a 17. századig meghatározó, úgynevezett ptolemaioszi világméretet.

tott könyvek Magyarországon 1526 előtt című összefoglalásában is. Ezek valószínűleg azért szerepelnek valamilyen megnevezéssel, mivel személy szerint leírja, hogy melyiket ki öröklí. Így az egyetem rektora, a soproni származású Ambrosius Salczer természetesen a Ptolemaiosz-kötetet kapja, akit rendkívüli, tekintélyes és kiváló egyetemi oktatóként ír le, valószínűleg ő taníthatta neki a teológiát. Könyveket hagy a ferencrendi kolostorra, pontosabban annak gárdiánjára, Georgius de Blessre,¹⁸ hogy egy helyen gyűjtsék össze azokat (a könyvtár szót nem említi). Meglepő, hogy még a szolgálja is kap könyvet. Felmerül az olvasóban a kérdés, hogy egyáltalán tudott-e olvasni vagy csak értékesítette azt. Mint látjuk, a könyvek egy része még Bécsben, más része ott vele, Blessben volt. Rajtuk kívül még öt könyvről tesz említést, amelyek Váradon vannak (talán kölcsönben valamelyik ismerősénél?). Végül felemlít más, egyéb könyveket is minden konkrét utalás nélkül. Összefoglalva elmondhatjuk, hogy az akkor Bécsben tanuló magyar diáknak egész kis könyvtára volt a maga korában. Valószínűleg a pénzét főként ezekre költhette, s komolyan vette egyetemi tanulmányait.

Harmadszorra a diák hátrahagyott pénzéről kell szólnunk. Azt nem tudjuk, hogy mennyi pénz volt vele a kolostorban, amellyel vándorlása(?) során ide érkezett. Azt viszont igen, hogy három aranyforintot¹⁹ hagyott a hozzá jó frátereknek a temetésére, amely a maga korában értékes pénznem volt.

Sebastiano Henckel váradi kanonok úrnál, aki állítólag valamikor a jogi karra járt, volt lekötve 6 és fél florenus aranya (talán nála lehetett a már említett öt könyv is), valamint barátjánál, Petro Barbitonsorinál 2 darab aranya volt. Ez utóbbi utalásánál említ egy apró, de érdekes eseményt a magánéletéről. Csupán egy embernek volt adósa (Johannes Renner), s kéri, hogy az ezüstjeiből

18 A rendfőnök pontos nevét nem ismerjük. Ugyanis a latin *de* prepozícióval ellátott településnév jelenthetett -i képzős magyar családnevet is, azonban utalhatott a rendház helyére is, ezáltal Blessben élő, onnan való egyénre is, vagy az általa vezetett kolostorra. A többfunkciós előjáró nem ad a névkérdésre feleletet.

19 Abban az időben az aranyforint (florenus) a legértékesebb pénznem volt, aranyból verték. Már Károly Róbert a 14. század elejétől a firenzei aranyforint képét vette át a magyar aranyakra. Később pedig a magyar aranyak Szent László és a Madonna képeit utánozták, s ezt vették át más, európai aranypénzt verő hatóságok is. A leírtak alapján számított nagyon értékes pénznemnek Európa-szerte a magyar forint. A történelem segédtudományai. Szerk.: Bertényi Iván. Pannonica–Osiris. Budapest. 1998. p. 234.

azt fizessék ki az öltözetért, amit készített, és a fáradságáért, azaz a munkájáért.

A felsorolt ruhákon és könyveken, az összegzett pénzvagyonon kívül egyetlen személyes tárgya volt, amelyet külön kiemel, ez pedig egy kard. Tizenegy(!) aranyért vásárolta, hogy mikor és miért, sajnos nem indokolja meg a rövidke mondatban. Így tehát nem tudjuk meg, hogy mi miatt kellett egy bécsi diáknak kard. Talán épp csak szimbólumként a nemesi származása miatt? Hisz a leírt szabályok szerint nem viselhette azt Bécsben.

A mai magyar névtani szabályok szerint leírva a nevét, tehát lendvai Viganthi János diák (esetleg bölcsész-, de feltehetően inkább teológushallgató)²⁰ végrendeletének 1884-es ismertetőjéből emelek ki Schrauf Károlytól egy részt. Idézem bevezetőjének egyik gondolatát: „... azt hiszem, hogy... mint a magyar származású egyetemi tanulóknak tudtommal legrégibb végrendelete érdemli meg, hogy közzététessék...”

A néhai diák valóban megérdemli, hogy rövid, zaklatott, halálos ágyán íratott végakarata alapján felidézzük életét, jellemét, emberi kapcsolatait, oktatói iránt érzett ragaszkodását. S mindazokat a pozitívumokat, amelyek alapján öregbítette minden Bécsben tanuló magyar egyetemi hallgató utókori megbecsülését.

Végrendelete ritka és értékes művelődéstörténeti hagyaték a 21. század olvasóinak.

Kaposvár, 2014. október 14.

20 Csapodi könyve szerint „ferencendi fráter” volt 1521-ben.

Tartalom

Bence Lajosnak

Halász Albert

Szavak, igék, lelkek őrzője 5

Halász Albert

Mesternek, költőnek, embernek dicsérete 6

Horváth Ferenc

Bence Lajos köszöntésére 8

Gyurácz Ferenc

Bence Lajos kacagása 10

Mák Ferenc

Gyűrődések

Derűs köszöntő a kancsók felett 13

Cseke József

Bence Lajos 60. születésnapjára,

nem éppen örömből, de örülve Neked 16

Göncz László

Boldog, mert a fia sikeres, és „hogya a sírós,

nyafogós csecsemőből áldott jó ember lett” 19

Dudás Károly

Közel és távol 30

Lendvai Kepe Zoltán

Sárkány nyergében 33

Arató György

Még a nap lefelé 34

Kolláth Anna

Nyelvművelés, nyelvi kultúra kisebbségi

és többségi szemmel – az ELDIA-kutatások tükrében 41

Kardos Ferenc	
<i>Ágrólszakadt himnusz-töredékek</i>	51
Gróf Annamária	
<i>A realista álmodó</i>	54
Bokor Béla	
<i>Kedves Barátom, Lajos!</i>	55
Wurst Erzsébet	
<i>Bencze Lajos hatvan</i>	58
Böröndi Lajos	
<i>Didergő fényben</i>	59
Dr. Székely András Bertalan	
<i>Aggódó szavak mindenkori megmaradásunkért</i>	61
Cár József	
<i>Kirántott hússal és pereccel az úton</i>	66
Siflis Zoltán	
<i>Mi továbbra is az ár ellen úszunk!</i>	68
Kávai Anna	
<i>Mozaikokból barátság</i>	70
Zágorec-Csuka Judit	
<i>A szomorúság megmarad</i>	74
MURATÁJ 2016/1-2	
Szoliva János	
<i>Avar-idő</i>	77
Soós József	
<i>Karácsonyi pásztorjárás</i>	78
Molnár Gábor	
<i>Rügyező</i>	79
Kardos Ferenc	
<i>Lerohantam a Tölösről</i>	80

Tari István

Falban sír82

Pál Péter

A te szemedben 84

Szálinger Balázs

Lendva-hegy..... 85

Zsebők Csaba

56-os látomás87

151

tanulmány, kritika, recenzió

Zágorec-Csuka Judit

Zrínyi-émlékév Lendván 90

Padányi József

A Zrínyiek nyomában..... 94

Hausner Gábor

A halhatatlanság koszorúja 105

Szirtes Gábor

Megy innen vonat?132

Dr. Fülöp László

Egy Bécsben tanuló magyar diák végrendelete 1521-ből 138

Muratáj

Irodalmi, művelődési, társadalomtudományi és kritikai folyóirat

2016/1–2

Kiadó: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet

Felelős kiadó: Kepe Kocon Lili

Főszerkesztő:

Varga József

Szerkesztő:

Bence Lajos (a 75. oldaltól)

Lektor:

Böröcz Nándor

Grafikai tervezés és tördelés:

Orbán Péter, Lendva

Nyomda:

Digifot, Lendva

Példányszám: 300

ISSN 03535584

A kiadványt támogatta:

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO

A kiadvány ára: 8 €

Előfizethető a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet

(Fő u. 32., 9220 Lendva)

folyószámláján: TRR SI560 12 59 60 30 35 57 54

magyar nemzetiségi művelődési intézet
zavod za kulturo madžarske narodnosti